

ШАМАЄВ І 12 ІНШИХ ПРОТИ ГРУЗІЇ ТА РОСІЇ
(SHAMAYEV AND 12 OTHERS
v. GEORGIA AND RUSSIA)

У справі «Шамаєв і 12 інших проти Грузії та Росії»

Європейський суд з прав людини (колишня секція II), засідаючи палатою, до якої увійшли судді:

п. Ж.-П. Коста (J.-P. Costa), Голова Суду

п. А. Б. Бака (A. B. Baka)

п. Л. Лукаїдес (L. Loucaides)

п. К. Юнгвірт (K. Jungwiert)

п. В. Буткевич (V. Butkevych)

п. Угрекхелідзе (M. Ugrehelidze)

п. А. Ковлер (A. Kovler)

і пані С. Долле (S. Dollé), Секретар Суду,

після наради за зачиненими дверима 15 березня 2005 року постановляє таке рішення, ухвалене того дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 36378/02) проти Грузії і Росії, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція) тринадцятьма громадянами цих держав (п. Абдул-Вахабом Шамаєвим, п. Ризваном (чи Резваном) Вісітовим, п. Хусейном Азієвим, п. Адланом (чи Асланом) Адаєвим (чи Адієвим), п. Хусейном Хаджієвим, п. Русланом Гелогаєвим, п. Ахмедом Магомадовим, п. Хамзатом Ісаєвим, п. Робінзоном Маргошвілі, п. Георгієм Куштанаєвілі, п. Асламбеком Ханчукаєвим, п. Ісламом Хашиєвим (який також згадується як Рустам Еліхаджієв або Бекхан Мулкоєв) і п. Тимуром (чи Русланом) Баймурзаєвим (який також згадується як

Хусейн Альханов) (див. пункти 54 і 55 нижче)) чеченського і кістинського¹ походження (заявники) 4 і 9 жовтня 2002 року. Заяви п. Ханчукаєва і п. Адаєва надійшли до Суду 9 жовтня 2002 року і були долучені до інших скарг заявників, поданих 4 жовтня 2002 року.

2. Заявників — сімом із них було надано безоплатну правову допомогу, що призначалася лише для етапу розгляду питання про прийнятність заяви, — у Суді представляли пані Л. Мухашаврія і пані М. Дзамукашвілі (доручення представляти заявників у Суді, прийняті 9 жовтня і 22 листопада 2002 року), адвокати, які працюють в організації «42 стаття Конституції» в м. Тбілісі. Згаданих сімох заявників також представляла пані Н. Кінцурашвілі, адвокат, яка працює в тій самій організації (адвокатське доручення від 4 серпня 2003 року). Адвокатам допомагала пані В. Вандова, консультант.

3. Уряд Грузії представляли п. Л. Челідзе, згодом — пані Т. Бурджаліані, яку 9 серпня 2004 року замінила пані Е. Гурешидзе, Генеральний уповноважений Уряду Грузії в Суді. Уряд Росії представляв п. П. Лаптев, Уповноважений Російської Федерації в Суді.

4. Заявники стверджували, зокрема, що видача їх органам влади Росії суперечить гарантіям статей 2 і 3 Конвенції. Вони вимагали призупинення процедури їхньої екстрадиції, надання органами влади інформації про те, що їх очікує в Росії, а також розгляду Судом їхніх скарг, які вони подали з посиланням на статті 2, 3, 6 і 13 Конвенції.

а) Розгляд питання прийнятності

5. 4 жовтня 2002 року у період з 15 год. 35 хв. до 16 год. 20 хв. представники заявників відправили до Суду переривчастим факсом лист із прізвищами одинадцяти заявників (серед яких прізвища п. Адаєва і п. Ханчукаєва не згадувалися — див. пункт 1 вище), в якому містилося клопотання про застосування правила 39 Регламенту Суду.

6. О 17 год. того самого дня (о 20 год. за тбіліським часом), заступник голови другої секції (правило 12 Регламенту Суду) — оскільки голова цієї секції був відсутній, — спираючись на правило 39, прийняв рішення вказати Урядові Грузії на доцільність вжиття тимчасового заходу в інтересах сторін та належного здійснення провадження в Суді, а саме — утриматися від екстрадиції заявників до Росії доти, доки палата знайде можливість розглянути цю заяву з урахуванням інформації, яку має надати Уряд Грузії. Урядові Грузії було запропоновано подати інформацію про підстави для екстрадиції заявників і про заходи, яких має намір вжити Уряд Росії до заявників у разі здійснення екстрадиції. Також було прийнято рішення негайно повідомити Уряд Росії про надходження цієї заяви до Суду і про її зміст (правило 40 Регламенту Суду).

7. О 18 год. Секретар Суду зателефонував Генеральному уповноваженому Уряду Грузії, який перебував у відрядженні у Страсбурзі, щоб повідомити його

¹ Чеченська етнічна група, яка живе в Грузії.

про надходження заяви та ухвалу Суду. Через кілька хвилин його помічник зателефонував до Суду з Тбілісі і попросив продиктувати йому прізвища заявників, що й було зроблено.

8. О 18 год. 50 хв. Уряд Росії отримав факсом повідомлення про ухвалу Суду стосовно Росії, а також про ухвалу, прийняту стосовно Грузії.

9. Відправити факсом ухвалу Суду Урядові Грузії виявилося неможливим: коли для цього з'єдналися по телефону з Міністерством юстиції, технічні працівники, які, очевидно, чергували там, посилялися або на проблеми з електрою, або на відсутність паперу у факсовому апараті.

10. Знову було встановлено зв'язок з Генеральним уповноваженим Уряду Грузії. Він дав зрозуміти, що повідомлення Суду вже передано Урядові, і пообіцяв ужити необхідних заходів для розв'язання проблеми з факсимільним зв'язком, розпливчасто натякнувши на якісь труднощі, які від нього не залежать.

11. О 19 год. 45 хв., після безуспішних спроб надіслати факс, канцелярія Суду зв'язалася — через мобільний телефон — із заступником міністра юстиції, який вирішує питання екстрадиції і контролює роботу канцелярії Генерального уповноваженого Уряду Грузії, і повідомила його про проблеми, що виникли, і знову нагадала йому про ухвалу Суду. Заступника міністра поінформували про те, що, з огляду на відсутність справного факсимільного зв'язку, ця розмова вважатиметься рівнозначною офіційному повідомленню про ухвалу Суду. Він взяв ухвалу до відома і пообіцяв, що спробує відновити зв'язок по факсу.

12. Після невдалої спроби з'єднання о 19 год. 56 хв. листа з ухвалою Суду вдалося надіслати о 19 год. 59 хв. (о 22 год. 59 хв. за тбіліським часом). Згідно з документами щодо екстрадиції, п'ятьох із заявників було передано органам влади Росії у тбіліському аеропорту о 19 год. 10 хв. (о 22 год. 10 хв. за тбіліським часом).

13. Заяву було передано до другої секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). Зі складу цієї секції, відповідно до пункту 1 правила 26, було сформовано палату для розгляду справи (пункт 1 статті 27 Конвенції). 8 жовтня 2002 року заступник голови другої секції повідомив палаті своє рішення від 4 жовтня 2002 року, і палата схвалила його.

14. 22 жовтня 2002 року представники тринадцяти заявників подали від їхнього імені заяву проти Грузії і Росії, відповідно до правила 47.

15. 23 жовтня 2002 року Суд звернувся до Уряду Росії з проханням повідомити найменування та адресу установи, в якій перебували під вартою екстрадовані заявники. 1 листопада 2002 року Уряд Росії попросив Суд надати письмові гарантії забезпечення конфіденційності цієї інформації та недопущення її неправомірного розголошення.

16. 5 листопада 2002 року Суд подовжив до 26 листопада 2002 року дію тимчасового заходу стосовно восьми заявників, які перебували під вартою в Тбілісі. З власної ініціативи він також вирішив розглянути у світлі пунктів 1, 2 і 4 ста-

тті 5 Конвенції (які виступають положеннями *lex specialis* щодо питань затримання/тримання під вартою) скарги, подані заявниками з посиланням на статті 6 і 13, та повідомити відповідні Уряди про цю заяву (пункт 2 (b) правила 54). Суд також вирішив розглянути зазначену заяву в першочерговому порядку (правило 41) і доручив голові секції під його особисту відповідальність забезпечити конфіденційність інформації, поданої Урядом Росії, якому знову надіслали прохання надати адресу установи, в якій перебували під вартою екстрадовані заявники, а також контактну інформацію стосовно їхніх адвокатів.

17. 14 листопада 2002 року в умовах суворої конфіденційності Уряд Росії повідомив адресу установи, в якій перебували під вартою екстрадовані заявники.

18. 19 листопада 2002 року, на прохання Суду, Уряд Росії взяв на себе зобов'язання перед Судом щодо всіх тринадцяти заявників. Зокрема, Уряд пообіцяв, що

- «а) смертну кару до них не застосовуватимуть;
- б) буде забезпечено їхню безпеку та охорону їхнього здоров'я;
- с) їм буде гарантовано безперешкодний доступ до медичної допомоги і медичних консультацій;
- д) їм буде гарантовано безперешкодний доступ до юридичної допомоги і юридичних консультацій;
- е) їм буде гарантовано безперешкодний доступ до Суду і безперешкодне листування із Судом;
- ф) Суд матиме безперешкодний доступ до заявників, включаючи безперешкодне листування з ними та можливість відрядити делегацію для встановлення фактів на місці подій».

19. 20 листопада 2002 року пані Н. Девдаріані, Уповноважений з прав людини Республіки Грузії, звернулася з клопотанням надати їй дозвіл вступити у провадження на правах третьої сторони (пункт 2 статті 36 Конвенції).

20. 23 і 25 листопада 2002 року Уряд Грузії звернувся з проханням скасувати тимчасовий захід, посилаючись на те, що він уже одержав від Уряду Росії необхідні гарантії щодо майбутньої долі вісьмох заявників у разі їхньої екстрадиції. 25 листопада Уряд Грузії надав фотографії заявників, про яких ішлося. 26 серпня 2003 року він також надав фотографії камер, у яких перебували заявники, не видані органам влади Росії. Фотографії екстрадованих заявників були надані Урядом Росії 23 листопада 2002 року та 22 січня і 15 вересня 2003 року.

21. 26 листопада 2002 року, враховуючи зобов'язання, які 19 листопада 2002 року взяв на себе Уряд Росії, і вважаючи, що питання стосовно дотримання цих зобов'язань і стосовно процедури екстрадиції в Грузії буде розглянуто під час подальшого провадження, Суд вирішив не продовжувати строк дії тимчасового заходу, вказаного 4 жовтня 2002 року. З огляду на делікатний характер справи, викликаний нею політичний резонанс і на клопотання, які надійшли від Урядів, Суд також вирішив визначити всі документи у справі як конфіденційні з

погляду доступу до них громадськості, як це передбачали пункти 3 і 4 правила 33 у чинній на той час редакції.

22. 6 грудня 2002 року троє заявників — п. Гелогаєв, п. Хашієв і п. Баймурзаєв — звернулися до Суду з клопотанням про призупинення виконання розпорядження від 28 листопада 2002 року про їхню екстрадицію. Того самого дня виконавач обов'язків голови секції вирішив не визначати відповідного тимчасового заходу для Уряду Грузії.

23. 24 січня 2003 року пані Е. Тевдорадзе, депутат парламенту Грузії, звернулася до Суду з проханням надати їй дозвіл вступити у провадження на правах третьої сторони (пункт 2 статті 36 Конвенції).

24. 17 червня 2003 року Суд вирішив розглянути питання щодо прийнятності заяви і, відповідно до правила 39, вказати Урядові Росії на доцільність — в інтересах сторін, належного здійснення провадження в Суді, особливо в інтересах підготовки цього розгляду — забезпечити для пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі безперешкодний доступ до екстрадованих заявників. Крім того, Суд відхилив клопотання пані Н. Девдаріані і пані Е. Тевдорадзе (див. пункти 19 і 23 вище) про надання їм дозволу на вступ у провадження на правах третіх сторін (пункт 2 статті 36 Конвенції).

25. Ухвалою від 16 вересня 2003 року, розглянувши питання щодо прийнятності (пункт 3 правила 54), палата оголосила заяву прийнятною і долучила два попередні заперечення Уряду Росії до питань, що підлягають розглядові по суті. Суд також вирішив організувати відрядження своїх делегацій до Росії і Грузії для проведення розслідування на місці подій, як це передбачав пункт 1 (а) статті 38 Конвенції та пункт 2 правила 42 у чинній на той час редакції.

в) Розгляд справи по суті

26. Палата доручила делегації з трьох осіб (п. Ж.-П. Коста, п. А. Б. Бака і п. Буткевич) провести в цих двох країнах відповідне розслідування. Відрядження до Грузії мало відбутися з 28 по 31 жовтня 2003 року. 3 жовтня 2003 року, у зв'язку з клопотанням Уряду Грузії, Суд вирішив відстрочити цю поїздку з огляду на підготовку до парламентських виборів у Грузії, призначених на 2 листопада 2003 року.

27. З об'ємистих матеріалів листування між Судом і Урядом Росії, зібраних у зв'язку з організацією візиту делегації Суду до Росії з метою розслідування, можна виділити таке.

28. 30 вересня 2003 року Суд поінформував Уряд Росії про запланований на 27 жовтня 2003 року візит делегації Суду до Росії з метою заслуховування екстрадованих заявників та огляду їхніх камер у слідчому ізоляторі (СІЗО) в містечку Б (див. пункт 53 нижче). Оскільки у своєму листі-відповіді Уряд не висловив ніяких заперечень, було вжито заходів з підготовки до візиту.

29. 20 жовтня 2003 року Уряд Росії повідомив текст ухвали від 14 жовтня 2003 року Ставропольського крайового суду про відмову в доступі до п. Шамаєва,

п. Вісітова, п. Адаєва і п. Хаджієва у зв'язку з триваючим розглядом порушеної проти них кримінальної справи. В ухвалі зазначалося, що делегації Суду буде надано можливість відвідати цих осіб лише після того, як буде винесено рішення у справі і воно стане остаточним. Також зазначалося, що крайовий суд встановив, що п. Шамаєв, п. Вісітов і п. Адаєв ніколи не зверталися до Суду із заявами, тимчасом як п. Хаджієв стверджував, що вже подав до Суду заяву проти Грузії зі скаргою на незаконну екстрадицію, і наполягав на зустрічі із суддями Суду.

30. 20 жовтня 2003 року також було повідомлено про лист від 15 жовтня 2003 року, підписаний суддею Ставропольського крайового суду Карташовим, яким Суду відмовляли в дозволі заслухати п'ятого екстрадованого заявника, п. Азієва. Суддя повідомив, що 29 жовтня 2003 року має відбутися слухання у справі цього заявника і що «російське кримінально-процесуальне законодавство не передбачає можливості розгляду питання організації зустрічі між суддями Європейського суду і п. Азієвим до проведення такого слухання та в будь-якому іншому контексті».

31. Подаючи ці документи, Уряд Росії зазначив, що запланований візит делегації Суду з метою проведення розслідування становитиме порушення національного кримінального законодавства, і зажадав відкласти цей візит доти, доки у справі заявників не буде винесено остаточне рішення. Уряд додав, що такий підхід відповідає принципу субсидіарності між національними і європейськими провадженнями.

32. 22 жовтня 2003 року, взявши цю інформацію до відома, Суд переніс візит своєї слідчої делегації до Росії на пізніший термін. Водночас Суд нагадав Урядові Росії про вимоги положень статті 34 і пункту 1 (а) статті 38 Конвенції.

33. 7 січня 2004 року Суд запропонував Урядові Росії новий строк проведення візиту (23–29 лютого 2004 року). Суд запропонував, щоб до 9 січня 2004 року Уряд, вважаючи за необхідне, назвав будь-які інші, більш прийнятні дати, причому наголосив, що цю заяву Суд має розглянути в першочерговому порядку (див. пункт 16 вище). Уряд також повідомили, що у випадку, коли проведення візиту на території установи, в якій заявників тримають під вартою, загрожує виникненням проблеми з безпекою, Уряд може запропонувати інше безпечне місце і перевести заявників туди.

34. У листі від 8 січня 2004 року Уряд Росії розкритикував комюніке Суду про перенесення свого візиту в жовтні 2003 року і наголосив, що, відповідно до Конституції Росії, суди (у цій справі — крайовий суд) виступають незалежними органами і що, крім того, Конвенція ґрунтується на принципі субсидіарності.

35. 13 січня 2004 року Уряд заявив, що в Ставропольському крайовому суді триває розгляд кримінальної справи стосовно екстрадованих заявників і що доти, доки не буде винесено остаточного і такого, що підлягає виконанню, рішення у цій справі, делегація Суду не може зустрітися із заявниками. Однак Уряд не виключив можливості того, що Ставропольський крайовий суд може

змінити свою ухвалу від 14 жовтня 2003 року, і порекомендував Суду звернутися до нього з відповідним клопотанням. Уряд пояснив, що, з огляду на принцип субсидіарності, питання зустрічі із заявниками перебуває виключно в межах компетенції цього регіонального суду і ніхто, навіть міжнародний судовий орган, не має права змінити або скасувати його рішення.

36. Крім того, Уряд Росії звернувся до Суду з проханням застосувати до Росії такий самий підхід, який було застосовано до Грузії (див. пункт 26 вище) і відстрочити візит своєї слідчої делегації до Росії у зв'язку з президентськими виборами, запланованими на 14 березня 2004 року. Уряд також стверджував, що в лютому візит делегації Суду до північнокавказького регіону може ускладнюватися через існуючу там небезпеку терористичних нападів і погані погодні умови.

37. 19 січня 2004 року, нагадуючи про зобов'язання, які Уряд Росії взяв на себе 19 листопада 2002 року, Суд поінформував Уряд про те, що візит його делегації відбудеться на початку травня 2004 року. Знову було запропоновано альтернативу переведення заявників до безпечнішого місця. Суд зазначив, що у випадку, коли він не зможе цього разу розраховувати на необхідні гарантії та умови для проведення розслідування, він буде змушений скасувати візит своєї делегації і сформулювати відповідні висновки на підставі Конвенції.

38. У відповідь на це 23 січня 2004 року Уряд Росії знову підтвердив, що можливість відвідувати заявників з'явиться лише після того, як винесене в їхній справі рішення стане остаточним, і зазначив, що його зобов'язання перед Судом від 19 листопада 2002 року — зокрема щодо забезпечення безперешкодного доступу до заявників — стосувалися тільки етапу розслідування у справі, а не періоду, протягом якого справу розглядають суди. У будь-якому разі судовий процес у Ставропольському крайовому суді буде відкритим і нікому не заборонятимуть «бути присутнім на ньому або стежити за перебігом розгляду і дивитися на підсудних».

39. Запропоновані Судом дати візиту Уряд Росії відхилив, посилаючись на те, що з 1 по 11 травня в Росії вихідні дні у зв'язку зі святкуванням офіційних свят на честь перемоги в Другій світовій війні; Уряд також запевнив, що вживає всіх необхідних заходів для забезпечення належного проведення цього візиту. Щодо ідеї переведення заявників до іншого місця, її також Уряд відхилив, посилаючись на міркування безпеки.

40. У своєму наступному листі, від 5 лютого 2004 року, Уряд Росії заявив, що для прийняття делегації Суду було вжито всіх необхідних заходів безпеки, включаючи забезпечення повітряної охорони, але зазначив, що не може виключити можливість терористичного нападу. У відповідь Суд запропонував Урядові Росії організувати прийом делегації після 12 травня 2004 року — тобто після офіційних свят у Росії, але за умови, що Уряд попередньо і без будь-яких застережень запевнить, що цього разу делегація Суду матиме безперешкодний доступ до заявників. Після того як Суд отримає таке запевнення, він оцінюва-

тиме ризики, пов'язані з потенційним терористичним нападом, про який ідеться в листі.

41. 2 і 11 лютого 2004 року Уряд Росії звертався з клопотаннями про перенесення візиту слідчої делегації Суду до Грузії з огляду на президентські вибори в Росії, які мали відбутися 14 березня 2004 року. Ці клопотання Суд відхилив, відповідно, 5 і 13 лютого 2004 року.

42. 31 жовтня 2003 року і 9 лютого 2004 року Уряд Грузії надав перелік свідків, яких, на його думку, мав заслухати Суд. Уряд Росії зробив те саме 23 січня 2004 року, але 19 лютого 2004 року відкликав перелік свідків, посилаючись на те, що Суд не задовольнив низку процесуальних клопотань Уряду (див. пункти 36 і 41 вище і пункт 243 нижче). Заявники свідків не викликали.

43. 23–25 лютого 2004 року шістьох неекстрадованих заявників і дванадцятьох свідків заслухав Верховний суд Грузії в Тбілісі. У цьому заході брали участь пані Мухашаврія, пані Кінцурашвілі та представники обох Урядів. Двоє заявників (п. Хашієв і п. Баймурзаєв) присутніми не були, оскільки, як повідомили органи влади Грузії, 17 лютого 2004 року вони зникли безвісті. Двоє свідків (п. Р. Маркелія і п. А. Цкітшвілі) не з'явилися, оскільки перебували поза межами країни.

44. В останній день цього провадження Суд визнав за необхідне заслухати п. Арабідзе, п. Хіджакадзе і п. Габаїдзе — представників заявників у національних судах, але адвокати не змогли з'явитися одразу. Тому запитання було надіслане їм у письмовій формі, і 17 квітня 2004 року (див. пункт 212 нижче) Суд одержав їхні листи у відповідь.

45. 8 березня 2004 року Суд звернувся до обох Урядів з проханням надати інформацію про зникнення п. Хашієва і п. Баймурзаєва і, в разі можливості, про стан їхнього здоров'я та місце тримання під вартою в Росії. 13 і 29 березня 2004 року Уряди надали інформацію про зникнення цих осіб (див. пункт 101 нижче).

46. 17 березня 2004 року Суд надіслав Урядові Росії повідомлення про точні дати візиту своєї слідчої делегації (5–8 червня 2004 року). Нагадавши Урядові про попередні невдалі спроби здійснити такий візит, Суд запропонував Урядові до 8 квітня 2004 року повідомити його про те, чи Уряд бере на себе зобов'язання цього разу гарантувати делегації Суду вільний і безперешкодний доступ до чотирьох заявників, екстрадованих 4 жовтня 2002 року (п. Адаєва, п'ятого заявника, на той момент уже було звільнено; див. пункт 107 нижче), і до двох заявників, яких заарештували в Росії після їхнього зникнення в Тбілісі (див. нижче — пункт 100 і наступні після нього). Привертаючи увагу Уряду до положень пункту 1 (а) статті 38 Конвенції, Суд також нагадав Урядові, що за відсутності беззастережного підтвердження та необхідних можливостей для проведення візиту Суд буде змушений відмовитися від спроб домогтися доступу до заявників і що тоді він підготує рішення на підставі доказів, які є в його розпорядженні.

47. 21 квітня 2004 року Ставропольський крайовий суд вирішив відмовити Суду в доступі до п. Азієва. Ця ухвала ґрунтувалася на тих самих міркуваннях, що й ухвала від 14 жовтня 2003 року (див. пункт 29 вище).

48. 8 квітня 2004 року Уряд Росії поінформував Суд про те, що, попри своє прагнення до співпраці, Уряд не може надати Суду можливість заслухати п. Шамаєва, п. Хаджієва, п. Адаєва і п. Вісітова, оскільки триває розгляд їхніх справ у касаційній інстанції. Цей лист не містив жодних посилань на п. Азієва і на двох заявників, які зникли (див. пункт 43 вище) і яких згодом, 19 лютого 2004 року, заарештували в Росії.

49. У зв'язку зі своїми невдалими спробами домогтися від Уряду Росії більш конструктивної взаємодії, 4 травня 2004 року Суд вирішив скасувати візит слідчої делегації до Росії і розпочати підготовку рішення на підставі наявних у нього доказів (див., за аналогією, «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*), № 8007/77, доповідь Комісії від 4 жовтня 1983 року, *Decisions and Reports* 72, с. 73, п. 52).

50. 4 травня 2004 року Суд також запропонував сторонам надіслати свої остаточні подання по суті справи (пункт 1 правила 59) разом з виправленнями до стенографічного звіту про провадження, здійснене у Тбілісі (пункт 3 правила A8 додатку до Регламенту Суду). 11 червня 2004 року Уряд Грузії подав свої письмові зауваження по суті справи. Строки, встановлені для подання цих документів Урядом Росії та заявниками, двічі подовжувалися; нарешті, 20 липня і 9 серпня 2004 року, відповідно, вони також подали свої зауваження. 11 червня і 9 серпня 2004 року Уряди подали свої виправлення до стенографічного звіту про згадане провадження.

51. 7 і 13 вересня 2004 року Уряди подали відповідні зауваження стосовно висунутих заявниками вимог справедливої сатисфакції, як це передбачено пунктом 3 правила 60.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

52. Заявники (див. пункти 54 і 55 нижче)¹ — Абдул-Вахаб Шамаєв, 1975 р. н.; Ризван (чи Резван) Вісітов, 1977 р. н.; Хусейн Азієв, 1973 р. н.; Адлан (чи Аслан) Адаєв (чи Адієв), 1968 р. н.; Хусейн Хаджієв, 1975 р. н.; Руслан Гелогоєв, 1958 р. н.; Ахмед Магомадов, 1955 р. н.; Хамзат Ісаєв, 1975 р. н.; Робінзон Маргошвілі, 1967 р. н.; Георгій Куштанаєвілі, 19(..)² р. н.; Асламбек Ханчукаєв, 1981 р. н.; Іслам Хашиєв, він же Рустам Еліхаджієв або Бекхан Мулкєєв, 1979 (чи 1980) р. н.; і Тимур (чи Руслан) Баймурзаєв, він же Хусейн Альханов, 1975 р. н.

53. 17 і 18 жовтня 2002 року п. Шамаєва, п. Вісітова, п. Азієва, п. Адаєва і п. Хаджієва — тобто заявників, яких 4 жовтня 2002 року Грузія видала органам влади Росії, помістили в слідчий ізолятор у містечку А, що в Ставропольському

¹ Усі імена заявників транслітеровано англійською мовою.

² Пан Куштанаєвілі не захотів назвати дату свого народження.

краї (на Північному Кавказі) (див. пункт 17 вище). Місце тримання їх під вартою з 4 по 17–18 жовтня 2002 року залишається невідомим. 26 липня 2003 року п. Шамаєва, п. Хаджієва, п. Вісітова і п. Адаєва перевели до СІЗО в містечку Б Ставропольського краю. На запит Суду від 7 жовтня 2003 року Уряд Росії повідомив адресу цього СІЗО і підтвердив, що п. Азієв також перебуває під вартою в цій установі (див. також пункт 242 нижче). Уряд не вказав дату, коли п. Азієва перевели до цього СІЗО.

54. Не маючи можливості заслухати заявників, яких було видано органам влади Росії (див. пункт 49 вище), Суд дізнався прізвища чотирьох із них від пані Мухашаврі і пані Дзамукашвілі. Прізвище п'ятого заявника, Хусейна Хаджієва, зазначено у формулярі поданої ним заяви, яка надійшла до Суду 27 жовтня 2003 року (див. пункт 235 нижче).

55. Що стосується заявників, яких не було піддано екстрадиції, 8 квітня 2003 року суд виправдав п. Маргошвілі, і той перебуває на волі (див. пункт 94 нижче); п. Гелогаєва звільнили з-під варти після винесення судового рішення від 6 лютого 2004 року (див. пункт 99 нижче); п. Ханчукаєва, п. Ісаєва, п. Магомадова і п. Куштанашвілі звільнили з-під варти 5 і 6 січня 2005 року та 18 лютого 2005 року (див. пункт 98 нижче). Особи цих шістьох заявників були встановлені Судом (див. пункти 110–115 нижче). Після того як п. Хашиєв і п. Баймурзаєв зникли 16 чи 17 лютого 2004 року в Тбілісі, вони 19 лютого 2004 року були заарештовані відповідними російськими органами. Як свідчать матеріали, нині їх тримають у слідчому ізоляторі в м. Єсентуки (див. пункт 101 нижче). Оскільки Суд не мав можливості заслухати їх у Росії (див. вище — пункт 46 і наступні після нього), він згадуватиме їх за прізвищами, які повідомили їхні представники при поданні заяви до Суду.

56. Факти справи, подані сторонами та встановлені Судом під час візиту його слідчої делегації до Тбілісі, можна стисло викласти таким чином.

А. Події, пов'язані з процедурою екстрадиції

1. Період, що передував зверненню до Суду

57. У період з 3 по 5 серпня 2002 року заявники перетнули російсько-грузинський кордон поблизу контрольного пункту в селі Гуйреві. Деякі з них були поранені, а дехто був озброєний автоматами й гранатами. Звернувшись до грузинських прикордонників по допомогу, вони, очевидно, добровільно здали їм зброю. Далі відбулася процедура встановлення їхніх осіб, під час якої заявники відрекомендувалися як Абдул-Вахаб Шамаєв, Ризван (чи Резван) Вісітов, Хусейн Азієв, Адлан (чи Аслан) Адаєв (чи Адієв), Хусейн Хаджієв (чи Хосіін Хаджаєв, Хаджієв), Руслан Мірджоев, Адлан (Алдан) Усманов, Хамзат Ісієв, Руслан Тепсаєв, Сейбул (чи Фейсул) Байсаров, Аслан Ханоев, Тимур (чи Руслан) Баймурзаєв та Іслам Хашиєв. Як свідчать матеріали справи, лише перші п'ять заявників мали при собі російські паспорти.

58. Заявників негайно доправили гелікоптером до Тбілісі; їх одразу помістили в цивільну лікарню, в якій поранених прооперували. 5 серпня 2002 року п. Тепсаєву (Маргошвілі), п. Вісітову, п. Байсарову (Куштанаєву), п. Азієву, п. Шамаєву, п. Хаджієву і п. Ісієву (Ісаєву) пред'явили обвинувачення у ввезенні зброї на порушення митного законодавства (пункт 4 статті 214 Кримінального кодексу), в незаконному носінні зброї, поводженні зі зброєю і перевезенні зброї (пункти 1, 2 і 3 статті 236 Кримінального кодексу) та в незаконному перетині кордону (стаття 344 Кодексу). 6 серпня 2002 року, на клопотання слідчого органу Міністерства безпеки, суд першої інстанції Ваке-Сабуртало у м. Тбілісі виніс постанову про запобіжне ув'язнення заявників строком на три місяці. На підставі цих постанов від 5 і 6 серпня, п. Шамаєва взяли під варту 3 серпня, а шістьох інших заявників — 6 серпня 2002 року.

59. 6 серпня 2002 року у зв'язку з такими самими обвинуваченнями було розпочато розслідування стосовно п. Ханоева (Ханчукаєва), п. Баймурзаєва, п. Хашиєва, п. Усманова (Магомадова), п. Мірджоева (Гелогоєва) і п. Адаєва. 7 серпня 2002 року суд першої інстанції Ваке-Сабуртало виніс постанову про запобіжне ув'язнення цих осіб строком на три місяці. Як видно з текстів цих постанов, п. Усманова (Магомадова) і п. Мірджоева (Гелогоєва) було взято під варту 7 серпня, п. Адаєва — 5 серпня, а трьох інших заявників — 6 серпня 2002 року.

60. На підставі цих постанов 6 і 7 серпня 2002 року заявників перевели до тбіліської в'язниці № 5, за винятком п. Маргошвілі, якого помістили в центральну в'язничну лікарню. Пізніше (дата невідома) п. Адаєва також госпіталізували (див. пункт 142 нижче). Як свідчать тексти постанов про взяття під варту, всі заявники є громадянами Росії.

61. 1 листопада 2002 року Тбіліський апеляційний суд подовжив строк запобіжного ув'язнення п. Маргошвілі, п. Ісаєва і п. Куштанаєву ще на три місяці. 4 листопада 2002 року цей самий суд подовжив на три місяці строк запобіжного ув'язнення п. Ханчукаєва, п. Гелогоєва, п. Хашиєва, п. Магомадова і п. Баймурзаєва.

62. 6 серпня 2002 року п. В. В. Устинов, Генеральний прокурор Російської Федерації, прибув до Тбілісі і зустрівся зі своїм грузинським колегою. Він передав йому запит про екстрадицію заявників. Оскільки заявники перебували в Грузії під слідством, а документи, подані на обґрунтування запиту про екстрадицію, вважалися недостатніми з погляду законодавства Грузії та міжнародного права, п. Н. Габричідзе, Генеральний прокурор Грузії, повідомив усно про відмову грузинської сторони здійснити екстрадицію заявників (див. нижче — пункт 182 та наступні за ним). На тій самій зустрічі Генеральна прокуратура Грузії звернулася до своїх російських колег з проханням подати, на обґрунтування запиту про екстрадицію, відповідні документи разом із гарантіями щодо поводження із заявниками в разі здійснення їхньої екстрадиції та разом з підтвердженням готовності забезпечувати захист їхніх прав.

63. Як свідчать матеріали справи, того ж дня Генеральний прокурор Грузії передав ці вимоги в письмовій формі. Він поінформував свого російського колегу

про те, що 6 серпня 2002 року в Грузії стосовно всіх заявників розпочато кримінальне розслідування, що семеро перебувають у запобіжному ув'язненні і що шістьох інших незабаром буде припроваджено до суду, який прийматиме рішення стосовно тримання їх під вартою. Він зазначив, що запит про екстрадицію не містить інформації про особи, громадянство та домашні адреси осіб, яких це стосується, а також посилання на документи, або законодавчі положення стосовно правопорушень, у яких їх обвинувачували в Росії, або належним чином посвідчені постанови про взяття під варту. Генеральний прокурор Грузії підсумував, що, з огляду на ці обставини, «він... не може розглядати зазначену вимогу про екстрадицію цих осіб».

64. 12 і 19 серпня та 30 вересня 2002 року органи влади Росії надіслали своїм грузинським колегам необхідні документи, а саме:

- 1) постанови про розслідування стосовно кожного із заявників, видані управлінням Генеральної прокуратури в Чеченській Республіці 8 серпня 2002 року;
- 2) розпорядження про оголошення міжнародного розшуку заявників, видані органами влади Росії 15 серпня 2002 року;
- 3) засвідчені копії постанов стосовно кожного із заявників про запобіжне взяття під варту, видані 16 серпня 2002 року на підставі статті 108 нового Кримінально-процесуального кодексу Старопромисловським судом першої інстанції (м. Грозний) на клопотання слідчого, який вів розслідування цієї справи;
- 4) витяги з матеріалів кримінального розслідування, розпочатого стосовно заявників у Росії, з наведеними в них обвинуваченнями;
- 5) фотографії;
- 6) копії паспортів, з фотографіями;
- 7) копії форми № 1¹;
- 8) іншу інформацію стосовно громадянства заявників та інші їхні особисті дані.

65. Уряд Грузії подав до Суду копії лише тих документів, про які йдеться в пунктах 1, 2 і 3. Документи, які згадуються в пункті 4, були, очевидно, переведені органами влади Росії до категорії «конфіденційних» в інтересах належного здійснення правосуддя.

66. Як свідчать постанови від 8 серпня 2002 року, які подав до Суду Уряд Грузії, розслідування стосовно заявників у Росії було розпочато у зв'язку зі спричиненням тілесного ушкодження працівникам міліції і служби безпеки (злочин, за вчинення якого особа підлягала покаранню довічним ув'язненням або

¹ Форма № 1 — це документ, який містить фотографію відповідної особи; його готує відповідний підрозділ Міністерства внутрішніх справ, коли видається посвідчення особи і засвідчується *ipso facto* її громадянство.

смертною карою; див. статтю 317 Кримінального кодексу — пункт 260 нижче); у зв'язку з організацією незаконних збройних формувань та участю в діяльності таких формувань за обтяжливих обставин (що, згідно з пунктом 2 статті 208 Кримінального кодексу, підлягало покаранню на п'ять років ув'язнення; у зв'язку з незаконним ввезенням зброї за обтяжливих обставин (що, згідно з пунктом 2 статті 222 Кримінального кодексу, підлягало покаранню ув'язненням на строк від двох до шести років) та у зв'язку з незаконним перетином кордону Російської Федерації за обтяжливих обставин у липні 2002 року (що, згідно з пунктом 2 статті 322 Кримінального кодексу, підлягало покаранню ув'язненням на строк до п'яти років). Такі самі документи, подані Урядом Росії стосовно п. Адаєва і п. Вісітова, датовано 13 серпня 2002 року.

67. Оскільки стаття 6 Кримінального кодексу Грузії забороняє екстрадицію особи до держави, в якій злочин, у вчиненні якого її обвинувачено, карається смертною карою (див. пункт 256 нижче), Генеральна прокуратура Грузії звернулася до органів влади Росії з вимогою надати гарантії, що таке покарання не буде призначено стосовно заявників.

68. У своєму листі від 26 серпня 2002 року п. В. В. Колмогоров, виконувач обов'язків Генерального прокурора Росії, поінформував свого грузинського колегу про розпочате в Росії розслідування у зв'язку з нападом у прикордонному районі на російські військові підрозділи, вчиненим 27 липня 2002 року незаконними збройними угрупованнями. Дізнавшись про те, що в Грузії заарештували тринадцятьох осіб, які незаконно перетнули кордон невдовзі після цього нападу, і допитавши трьох свідків, органи влади Росії розпочали стосовно них розслідування. Взявши до уваги той факт, що особи, про яких йдеться, були під час перетину кордону озброєні, і враховуючи деякі інші факти, органи влади Росії вирішили, що саме ці особи вчинили згаданий вище напад. Пан Колмогоров наголошував на тому, що органи влади Грузії заявляли про готовність здійснити екстрадицію заявників у разі, якщо російська сторона надасть необхідні документи. Оскільки всі ці документи 19 серпня 2002 року було передано, органи влади Росії знову звернулися з вимогою про екстрадицію згаданих осіб на підставі Мінської конвенції, підписаної в рамках Співдружності незалежних держав (СНД, див. пункт 266 нижче). При цьому п. Колмогоров також запевнив, що, з огляду на діючий в Росії з 1996 року мораторій на смертну кару, особам, про яких йдеться, не буде призначено таке покарання. Водночас він попросив матеріали кримінальних справ, порушених проти заявників у Грузії, надіслати органам влади Росії, які візьмуть на себе відповідальність за подальше провадження в їхніх справах.

69. 27 серпня 2002 року п. В. І. Зайцев, заступник Генерального прокурора Росії, поінформував органи влади Грузії про те, що в Росії діє мораторій на смертну кару і що, згідно з рішенням Конституційного суду від 2 лютого 1999 року (див. пункт 262 нижче), ніхто в суб'єкті Федерації не може бути засуджений до смертної кари.

70. 22 вересня 2002 року обвинувачення, висунуті стосовно заявників у Росії, було перекваліфіковано й деталізовано. Було також розпочато розслідування за обвинуваченням їх у тероризмі. Тексти відповідних постанов, виданих окремо стосовно кожного заявника, ідентичні, як і тексти постанов від 8 серпня 2002 року (див. пункт 66 вище).

71. Листом від 27 вересня 2002 року п. Колмогоров поінформував свого грузинського колегу про розпочаті розслідування за обвинуваченням заявників у тероризмі й бандитизмі, вчинених за обтяжливих обставин, — ці злочини підлягали покаранню від восьми до двадцяти років ув'язнення (пункт 3 статті 205 і пункт 2 статті 209 Кримінального кодексу). Він запевнив, що Генеральна прокуратура Росії «[обіцяє] органам влади Грузії, що, відповідно до норм міжнародного права, ці особи [користуватимуться] всіма передбаченими законом правами на захист, включаючи право на адвокатську допомогу, не будуть піддані катуванню або жорстокому, нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню». Крім того, він наголосив, що «з 1996 року діє мораторій на смертну кару, а отже, ризик призначення такого покарання особам, які мають бути видані в порядку екстрадиції, відсутній». Як і в листі від 26 серпня 2002 року, всі тринадцять заявників були перелічені за прізвищами без будь-яких винятків.

72. Вивчивши документи, подані органами влади Росії, відомості, одержані від Міністерства безпеки Грузії, та факти, зібрані на момент затримання, Генеральна прокуратура Грузії встановила передусім особи п. Абдул-Вахаба Ахмедовича Шамаєва, п. Хосііна Хамідовича Хаджієва, п. Хусейна Мухамедовича Азієва, п. Резвана Вахідовича Вісітова та п. Адлана Лешийовича Адаєва (саме так ці прізвища наведено в розпорядженнях про екстрадицію). З огляду на серйозність обвинувачень, висунутих проти заявників у Росії, заступник Генерального прокурора Грузії підписав розпорядження про їхню екстрадицію 2 жовтня 2002 року. Наступного дня п. П. Мехіладзе, начальник відділу міжнародних зв'язків Генеральної прокуратури надіслав листа до Департаменту з виконання покарань при Міністерстві юстиції з метою організації виконання цих розпоряджень (див. пункт 178 нижче). П'ятьох заявників планували перевезти із в'язниці до аеропорту о 9-й ранку 4 жовтня 2002 року.

73. Однак увечері 3 жовтня 2002 року п. Габаїдзе, адвокат, який представляв кількох заявників у національних судах, заявив у телевізійній передачі, що він отримав з конфіденційного джерела тривожну інформацію про очікувану незабаром екстрадицію декого із заявників (див. пункти 124, 214 і 216 нижче). Наступного ранку адвокати заявників, родичі й друзі, а також представники чеченської меншини в Грузії заблокували територію навколо слідчого ізолятора і організували демонстрацію.

2. Період після звернення заявників до Суду 4 жовтня 2002 року

74. 4 жовтня 2002 року о 22 год. 10 хв. відбулася передача п'ятьох заявників представникам Федеральної служби безпеки Росії (ФСБ) на території Тбілісь-

кого аеропорту. Представники заявників надали відеоплівку з деякими епізодами здійсненої екстрадиції, і ці кадри ввечері 4 жовтня 2002 року трансливалися на грузинському телеканалі «Руставі-2». Було показано, як працівники грузинських спецпідрозділів тягнуть чотирьох осіб на літак, грубо задираючи їм підборіддя перед камерами. З фотографій, які є в розпорядженні Суду (див. пункт 20 вище), можна впізнати п. Шамаєва, п. Адаєва, п. Вісітова і п. Хаджієва. Пана Азієва на фотографіях немає. У п. Хаджієва можна побачити поранення на шиї і червоні рубці навколо підборіддя. У п. Вісітова ушкоджене ліве око. Однак відеозапис не дає змоги оцінити серйозність цих поранень; далі знято прибуття заявників до Росії. Екстрадованих із зав'язаними очима виводять конвоїри в уніформі і в масках — по одному обабіч кожного з них, — заломлюючи їм руки за спину настільки, що ті змушені йти, зігнувшись у дугу.

75. Запис закінчується словами, які промовляє грузинський журналіст:

«...Якщо органи влади Грузії негайно не нададуть доказів на підтвердження того, що вони не видали Росії невинних невстановлених осіб, то стане досить очевидним те, що ця екстрадиція — подарунок п. Путіну напередодні саміту держав-членів [Співдружності Незалежних Держав]» (який відбувся в Кишиневі 6 і 7 жовтня 2002 року).

76. 8 жовтня 2002 року п. Устинов поінформував Уповноваженого Російської Федерації в Суді про те, що органи влади Росії надали своїм грузинським колегам усі необхідні гарантії стосовно поводження із заявниками на випадок здійснення їхньої екстрадиції. За його словами, «було передано п'ятьох з тринадцяти чеченських терористів, тимчасом як грузинська сторона безпідставно затримує екстрадицію інших, посиляючись лише на необхідність встановлення їхніх осіб».

77. Листом від 16 жовтня 2002 року заступник Генерального прокурора Росії подякував органам влади Грузії «за задоволення вимоги про екстрадицію п'ятьох терористів». Він зазначив, що з прибуттям заявників до Росії їх оглянули лікарі і «стан їхнього здоров'я визнано задовільним», що «призначено» адвокатів і проводиться розслідування «із суворим дотриманням вимог кримінально-процесуального законодавства Росії» і що «існують документи, які підтверджують їхнє російське громадянство». Він повторив запевнення, яке російська сторона «вже чимало разів повторювала органам влади Грузії», що, «відповідно до вимог статей 2 і 3 Конвенції та Протоколу № 6, цих осіб не буде засуджено до смертної кари і не буде піддано катуванню або жорстокому, нелюдському і такому, що принижує гідність, поводженню». Крім того, заходи зі встановлення осіб неекстрадованих заявників за наявними фотографіями дали змогу впізнати їх як виконавців нападу 27 липня 2002 року на російські військові підрозділи в Ітум-Калінському районі (Чеченська Республіка). Пообіцявши, що «після їхньої видачі» буде здійснено «інші всеосяжні процедури ідентифікації», заступник Генерального прокурора Росії, посиляючись на положення статей 56, 67 і 80 Мінської конвенції, звернувся із повторним запитом про екстрадицію заявників, яких залишили під вартою в Тбілісі.

78. 28 жовтня 2002 року Генеральна прокуратура Росії знову надіслала до органів влади Грузії постанови про судові розслідування стосовно п. Гелогаєва (він же Мірджоев), п. Хашиєва і п. Баймурзаєва і повторно звернулася із запитом про їхню екстрадицію. (Адвокати вказують на те, що на цю дату троє з осіб, про яких ідеться, вже заперечили, що прізвища, які вони назвали із самого початку органам влади Грузії, були їхніми прізвищами).

79. У своїй відповіді від 29 жовтня 2002 року Генеральний прокурор Грузії зазначив, що прізвища, які містилися в постановках про запобіжне взяття під варту, виданих російським судом щодо вісьмох заявників, які перебувають під вартою в Тбілісі, фактично не були їхніми справжніми прізвищами і що перед здійсненням екстрадиції необхідно встановити особи заявників. Він пояснив, що «на відміну від прізвищ п'ятьох осіб, яких було видано 4 жовтня 2002 року», стосовно прізвищ шістьох затриманих, екстрадиції яких вимагали органи влади Росії, існували «серйозні сумніви», і що сьомий і восьмий затриманий, які згадуються як Тепсаєв і Байсаров, насправді мали прізвища Маргошвілі і Куштанаєвілі. Вони народилися в Грузії, а не в Чечні. Генеральний прокурор висловив жаль з того приводу, що «органи влади Росії наполягають на екстрадиції п. Тепсаєва і п. Баймурзаєва, тоді як їм було цілком відомо, що Тепсаєв не був Тепсаєвим, а Баймурзаєв — Баймурзаєвим». На його думку, це також породило сумніви в достовірності інформації, наданої органами влади Росії стосовно шести інших заявників.

80. 21 листопада 2002 року п. Гелогаєв, п. Магомадов, п. Куштанаєвілі, п. Ісаєв, п. Ханчукаєв, п. Баймурзаєв і п. Хашиєв звернулися до Президента Грузії та Голови парламенту Грузії. Вони прохали не видавати їх Росії і стверджували, що вони «абсолютно впевнені в тому, що зазнають катування і нелюдського поводження з боку російських військових та інших органів і що їх розстріляють без будь-якого суду».

81. У заяві від 15 жовтня 2002 року Міністерство закордонних справ «Чеченської Республіки Ічкерія» стверджувалося, що 5 жовтня 2002 року п. Хусейн Азієв, заявник, якого видали органам влади Росії, помер унаслідок жорстокого поводження з ним. 18 жовтня 2002 року Уряд Росії повідомив Суд про те, що ця інформація неправдива, і заявив, що всі екстрадовані заявники, включаючи п. Азієва, живі й неушкоджені, при доброму здоров'ї і перебувають у гарних умовах запобіжного ув'язнення в СІЗО, що у Ставропольському краї. 23 жовтня 2002 року Суд звернувся до Уряду Росії з проханням повідомити точну адресу цієї установи для цілей листування із заявниками (див. пункт 15 вище).

82. Представники заявників висловили сумніви щодо можливості довіряти цій заяві Уряду Росії. З цього приводу вони розповіли про такого собі Хусейна Юсупова, особу чеченського походження, яку тримали під вартою в Міністерстві безпеки Грузії до кінця вересня 2002 року і яка згодом, як виявилось, зникла. За твердженням органів влади Грузії, п. Юсупова звільнили з-під варті. За словами матері п. Юсупова, яка прийшла до нього у той день, коли його мали звільнити, її син не вийшов із в'язниці. Адвокати вважають, що, можливо, його

«неофіційно» передали органам влади Росії, аби він фігурував замість померлого заявника. Вони привернули увагу Суду до тверджень про жорстоке поводження з п. Азієвим до моменту його екстрадиції (див. пункти 125 і 135 нижче).

3. Провадження з екстрадиції після скасування Судом тимчасового заходу 26 листопада 2002 року

83. 28 листопада 2002 року, дійшовши висновку, що п. Баймурзаєв, п. Мірджоев і п. Хашиєв — це, відповідно, п. Альханов Хусейн Моладинович, Гелогоєв Руслан Ахмедович і Еліхаджієв Рустам Османович і що вони є громадянами Росії, Генеральна прокуратура Грузії погодилася на їхню екстрадицію до Росії. У розпорядженні про екстрадицію чітко зазначено, що його належить вручити заявникам і що їм повинні роз'яснити можливість оскарження такого рішення в судовому порядку.

84. 29 листопада 2002 року заявники звернулися до суду першої інстанції Кртсанісі-Мтацмінда в Тбілісі. Адвокати заявників вказали на той факт, що в запиті стосовно екстрадиції були відсутні справжні прізвища їхніх клієнтів і що він містив їхні фотографії, зроблені органами влади Грузії під час їхнього перебування під вартою в тбіліській в'язниці № 5. Вони скаржилися, що в постановках про взяття їхніх клієнтів під варту, виданих Старопромисловським судом першої інстанції м. Грозний 16 серпня 2002 року (див. пункт 64 вище), максимального строку цього тримання під вартою вказано не було і що в провадженнях, які завершилися винесенням цих постанов, права заявників на захист було повністю порушено. Посилаючись на ці недоліки, вони вимагали скасування оскаржуваного рішення про задоволення вимоги екстрадиції. Крім того, посилаючись на те, що Росія не ратифікувала Протокол № 6 до Європейської конвенції з прав людини, вони стверджували, що запевнення з боку Росії навряд чи можна вважати достатніми для цілей Європейської конвенції про видачу правопорушників. На їхню думку, такі гарантії будуть достатніми лише тоді, якщо вони виходитимуть від Президента Російської Федерації.

85. 5 грудня 2002 року цю апеляцію було відхилено. 25 грудня 2002 року Верховний суд Грузії скасував зазначене рішення і повернув справу на додатковий розгляд.

86. 13 березня 2003 року суд, якому було повернуто справу, визнав рішення про екстрадицію п. Хашиєва і п. Гелогоєва правомірним. У цьому суді вперше було заявлено, що 27 жовтня 2000 року і 1 листопада 2001 року (1 лютого 2002 року — за інформацією Верховного суду — див. пункт 88 нижче) п. Баймурзаєву та п. Гелогоєву надано статус біженців на території Грузії. Виконувач обов'язків міністра у справах біженців заявив на судовому засіданні, що цей статус було надано на підставі Закону про біженців (див. пункт 257 нижче). Встановивши той факт, що п. Баймурзаєва ніколи не позбавляли статусу біженця у передбаченому законом порядку, суд дійшов висновку про неможливість його екстрадиції до Росії. Стосовно п. Гелогоєва Суд зазначив, що, ріше-

нням від 25 листопада 2002 року, Міністерство у справах біженців позбавило його такого статусу на підставі листа Міністерства внутрішніх справ від 20 листопада 2002 року та довідки Комісії з питань статусу біженця.

87. Спираючись на експертний висновок і пояснення представників Генеральної прокуратури, суд визнав доведеним той факт, що запит, який надійшов від органів влади Росії з вимогою екстрадиції заявників, містив фотографії заявників, зроблені 7 серпня 2002 року органами влади Грузії під час їхнього перебування в тбіліській в'язниці № 5. Згідно з рішенням суду, передання цих фотографій органам влади Росії було виправданим заходом з огляду на необхідність встановлення осіб заявників.

88. 16 травня 2003 року Верховний суд залишив це рішення без зміни у тій частині, що стосується неможливості екстрадиції п. Баймурзаєва. Суд виніс постанову про призупинення процедури екстрадиції п. Гелогаєва доти, доки не буде завершено розгляд вчиненого ним адміністративного позову проти рішення від 25 листопада 2002 року про позбавлення його статусу біженця. Стосовно п. Хашиєва Верховний суд зазначив, що його фотографію, зроблену органами влади Грузії, було надано органам влади Росії для встановлення його особи і, як виявилось, цієї мети досягнуто не було. Крім того, сторона захисту надала копію російського паспорта, згідно з яким п. Хашиєв насправді не є Хашиєвим чи Еліхаджієвим, а має прізвище Мулкоєв (див. пункт 83 вище і пункт 101 нижче). Як свідчать матеріали справи, на клопотання Генеральної прокуратури Грузії органи влади Росії перевірили автентичність цієї копії і 6 травня 2003 року відповіли, що такий паспорт ніколи не видавався. Зважаючи на ці обставини, Верховний суд визнав, що особу п. Хашиєва не встановлено, тому він вирішив призупинити процедуру екстрадиції і повернув цю частину справи до Генеральної прокуратури для подальшого розслідування.

В. Кримінальні справи, порушені стосовно заявників органами влади Грузії та Росії

1. Розгляд грузинськими судами справ про незаконний перетин кордону

89. Справу п. Ханчукаєва і п. Магомадова у зв'язку з незаконним перетином кордону розглядав Тбіліський обласний суд, який 15 липня 2003 року виніс виправдувальне рішення з огляду на відсутність складу злочину в їхніх діях. Зокрема, було встановлено, що ці заявники були поранені і були вимушені перетнути російсько-грузинський кордон у зв'язку з «гострою потребою» в уникненні зіткнення з російськими військовими формуваннями та у виході з облоги, в якій вони перебували з 25 липня 2002 року. Обласний суд визнав, що вони були змушені вчинити згадане правопорушення, оскільки не мали ніякої іншої альтернативи, і що «вони, природно, вважали, що значущість порушення [національної безпеки, кордону, тощо] менша за значущість того, що необхідно

було зберегти, а саме — значущості свого власного життя». Суд зважив на те, що слідчі органи не допитували відповідних прикордонників і здійснювали кримінальне переслідування стосовно двох заявників виключно на підставі їхніх показань. Обласний суд допитав відповідних прикордонників, які заявили, що в місці, де заявники перейшли на територію Грузії, кордон жодним чином не позначено, навіть прапором, і розрізнити його контури було неможливо, а визначення його двома відповідними державами було приблизним. Прикордонники підтвердили, що у час, коли відбувалися ті події, прикордонну зону обстрілювали військові підрозділи Росії і що заявники не чинили ніякого опору, коли здавали зброю, і попросили притулку в Грузії.

90. 2 грудня 2003 року апеляційний суд залишив це судове рішення без зміни; однак суд вказав на неможливість звільнення п. Ханчукаєва і п. Магомадова з-під варті, оскільки з 18 грудня 2002 року їх тримали в запобіжному ув'язненні у зв'язку з кримінальною справою, порушеною за обвинуваченнями в насильстві, вчиненому стосовно представників державної влади в ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року (див. нижче — пункт 96 і наступні після нього).

91. 9 жовтня 2003 року на таких самих підставах Тбіліський обласний суд виправдав п. Ханчукаєва і п. Магомадова у справі про незаконний перетин кордону. Зокрема, суд встановив, що на момент перетину кордону п. Ісаєв мав два вогнепальні поранення на лівому передпліччі. У лісі він зустрів п. Хаджієва і п. Азієва, які також шукали порятунку від обстрілу з боку російських військ. Усі троє знайшли прихисток у хатині грузинського вівчаря Левана. Там знайшла притулок ще одна група чеченців. Дізнавшись від пастуха, що вони вже потрапили на територію Грузії, втікачі попросили свого господаря передати грузинським прикордонникам їхнє прохання про допомогу. Вони добровільно здали зброю і попросили притулку в Грузії. Ці обставини підтвердили згадані прикордонники під час розгляду справи в обласному суді (див. пункт 89 вище).

92. Суд також встановив, що Міністерство безпеки Грузії довело до відома органів влади Росії факт затримання п. Ісаєва. Після арешту п. Ісаєв тричі уточнював ім'я свого батька перед тим, як, нарешті, з'ясувалося, що він є сином якогось Мовлі. У відповідь на ці зміни органи влади Росії також вносили поправки в документи, якими обґрунтовували свою вимогу видачі цього заявника. Суд визнав, що «автори документів, поданих російською прокуратурою і долучених до матеріалів справи, очевидно, готували їх, вдаючись до різних хитрощів, аби домогтися екстрадиції цієї особи». З документів не видно, що ця особа була «відома російським правоохоронним органам... до моменту її затримання в Грузії».

93. 11 грудня 2003 року апеляційний суд залишив без зміни виправдувальне рішення. Однак було вказано на неможливість звільнення п. Ісаєва з-під варті, оскільки він перебував під слідством у зв'язку з кримінальною справою, порушеною за фактами насильства стосовно представників державної влади (див. нижче — пункт 96 і наступні після нього).

94. 8 квітня 2003 року з п. Куштанашвілі і п. Маргошвілі, громадян Грузії, було знято обвинувачення в незаконному носінні зброї, поводженні зі зброєю і перевезенні зброї. Іншу частину матеріалів цієї справи (стосовно незаконного перетину кордону та порушення митного законодавства) було повернуто на додаткове розслідування. Запобіжний захід тримання під вартою було замінено на менш суворий захід — захід судового нагляду, після чого їх одразу звільнили з-під варти. 20 травня 2003 року п. Куштанашвілі знову затримали — на підставі постанови від 28 лютого 2003 року про запобіжне взяття його під варту у зв'язку зі справою, порушеною за фактами насильства стосовно представників державної влади (див. нижче — пункт 96 і наступні після нього).

95. 6 лютого 2004 року Тбіліський обласний суд також виправдав п. Гелогоєва, п. Хашиєва і п. Баймурзаєва у справі незаконного перетину кордону. 16 квітня 2004 року Верховний суд Грузії скасував це судове рішення і повернув справу на додатковий розгляд.

2. Справа про насильство, вчинене стосовно представників державної влади Грузії

96. О 9 годині ранку 4 жовтня 2002 року, у присутності двох свідків, слідчий Р. Маркелія підготував акт оцінки шкоди, завданої камері № 88, в якій перебували під вартою десять заявників — за кілька годин до появи цього акта їх вивели з неї (див. пункт 123 нижче). Було засвідчено завдану шкоду, зокрема демонтовані меблі й пошкоджені стіни. 9 жовтня 2002 року було порушено справу. 1 листопада 2002 року Генеральна прокуратура подала на експертизу кілька предметів з метою визначення, чи були вони частиною побутового обладнання камери № 88. Згідно з експертним висновком від 25 грудня 2002 року, експертизою встановлено такі предмети: металеві предмети у формі палиць і металеві диски — вирвані вручну з віконних ґрат і двоярусних ліжок у камері № 88; стійка вентилятора з камери; шматки цеглин, витягнуті зі стін камери і покладені в джинси із зав'язаними на кінцях холошами; гостро заточена ложка, закріплена в пластиковій запальничці з метою використання її замість ножа; столова ложка, гостро заточена з одного боку; та деякі інші предмети, які становили частину камери та її побутового обладнання.

97. 29 і 30 листопада та 16 грудня 2002 року заявникам, яких не було піддано екстрадиції — за винятком п. Маргошвілі, — пред'явили обвинувачення в заздалегідь запланованому опорі, який вони вчинили як група в'язнів, із застосуванням сили до представників державної влади, та у відмові виконати законні накази в'язничних наглядачів з наміром порушити нормальне функціонування в'язничної установи. 30 листопада і 16 грудня 2002 року заявникам було вручено обвинувальні акти разом з перекладами їх російською мовою.

98. 24 травня 2004 року суд першої інстанції засудив п. Куштанашвілі, п. Магомадова, п. Ісаєва і п. Ханчукаєва і кожному призначив покарання на чотири роки ув'язнення. У судовому рішенні зазначалося, що в'язні камери № 88 ді-

зналися з телевізійної передачі про очікувану екстрадицію «декого з чеченців», але, оскільки вони не знали, до кого саме застосують цей захід, вони вчинили опір в'язничним наглядачам, які зібралися вивести їх з камери. В'язні озброїлися металевими предметами, які вони вирвали з каркасів ліжок і трубопроводів, а також металевим знаряддям у вигляді шматків цегли, загорнутих у простирадла та одяг. Вони спричинили тілесні ушкодження в'язничним наглядачам і бійцям спецпідрозділу. 26 серпня 2004 року Тбіліський апеляційний суд залишив це судове рішення без зміни. 25 листопада 2004 року, розглянувши апеляційну скаргу заявників, Верховний суд Грузії скасував рішення апеляційного суду і засудив заявників до двох років п'яти місяців ув'язнення. Час, проведений ними під вартою з моменту затримання, зарахували як частину призначеного строку покарання, тому п. Ханчукаєва звільнили з-під варти 5 січня 2005 року, п. Магомадова і п. Ісаєва — 6 січня 2005 року, а п. Куштанаєвілі — 18 лютого 2005 року.

99. 6 лютого 2004 року суд першої інстанції засудив у цій самій справі п. Гелогоєва, п. Хашиєва і п. Баймурзаєва, які отримали по одному року ув'язнення. Оскільки від призначеного строку відрахували час, проведений ними в запобіжному ув'язненні, цих трьох заявників було негайно звільнено. 16 квітня 2004 року Верховний суд скасував це судове рішення і повернув справу на повторний розгляд.

а) Зникнення п. Хашиєва (Еліхаджієва, Мулкоєва) і п. Баймурзаєва (Альханова) після звільнення

100. Після свого звільнення 6 лютого 2004 року п. Хашиєв і п. Баймурзаєв поїхали до родича в Тбілісі; до них приєднався п. Гелогоєв. 16 лютого 2004 року вони вийшли з дому, оскільки повинні були з'явитися на зустріч у Міністерстві у справах біженців, але по дорозі туди зникли. 25 лютого 2004 року грузинські засоби масової інформації, посилаючись на російські інформаційні агенції, повідомили, що зниклі особи перебувають під вартою в російській в'язниці у м. Єсентуки у зв'язку з незаконним перетином російсько-грузинського кордону. Про цей факт 5 березня 2004 року поінформувала Суд пані Мухашаврія, яка висловила занепокоєння станом здоров'я п. Баймурзаєва, який вочевидь потребував оперативного втручання у зв'язку з пораненою щелепою. Вона пояснила, що після звільнення троє заявників виходили з дому лише в супроводі своїх представників. Оскільки останні запевнили, що в Тбілісі їм нічого не загрожує, угаданий вище день п. Хашиєв і п. Баймурзаєв уперше насліділися вийти з дому без супроводу.

101. 13 березня 2004 року Уряд Грузії заявив, що розслідуванням, яке провело Міністерство внутрішніх справ, встановлено, що ці двоє заявників зникли о 10 год. 30 хв. 16 лютого 2004 року. Згодом органи влади Росії затримали їх поблизу села Ларсі (Республіка Північна Осетія) у зв'язку з незаконним перетином кордону. 29 березня 2004 року Уряд Росії повідомив, що цих двох заявників затримали в Ларсі 19 лютого 2004 року працівники Федеральної служби безпе-

ки з огляду на те, що вони значилися у списку осіб, оголошених у розшук. На момент арешту п. Хашиєв мав при собі підроблений паспорт на прізвище Мулкоев (див. пункт 88 вище). 20 лютого 2004 року стосовно п. Хашиєва і п. Баймурзаєва, які за документами проходили як Рустам Усманович Еліхаджієв і Хусейн Моладинович Альханов, розпочали розслідування, і, відповідно до рішення Старопромисловського суду (м. Грозний), їх помістили в слідчий ізолятор в Єсентуках. 6 березня 2004 року їх перевели до СІЗО в містечку А, проте 22 березня 2004 року знову повернули до Єсентуків для цілей розслідування.

102. 8 квітня 2004 року Уряд Росії надав фотографії цих заявників, їхніх камер і самого СІЗО в містечку А (фотографії душової кімнати, медичного блоку та кухні). Видається, що п. Хашиєва і п. Баймурзаєва тримали в різних камерах; кожен з них перебував у камері площею 16,4 м², з вікном, санвузлом і радіоприймачем. У такій палаті перебували чотири в'язні — саме на таку кількість осіб і були розраховані камери. «Картка в'язня» п. Хашиєва свідчила про те, що він перебував у відділенні посиленого режиму. Будь-яких скарг на умови тримання під вартою від заявників ніколи не надходило. Фотографії були зроблені в анфас і в профіль та, очевидно, у двох різних кімнатах, і це не були камери, показані на згаданих фотографіях.

103. Як свідчить акт, складений 24 березня 2004 року за результатами медичного огляду п. Хашиєва, стан його здоров'я оцінено як добрий, і він не мав нещодавніх тілесних ушкоджень. У п. Баймурзаєва було виявлено перелом нижньої щелепи, ускладнений остеомієлітом. У 2000 році він був поранений у підборіддя осколком снаряда, і в 2002 році йому зробили операцію на щелепі. У 2003 році він знову дістав перелом тієї самої кістки. 12 березня 2004 року він пройшов рентгенологічне дослідження в Росії, і 15 березня 2004 року його обстежив стоматолог, який порекомендував стаціонарне хірургічне лікування.

104. Коли Суд заслуховував п. Гелогоєва у Тбілісі, той розповів, що зникнення двох його товаришів було для нього ударом, і висловив припущення, що їх, можливо, таємно видали в обмін на певні політичні поступки, отримані Президентом Грузії під час його першого офіційного візиту до Росії після виборів у січні 2004 року.

105. Як свідчать документи, подані Урядом Грузії 19 вересня 2004 року, 28 березня 2004 року Тбіліська міська прокуратура розпочала розслідування за фактом викрадення п. Хашиєва і п. Баймурзаєва. Жодного роз'яснення з цього приводу Уряд Грузії не надавав.

106. 5 і 30 листопада 2004 року пані Мухашаврія подала копії рішень, які Верховний суд Чеченської Республіки виніс, відповідно, 14 вересня і 11 жовтня 2004 року у справах п. Хашиєва (Еліхаджієва, Мулкоева) і п. Баймурзаєва (Альханова). Вона стверджувала, що здобула їх завдяки допомозі осіб, які є близькими знайомими заявників. У цих судових рішеннях п. Хашиєв згадується як Еліхаджієв Рустам Османович, а п. Баймурзаєв — як Альханов Хусейн Моладинович (див. пункт 83 вище). Зазначено, що перший народився в 1980

році у м. Грозному, а другий — у 1975 році в селі Акі-Юрт (Інгушетія). Під час судового розгляду п. Хашиєв стверджував, що його затримали 16 лютого 2004 року і не на російському кордоні, а на проспекті Руставелі в Тбілісі. Потім його перевезли до Єсентуків (див. пункт 101 вище).

У цих рішеннях також зазначалося, що п. Хашиєв і п. Баймурзаєв були членами збройного формування, створеного в Панкіській ущелині (Грузія) таким собі Ісабаєвим з метою винищення військовослужбовців федеральних збройних сил у Чечні та місцевих мешканців, які співпрацювали з цими військами. У липні 2002 року вони начебто незаконно проникли в Ітум-Калінський район Чечні у складі цієї збройної групи, яка налічувала приблизно шістдесят бійців. 27 липня 2002 року, потрапивши в оточення російських прикордонних військ, група відкрила вогонь і атакувала прикордонників. Загинули вісім російських військовослужбовців, і ще кількох було поранено. З огляду на нестачу доказів щодо безпосередньої участі п. Хашиєва і п. Баймурзаєва у цьому нападі, висунуте проти них обвинувачення у тероризмі та злочинах, передбачених пунктом 3 статті 205 і статтею 317 Кримінального кодексу (див. пункти 66 і 71 вище), було знято. З них також зняли обвинувачення у злочинах, перелічених у пункті 4 статті 188 і пункті 2 статті 208 зазначеного кодексу (див. пункт 66 вище), з огляду на відсутність складу злочину в їхніх діях. Разом з тим п. Хашиєва і п. Баймурзаєва визнали винними в участі в незаконному збройному формуванні, незаконному перетині кордону, а також у незаконному носінні зброї, перевезенні зброї та поводженні зі зброєю. Суд засудив їх, відповідно, до тринадцяти і дванадцяти років ув'язнення у колонії суворого режиму. Пана Хашиєва також визнали винним в використанні підробленого паспорта на прізвище Мулкоев (див. пункт 101 вище). Призначаючи ці міри покарання, Верховний суд зазначив, що він взяв до уваги вік заявників і той факт, що в минулому вони не мали кримінальних судимостей. Також було враховано стан здоров'я п. Баймурзаєва (значна деформація нижньої щелепи). Ці судові рішення могли бути оскаржені до Верховного суду Російської Федерації.

3. Розгляд кримінальних справ, порушених стосовно заявників, яких видали органам Росії

107. За даними Уряду Росії, судовий процес у справі п. Шамаєва, п. Хаджієва, п. Вісітова і п. Адаєва було розпочато у Ставропольському крайовому суді «влітку 2003 року». Стверджувалося, що 26 серпня 2003 року в тому самому суді почалося також провадження у справі п. Азієва. 24 лютого 2004 року в Тбілісі Уряд Росії поінформував Суд в усній формі про те, що 18 лютого 2004 року Ставропольський крайовий суд виніс рішення у справі перших чотирьох заявників. Прокуратура вимагала призначити п. Шамаєву і п. Хаджієву покарання ув'язненням строком на дев'ятнадцять років, а п. Вісітову і п. Адаєву — вісімнадцять років ув'язнення. Суд засудив п. Шамаєва і п. Хаджієва до трьох і шести років ув'язнення, відповідно, з відбуванням покарання в колонії загального

режиму, п. Вісітова — до десяти років ув'язнення в колонії суворого режиму, і п. Адаєва — до одного року шести місяців ув'язнення в колонії загального режиму. Пана Адаєва було негайно звільнено з-під варти, тривалість перебування його під вартою повністю погасила призначений йому строк. Пан Азієв попросив допомоги перекладача і подав кілька процесуальних клопотань, унаслідок чого його справу відокремили від справи інших, і розслідування в ній триває досі.

108. За твердженням Уряду Росії, Уряд не мав змоги надати Суду копію судового рішення від 18 лютого 2004 року, оскільки, з огляду на положення нового Кримінально-процесуального кодексу, прийнятого Російською Думою відповідно до рекомендацій Ради Європи, лише засуджена особа може отримати копію судового рішення в її справі. Уряд наголосив на своїй готовності до співпраці із Судом, але висловив жаль з приводу того, що в цьому випадку таке співробітництво унеможливлене з огляду на рекомендації Ради Європи. Уряд висловив пораду, щоб Суд, у разі необхідності отримати такий документ, звернувся з відповідним листом до згаданого вище російського суду. Із листа від 8 квітня 2004 року, що надійшов від Уряду Росії, Суд дізнався, що рішення від 18 лютого 2004 року (див. пункт 48 вище) було оскаржено. У своєму поданні від 20 липня 2004 року Уряд дав Суду зрозуміти, що касаційна інстанція скасувала зазначене судові рішення в повному обсязі (див. пункт 272 нижче).

109. 25 лютого 2004 року Уряд Росії надав Суду в Тбілісі зроблені 19 лютого 2004 року фотографії СІЗО в містечку Б і фотографії камер, у яких перебували екстрадовані заявники (п. Адаєва, п'ятого заявника, вже було звільнено з-під варти за день до цього). На фотографіях — просторі й добре обладнані кухня, пральня і духова кімната. Камери заявників великі і добре освітлені, у кожній є велике вікно. У камерах стоять довгі столи і лави. Туалет у камері відкритий, але відокремлений від іншої частини приміщення невисокою перегородкою. Є умивальники з милом і зубною пастою; у кожній камері — віники і резервуари з водою, а також труби системи опалення під вікнами. У деяких камерах можна побачити радіоприймачі. У переданому Урядом пакеті була також відеокасета, на якій знято ці самі чотири камери, і кадри не відрізняються від описаних вище. На фотографіях, які є в розпорядженні Суду (див. пункт 20 вище), можна впізнати п. Шамаєва в камері № 22 і п. Хаджієва в камері № 15. Але дуже важко або навіть неможливо розгледіти п. Вісітова в камері № 18 — через засвічений задній план і дрібне зображення. Голос на плівці, який коментує кадри, повідомляє, що п. Азієв зніматися відмовився. Втім, на плівці знято і його камеру (№ 98), але обличчя в'язнів розрізнити неможливо, на певній відстані видно лише їхні силуети. У кожній камері кількість ліжок дорівнює або переважає кількість в'язнів, присутніх під час зйомки.

С. Інформація, яку здобув Суд

1. Особи заявників, яких заслухав Суд

110. Пан Хамзад(т) Мовлійович Ісієв (Ісаєв), відомий також як Хамзат Мовлітгалійович Ісаєв, заявив, що насправді його звать Хамзат Мовлійович Ісаєв, що він чеченець, народився 18 жовтня 1975 року в селі Самачкі (Чечня).

111. Пан Сейбул (Фейсул) Байсаров заявив, що його звать Георгій Куштана-швілі, що він громадянин Грузії кістинського походження, народився в селі Дуїсі, район Ахмета (Грузія).

112. Пан Аслан Ханоев заявив, що його справжнє ім'я — Асламбек Атуйович Ханчукаєв, що він громадянин Росії чеченського походження, народився 25 лютого 1981 року в селі Селноводськ (Чечня).

113. Пан Адлан (Алдан) Усманов заявив, що насправді його звать Ахмед Ле-чайович Магомадов, народився 4 липня 1955 року в м. Павлодар (Казахстан), має чеченське походження.

114. Пан Руслан Мірджоев заявив, що його справжнє ім'я — Руслан Ахмедо-вич Гелогаєв, має чеченське походження, народився 16 липня 1958 року.

115. Пан Тепсаєв заявив, що насправді він — Робінзон Маргошвілі, син Па-роли, громадянин Грузії кістинського походження, народився 19 квітня 1967 року в селі Дуїсі, район Ахмета (Грузія).

116. За винятком п. Маргошвілі, який перебував у в'язничній лікарні (див. пункт 60 вище), заявники підтвердили, що були знайомі з екстрадованими за-явниками у в'язниці і перебували з ними разом в тій самій камері. Фотографії, надані Урядами 23 і 25 листопада 2002 року, показали заявникам з метою вста-новлення осіб. Перед цим прізвища на фотографіях канцелярія Суду закрила.

117. Кожен із заявників (за винятком п. Маргошвілі) впізнав себе на відпо-відній фотографії, поданій Урядом Грузії. На фотографії п. Робінзона Марго-швілі (який раніше згадувався як Руслан Тепсаєв) інші заявники назвали його Русланом (четверо заявників) і Русланом Тепсаєвим (один заявник).

118. Що стосується двох заявників, які зникли без вісті (а саме — п. Тимура (Руслана) Баймурзаєва, він же Хусейн Альханов, і п. Іслама Хашиєва, він же Рустам Еліхаджієв або Бекхан Мулкєєв (див. пункт 43 вище), першого назвали Баймурзаєвим (один заявник), Тимуром (один заявник), Хусейном (двоє заяв-ників) і Хусейном Альхановим (один заявник). Другого назвали Ісламом (двоє заявників), Бекханом (двоє заявників), Мулкєєвим (один заявник) і Бекханом Мулкєєвим (один заявник).

119. Що стосується екстрадованих заявників, то на фотографії Абдул-Вахаба Шамаєва, наданій Урядом Росії, четверо заявників упізнали Абдул-Вахаба, і один заявник упізнав його як Абдул-Вахаба Шамаєва. Хусейна Хаджієва на його фотографії впізнали як Хусейна (трьох заявників), як Хусейна Хаджієва

(один заявник) і як Хусейна Нахаджаєва (один заявник). Троє заявників упізнали Хусейна Азієва і двоє заявників — Хусейна на фотографії, на якій був знятий Хусейн Азієв. Пана Адлана (Аслана) Адаєва (Адієва) двоє заявників упізнали як Аслана Адаєва і троє заявників — як Аслана. З іншого боку, на фотографії п. Резвана (Ризвана) Вісітова, яку надав Уряд Росії, всі п'ятеро заявників упізнали його як такого собі Мусу.

2. Представництво заявників, яких заслухав Суд, і мета їхнього звернення до Суду

120. Шістьох заявників, яких не видали органам влади Росії, представляли в Суді пані Мухашаврія і пані М. Дзамукашвілі на підставі прийнятих ними 9 жовтня 2002 року доручень здійснювати таке представництво. Цих заявників, за винятком п. Маргошвілі, також представляла пані Кінцурашвілі на підставі відповідного доручення від 4 серпня 2003 року.

121. Під час здійснюваного в Тбілісі провадження, на якому були присутні лише пані Мухашаврія і пані Кінцурашвілі, п'ятеро заявників підтвердили, що, з допомогою пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі, вони звернулися до Суду із заявою проти Грузії і Росії, маючи намір оспорити рішення про їхню екстрадицію і домогтися її відстрочення. Вони заявили про свій намір домогтися винесення рішення Суду стосовно їхньої заяви і надалі бути представленими зазначеними адвокатами в провадженні, яке має розпочатися в Суді (або в деяких випадках — адвокатами, присутніми в залі Суду). Оскільки п. Маргошвілі (шостий заявник, якого заслуховував Суд) дуже погано володів грузинською мовою, йому було важко зрозуміти суть запитань, які ставив йому Суд. Однак він висловив своє невдоволення тим, що його заарештували як особу на чеченське прізвище Тепсаєв, тимчасом як він простий грузинський вівчар. Пан Маргошвілі підтвердив, що він звернувся до Суду, що адвокати, присутні в залі, були його представниками, і що він мав намір підтримувати свою заяву.

3. Події, пов'язані з екстрадицією, здійсненою 4 жовтня 2002 року

а) Факти, викладені заявниками, яких заслухав Суд

і) Факти, які є спільними для всіх заявників

122. Заслуховування п'ятьох заявників, які були присутні на засіданні Суду, відбувалося російською мовою з усним перекладом на англійську — одну з двох офіційних мов Суду. Шостий заявник, п. Маргошвілі, заявив, що він не читає російською мовою, тому присягу він склав грузинською мовою; висловлювався він також цією мовою.

123. Протягом кількох тижнів, до 4 жовтня 2002 року, одинадцять заявників перебували під вартою в одній і тій самій камері (№ 88) в тбіліській в'язни-

ці № 5. Загалом у цій камері тримали під вартою чотирнадцять в'язнів. У той період п. Адаєва і п. Маргошвілі (дванадцятого й тринадцятого заявників) тримали у в'язничній лікарні.

124. У камері заявників був телевізор. Хоч уже й ширилися чутки про можливу екстрадицію їх до Росії, 3 жовтня 2002 року з випуску новин на телеканалі «Руставі-2» о 23 год. вони дізналися про те, що найближчим часом очікується екстрадиція п'ятох-шістьох із них (див. пункт 216 нижче). Оскільки в передачі не було названо жодного прізвища, вони не знали, кого саме стосуватиметься ця операція. Ніякої інформації або офіційного повідомлення з цього питання вони не отримували. Те, що інформація, яку вони почули по телебаченню, була правдивою, заявники зрозуміли, коли між третьою і четвертою годиною ночі до них прибули в'язничні наглядачі і наказали їм вийти з камери у зв'язку з необхідністю проведення дезінфекції приміщення (чи обшуку — згідно з показаннями п. Куштанашвілі). Заявники категорично відмовилися підкоритися. Тоді начальник в'язниці назвав чотирьох із них і зажадав, щоб вони покинули камеру. У відповідь заявники попросили відкласти захід до світанку і викликати їхніх адвокатів; але в задоволенні цієї вимоги їм відмовили. Тоді в камеру ввірвалися п'ятнадцять бійців спецпідрозділу Міністерства юстиції Грузії в масках і вивели заявників одного за одним із камери. Вони застосували кийки та електрошокові пристрої. Заявників били, коли ті лежали на підлозі в коридорі. Чотирьох заявників, яких стосувалося розпорядження про екстрадицію, негайно відокремили, а решту помістили в камери одиночного ув'язнення. Приблизно о четвертій годині ранку п. Адаєва (п'ятого заявника), якого також стосувалося розпорядження про екстрадицію, забрали просто із в'язничної лікарні.

125. Усі заявники, яких заслуховував Суд, стверджували, що вони відмовилися вийти з камери, висловивши лише усне заперечення проти цього. Вони скаржилися, що бійці спецпідрозділу били їх, ображали і «поводилися з ними, як з тваринами». Під час побиття п. Ісаєву зламали два ребра й ушкодили око, після чого залишився помітний шрам. Пан Куштанашвілі зазнав тілесних ушкоджень від ударів кийками. У п. Ханчукаєва після побиття залишилися чималі синці. У п. Магомадова був зламаний зуб, розірване вухо, ушкоджена лобова кістка, а на спині й ногах були значні синці. У п. Гелогаєва залишилися чималі синці на тілі та інші тілесні ушкодження (рани на плечі та щоці), почалося запалення лівої нирки — при цьому сам він вважав поранення «несерйозними» (див. пункти 200, 201 і 211 нижче). Отже, всі в'язні дістали більш або менш тяжкі тілесні ушкодження. Зокрема, за словами заявників, декому з них зламали ребра і розбили плечову кістку, в інших голови були залиті кров'ю. Згідно з показаннями п. Куштанашвілі і п. Ханчукаєва, найбільше постраждали заявники, яких очікувала екстрадиція. За словами п. Ісаєва, п. Магомадова і п. Ханчукаєва, вони чули про те, що внаслідок тілесних ушкоджень п. Азієв помер. За твердженням п. Гелогаєва, п. Азієву, найімовірніше, зламали хребет, оскільки він уже не міг іти і двоє бійців спецпідрозділу волокли його уздовж коридору. Очевидно, у нього також було вибите око. За словами п. Гелогаєва, фотографія

п. Азієва, яку органи влади Росії нібито зробили після його арешту, ймовірно, була копією якоїсь старої фотографії.

126. Після того як заявників, яких не було піддано екстрадиції, помістили в камери одиночного ув'язнення, їх оглянув лікар, який склав письмовий перелік тілесних ушкоджень кожного з них. Він лише обміряв синці і ніякого лікування не призначив. Згодом медичну допомогу заявникам не надавали.

127. Ніхто із заявників не підтвердив того факту, що представник Генеральної прокуратури попередив їх про очікувану екстрадицію. Усі вони стверджували, що під час перебування під вартою до них приходило чимало осіб (офіційно призначені адвокати, слідчі і прокурори), але їхніх імен вони не запам'ятали. Вони згадали одну зустріч — із чоловіком і дівчиною, — яка відбулася за відсутності адвокатів (див. пункти 162–166 нижче); відвідувачі вимагали від них підписати якісь документи, складені російською мовою (згідно з показаннями п. Куштанаєвілі — грузинською мовою), але заявники відмовилися зробити це.

128. За винятком п. Куштанаєвілі і п. Маргошвілі, усі заявники стверджували, що вони увійшли на територію Грузії у пошуку притулку з огляду на збройний конфлікт у Чечні. Вони заперечували, що в момент перетину кордону були озброєні. За їхнім твердженням, на кордоні їх не затримували — вони самі добровільно звернулися до грузинських прикордонників, прохаючи допомоги. Прикордонники подбали про їхні поранення, після чого викликали гелікоптер, щоб доправити їх до Тбілісі.

129. Заявники підтвердили, що всі вони назвали себе органам влади Грузії фіктивними іменами. За винятком п. Куштанаєвілі і п. Маргошвілі (див. пункти 135 і 143 нижче), вони намагалися у такий спосіб уникнути екстрадиції до Росії і не допустити, щоб члени їхніх сімей і друзі, які залишилися в Росії, опинилися в небезпеці, якщо вони (заявники) потраплять у руки органів влади Росії. За твердженням п. Ісаєва, він настільки втомився внаслідок триваючої протягом десяти років війни в Чечні, що заради порятунку від небезпеки «був готовий змінити не лише ім'я, а й зовнішність». Він був переконаний, що уникнув екстрадиції саме завдяки вигаданому імені.

130. За словами п. Гелобаєва і п. Ханчукаєва, офіційно призначені їм адвокати (включаючи пані Маградзе — згідно з показаннями п. Ханчукаєва) і слідчий з Міністерства юстиції порадили заявникам сказати, що під час перетину кордону вони були озброєні, оскільки завдяки цьому їх триматимуть у Грузії, після чого відбудеться судовий процес. Заявники зробили так, як їм порадили.

131. Усі заявники категорично заперечили, що в ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року вони вчинили опір представникам державної влади.

ii) Факти, що стосувалися лише кожного конкретного заявника

132. Пан Ісаєв заявив, що він був проти екстрадиції його до Росії, оскільки «там не було ніякого розмежування між мирними цивільними особами, терористами і бойовиками». Під час зустрічей з представниками прокуратури, які

відвідували його у в'язниці, він та його товариші по камері завжди висловлювали бажання уникнути екстрадиції до Росії, а також страх перед можливістю зазнати жорстокого поводження в тій країні. Вони просили, щоб їхню справу розглядали грузинські суди. Вони не мали жодного доступу до документів стосовно екстрадиції. Згідно з показаннями п. Ісаєва (а також п. Куштанаєвілі), офіційно призначені в їхніх справах адвокати, слідчий і представники прокуратури вимагали від заявників назвати свої справжні прізвища, оскільки, за словами відвідувачів, тоді вони змогли б допомогти їм уникнути екстрадиції. До тих, хто підкорився, одразу застосували процедуру екстрадиції.

133. За твердженням п. Ісаєва, до свого затримання у серпні 2002 року він робив спроби домогтися статусу біженця в Грузії, але безуспішно.

134. Пан Куштанаєвілі стверджував, що він був грузином кістинського походження і займався вівчарством у районі, що межував із Чечнею. Коли цей район потрапив під обстріл з боку російських військ у серпні 2002 року, він зустрів сімох поранених чеченців, які шукали порятунку у зв'язку з цією небезпечкою. Він спустився з ними з гірського схилу до вівчарської хатини. Тієї ночі він сам зазнав поранення в голову, але неодноразово повторив, що події, пов'язані з цим пораненням, пам'ятає погано.

135. Пан Куштанаєвілі пояснив, що, оскільки він не мав грошей, він відкомендувався органам влади Грузії і лікарям, назвавши вигадане чеченське прізвище, щоб його прийняли за біженця і, завдяки цьому, надали безкоштовну медичну допомогу. Він вважав, що через грузинське громадянство йому не загрожує екстрадиція, і побоювався, що й досі перебуває в небезпеці у зв'язку зі своїм чеченським походженням. У листі, надісланому до Суду 13 листопада 2002 року, він стверджував, що в ніч з 3 на 4 листопада 2002 року, перед тим як вийти з камери згідно з наказом, заявники попросили надати їм можливість побачитися зі своїми адвокатами. Начальник в'язниці відповів, що не прийде «ані адвокат, ані слідчий» і що «їм краще вийти з камери добровільно, інакше він застосує силу». У цьому самому листі п. Куштанаєвілі також стверджував, що п. Азієв дістав сильний удар по голові і що одне око фактично випало в нього з орбіти. Востаннє він бачив його в момент, коли боєць спецпідрозділу «волік його по коридору, як труп».

136. Пан Ханчукаєв заявив, що невдовзі після його затримання «їм почали говорити про екстрадицію». Побоюючись зазнати катування в Росії, він підписав документи — зміст яких він не пам'ятає — з надією на те, що завдяки цьому його судитимуть у Грузії і він уникне екстрадиції. У деяких випадках заявники стверджували, що їм погрожували екстрадицією, якщо вони відмовляться підписати такі документи. Після 4 жовтня 2002 року він написав до Президента Грузії листа, в якому прохав його не давати санкції на екстрадицію (див. пункт 80 вище). Він зізнався, що досі побоюється екстрадиції і що він перебував у стані невизначеності. На початковому етапі провадження в Суді цей заявник стверджував, що не може повернутися до Росії через те, що «по всій Росії» впроваджується «геноцид чеченського народу».

137. Пан Ханчукаєв не впізнав пояснювальні показання від 23 серпня 2002 року, які, за словами п. Дарбаїдзе, він відмовився підписувати (див. пункти 163–164 нижче).

138. Пан Магомадов стверджував, що він не знає, на якому боці кордону він дістав поранення, оскільки на відповідній місцевості лінію кордону не позначено (див. пункт 89 вище). Його, пораненого осколком у голову, несли товариші. Гелікоптером прибув грузинський генерал, який відрекомендувався як начальник прикордонних військ. Він пообіцяв заявникам, що доповідь про ці обставини Президентові Грузії особисто і що їм буде надано статус біженців. Перед цим генерал наказав забезпечити для заявників стаціонарне лікування.

139. Під час зустрічі з чоловіком і дівчиною з Генеральної прокуратури (див. пункти 162–166 нижче) від заявників вимагали підписати документи, не повідомивши про їхній зміст. Ці відвідувачі зустрілися з усіма заявниками, яких не видали органам влади Росії; зустрічі відбувалися у форматі невеликих груп. Самого п. Магомадова привели на зустріч із цими двома представниками прокуратури разом з Асланом (Ханоевим, він же Ханчукаєв) і Бекханом (Хашієвим, він же Мулкоєв) (див. пункт 419 нижче). Пан Магомадов стверджував, що досі побоюється екстрадиції.

140. За твердженням п. Гелогоєва, він отримав у Грузії статус біженця в лютому 2002 року (див. пункт 86 вище) і цей статус йому надали в районі Ахмета, який межує з Чечнею. Після цього він на законних підставах поїхав до Чечні поїздом через Баку (Азербайджан), сподіваючись, що привезе свою сім'ю до Грузії. Прибувши до Чечні, він розпочав пошуки члена своєї сім'ї, який уже понад рік був зниклим безвісті, після чого приїхав до Ітум-Калінського району. Там він став свідком збройного конфлікту між російськими федеральними військами і чеченськими бойовиками, яких 25 липня 2002 року було оточено. Єдиний вихід пролягав через Грузію. Він дістав поранення осколком у ногу, але не припиняв іти до самого грузинського кордону, який перетнув 3 серпня 2002 року. Він звернувся до грузинських військовослужбовців, які прибули на місце події на гелікоптері, з проханням про притулок. Його госпіталізували і прооперували в м. Тбілісі, а згодом, через два дні після операції, перевезли до в'язничної лікарні.

141. Пан Маргошвілі заявив, що в серпні 2002 року він дістав поранення, коли пас отару на пасовищі поблизу кордону. Він не знав, хто спричинив йому це поранення: грузини, росіяни чи чеченці. Його доправили до Тбілісі й лікували у в'язничній лікарні, в якій його тримали під вартою протягом трьох місяців. Його повідомили, що він затриманий, оскільки мав при собі зброю. Він стверджував, що його затримали не «зі зброєю, а в куфайці та вівчарських чоботах».

142. Пан Маргошвілі підтвердив, що в лікарні він перебував у тій самій палаті, що й п. Адаєв, п'ятий екстрадований заявник. Він не казав про телевізор чи про будь-яке інше інформаційне джерело, за допомогою якого п. Адаєв міг би

дізнатися — як дізналися інші естрадовані заявники — про те, що незабаром його можуть видати органам влади Росії. Близько четвертої години ранку 4 жовтня 2002 року п. Адаєва забрали — він підвівся і пішов за працівниками лікарні, не мовивши й слова. На лікарняному подвір'ї на нього чекали бійці в масках. Перебуваючи в лікарні, п. Адаєв часто прохав п. Маргошвілі, щоб той відрізав йому язик, оскільки, за його словами, завдяки цьому він зазнав би менше страждань під час допитів у разі екстрадиції. Але п. Маргошвілі категорично відмовився зробити це.

143. Пан Маргошвілі стверджував, що сам він не брав собі вигадане прізвище. Він опинився в лікарні, перебуваючи в тяжкому стані, а коли опритомнів, почув, що його називають п. Тепсаєвим. Спочатку йому подобалося, що, завдяки цьому прізвищу, йому надають безкоштовну медичну допомогу, але невдовзі після цього він — спочатку в лікарні, а потім у суді — оспорив те, що його називають таким прізвищем.

в) Факти у версіях представників державної влади

і) Працівники в'язниці

144. Суд заслухав п. А. Далакішвілі, штатного інспектора тбіліської в'язниці № 5 (який чергував у ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року), п. Бучукурі, працівника Департаменту виконання покарань при Міністерстві юстиції (який також чергував тієї ночі), п. Е. Кердікошвілі, головного інспектора служби конвою Департаменту виконання покарань, і п. Н. Чиквіладзе, працівника Департаменту виконання покарань, начальника служби безпеки в'язниці № 1.

145. Усі ці особи стверджували, що їх офіційно не інформували про очікувану найближчим часом екстрадицію заявників і що вони дізналися пізніше — вранці 4 жовтня 2002 року — про те, що має відбутися екстрадиція п'ятох чеченських в'язнів. Пан Бучукурі і п. Далакішвілі стверджували, що, оскільки вони несли чергування, вони не могли дивитися телевізор, аби бути в курсі подій. За словами п. Чиквіладзе, про очікувану найближчим часом екстрадицію заявників знали тільки начальник в'язниці, його заступники і начальник канцелярії в'язниці («спеціальний відділ»). Про те, що має відбутися екстрадиція чотирьох або п'ятох чеченських в'язнів, він дізнався із засобів масової інформації, але нікому з працівників в'язниці їхні прізвища не називали.

146. Згадані вище особи підтвердили, що тринадцять або чотирнадцять чеченських в'язнів перебували в одній камері. За словами п. Чиквіладзе, рішення про тримання цих в'язнів в одній камері було прийнято з огляду на їхні релігійні переконання, щоб їм ніхто не заважав виконувати свої щоденні обряди.

147. Близько четвертої години ранку 4 жовтня 2002 року згадані вище працівники одержали інформацію про сильний шум у камері № 88. Пан Далакішвілі наказав наглядачеві дізнатися, що сталося. Через оглядовий отвір у дверях камери наглядач побачив, що в'язні демонтують ліжка і кричать іноземною мовою. За словами п. Чиквіладзе, через деякий час він уже був не в змозі спо-

стерігати за тим, що відбувалося, оскільки в'язні закрили отвір зсередини. Пан Далакішвілі доповів у письмовій формі про цю ситуацію начальникові в'язниці, який усе ще перебував у своєму кабінеті. На вимогу останнього, п. Далакішвілі, п. Бучукурі і п. Чиквіладзе в супроводі інших працівників і заступника начальника в'язниці прибули до камери, аби з'ясувати, що відбувається. Заступник начальника в'язниці наказав відкрити камеру. За словами п. Далакішвілі, вони сподівалися поговорити із заявниками. Відчинивши двері, вони виявили в камері суцільний безлад, почули крики і побачили, що в їхньому напрямі летять шматки металу й цегли. Пан Чиквіладзе закричав, щоб негайно зачинили двері. Він наказав подбати про те, щоб камера залишалася зачищеною доти, доки він не доповість про цю ситуацію вищому керівництву в Департаменті виконання покарань. Пан Далакішвілі, який не зрозумів причини такого буйства, вирішив, що в'язні збираються влаштувати бунт, і тому надіслав додаткових наглядців на поверх, де відбувалися ці події.

148. Повертаючись до адміністративного блоку в'язниці, п. Чиквіладзе побачив, що вже прибув начальник Департаменту виконання покарань у супроводі десятка інших осіб. Потім його офіційно повідомили про те, що з камери необхідно вивести чотирьох в'язнів у зв'язку з їхньою екстрадицією. На сусідньому в'язничному подвір'ї їх очікував транспорт, і про захід було поінформовано адміністрацію аеропорту. У супроводі начальника Департаменту виконання покарань, начальник в'язниці разом зі своїми заступниками і наглядцями зібралися біля камери. Начальник в'язниці увійшов першим, тримаючи під пахвою чотири запечатані папки — по одній на кожного в'язня, якого стосувалося розпорядження про екстрадицію. За ним до камери увійшли інші особи. За твердженням п. Кердікошвілі, в'язні стояли на ліжках і кидали в них чашки, тарілки та інші предмети. Начальник в'язниці наказав їм вийти з камери, оскільки в ній необхідно було здійснити певний захід. За твердженням п. Чиквіладзе, начальник в'язниці послався на необхідність проведення обшуку в приміщенні. В'язні категорично відмовилися підкоритися і напали на відвідувачів.

149. Наглядчі, яких заслухав Суд, підтвердили, що всі заявники були озброєні металевими предметами, вирваними з ліжок, частинами металевих ґрат, вирваних із вікон, та металевим знаряддям у вигляді цеглин, закладених у завізані на кінцях холоші.

150. З цього приводу п. Чиквіладзе пояснив, що в'язниця № 5 містилася в будинку, спорудженому в 1887 році, і що стіни були настільки старими, що цеглини з них можна було витягти руками. Пан Далакішвілі також стверджував, що стіни були в занедбаному стані і що цеглини можна було витягти голіруч. Згодом, беручи участь у підготовці акта оцінки шкоди (див. пункт 96 вище), п. Чиквіладзе зазначив, що було пошкоджено стіни камери та окремі частини каркасів ліжок. Виявилося також, що від стіни відірвано водопровідну трубу над умивальником.

151. Оскільки з прибуттям начальника в'язниці до камери в'язні розпочали відкритий напад, на його вимогу до камери ввірвалися бійці спецпідрозділу в

масках — перед цим вони стояли на сходах. Пан Далакішвілі і п. Чиквіладзе вважали, що використання такого загону було необхідним з огляду на потужність опору, який вчинили в'язні. Вони обидва визнали той факт, що між в'язнями і бійцями спецпідрозділу відбулася рукопашна сутичка. За твердженням п. Бучукурі, цей спецпідрозділ надавали в розпорядження в'язничної адміністрації в разі необхідності і кожен боець мав кийок і не міг увійти до в'язниці з якоюсь іншою зброєю.

152. За словами п. Далакішвілі, заявники дізналися про розпорядження про екстрадицію завдяки телевізійній передачі. Пан Чиквіладзе припустив, що в'язні, можливо, протиправно зберігали у своїй камері мобільні телефони або, можливо, слухали радіо. Крім того, у деяких суміжних камерах були телевізори, а отже, сусіди заявників могли без будь-яких проблем передати їм ці новини.

153. За твердженням п. Далакішвілі, увійшовши в камеру після начальника в'язниці, він дістав тілесні ушкодження ліктя і коліна, спричинені «метальним знаряддям», яке в'язні виготовляли з підручних засобів (див. пункт 205 нижче). Незважаючи на це, він повернувся до свого кабінету, куди для перевірки привели заявників, яких не піддавали екстрадиції. Пан Далакішвілі зауважив, що всі заявники були покриті пилом, але кровотечі ні в кого не було. Він стверджував, що, якби у п. Магомадова було розірване вухо, він це побачив би (див. пункт 125 вище). Оскільки сам він не побачив ніяких тілесних ушкоджень у заявників і оскільки вони не прохали медичної допомоги, п. Далакішвілі не був на той момент зобов'язаний викликати лікаря. Оскільки в'язнів, яких повинні були видати органам влади Росії, негайно відвезли, він уже не побачив їх у своєму кабінеті, а отже, не бачив і п. Азієва.

154. Наприкінці своєї зміни, проходячи біля демонстрантів, які зібралися навколо в'язниці, п. Далакішвілі дізнався, що екстрадиція в'язнів уже відбулася. З огляду на свою посаду, він був здивований, що органи влади не поінформували його про цей захід, аби він, згідно зі встановленою практикою, міг попередити відповідних в'язнів за день до їхньої екстрадиції. Він пояснив Суду, що, відповідно до встановленого порядку, начальник канцелярії в'язниці, який вів особисті справи в'язнів, мав надіслати йому відповідне письмове попередження з підписом і печаткою; роль п. Далакішвілі полягала в перевірці документів, які він готував, і в попередженні відповідної особи про час її відправки, щоб вона змогла підготуватися до цього. У цій справі такої процедури дотримано не було.

155. Пан Бучукурі стверджував, що металевим предметом йому поранили ногу (див. пункт 204 нижче), і для того, щоб спинити кров із рани, він одразу пішов до приміщення в'язничної адміністрації. Хоча рана не була серйозною, для її лікування потребувалося приблизно десять днів.

156. Згідно з показаннями п. Кердікошвілі, прибувши до в'язниці, він дізнався, що в'язні відмовляються вийти з камери, але ніхто не пояснив, чому вони відмовляються зробити це або чому необхідно було їх виводити звідти. Коли

він увійшов у камеру слідом за начальником в'язниці, йому поранили руку (див. пункт 204 нижче), тому він одразу спустився сходами до лікарні. Інші наглядачі також зазнали тілесних ушкоджень, і в'язничний лікар надав їм допомогу.

157. За твердженням п. Чиквіладзе, коли начальник в'язниці увійшов у камеру, двоє чи троє в'язнів, озброївшись металевими предметами, зайняли позицію наверху двоярусних ліжок. Один із них неодноразово намагався влучити в п. Чиквіладзе, але безуспішно. Потім перед ним опинився боєць спецпідрозділу, таким чином захистивши його. Найагресивнішими були саме ті четверо в'язнів, папками зі справами яких розмахував начальник в'язниці. Двоє в'язнів намагалися заспокоїти їх, але безуспішно.

158. Пан Чиквіладзе вважав, що в'язні, як і представники державної влади могли зазнати тілесних ушкоджень, оскільки в камері відбулася рукопашна сутичка.

ii) Боєць спецпідрозділу Міністерства юстиції

159. Пан З. Шешберідзе пояснив, що спецпідрозділ був розташований неподалік від в'язниці № 5, до якої бійці могли добігти за десять хвилин. Тієї ночі йому та приблизно п'ятнадцяти його товаришам наказали усунути небезпечну ситуацію з камерою № 88. Причини виникнення заворушення бійці не знали, і їхня група очікувала команди на сходах біля камери, з якої долинав шум і крики іноземною мовою. Начальник в'язниці увійшов у камеру, але через кілька хвилин повернувся і попросив підрозділ втрутитися. Бійці виконали це завдання, «натрапивши на обмежений опір». В'язні були озброєні металевими предметами і металевим знаряддям — штанами, наповненими твердою масою. За твердженням п. Шешберідзе, він і його товариші справді були в масках, як цього вимагала інструкція. З іншого боку, вони не мали спеціальних бронежилетів чи іншого захисного спорядження. Вони були озброєні лише гумовими кийками і не мали електрошокових пристроїв чи іншої зброї. Вони приборкали в'язнів, які опинилися на підлозі в коридорі, після чого бійці передали їх в'язничним наглядачам і покинули будинок. Пан Шешберідзе дізнався з телевізійної передачі про те, що заявників виводили з камери з метою здійснення їхньої екстрадиції.

160. Пан Шешберідзе стверджував, що він зазнав невеликого тілесного ушкодження (див. пункт 204 нижче). Він заперечував твердження про те, що він і його товариші жорстоко били заявників і ображали їх.

iii) Представники Генеральної прокуратури

161. Суд допитав прокурорів п. Л. Дарбаїдзе і пані А. Надарейшвілі, які у відповідний час проходили стажування в Генеральній прокуратурі, п. П. Мсхіладзе, начальника відділу міжнародних зв'язків Генеральної прокуратури, і п. Н. Габричідзе, колишнього Генерального прокурора Грузії.

162. Пан Дарбаїдзе пояснив, що свої завдання він виконував під керівництвом свого начальника п. Мсхіладзе, і ряд завдань були пов'язані з екстрадицією, про яку йдеться. Зокрема, п. Мсхіладзе дав йому вказівку відвідати заявників у в'язниці, поінформувати їх про те, що Генеральна прокуратура розглядає питання їхньої екстрадиції, і зажадати пояснень щодо їхнього громадянства. Ця його зустріч із заявниками відбулася 23 серпня 2002 року. Разом з ним була пані А. Надарейшвілі, а адвокати присутніми не були, оскільки «це був не офіційний допит, а прохання надати інформацію». Того дня вони зустрілися лише з п'ятьма заявниками.

163. Спочатку п. Дарбаїдзе розмовляв з п. Ханчукаєвим російською мовою в окремій кімнаті. Останній надав інформацію в усній формі, але відмовився підписувати відповідний документ, який мав служити офіційним підтвердженням його слів (див. пункт 137 вище). Повернувшись до приміщення, в якому тримали інших в'язнів, п. Ханчукаєв сказав їм щось чеченською мовою. Тоді в'язні колективно відмовилися «надати необхідні пояснення і підписувати відповідний документ», посилаючись на відсутність у них адвоката і чеченського перекладача.

164. Документ, який п. Ханчукаєв відмовився підписати, становив пояснювальну заяву, призначену для Генерального прокурора. Документ підтверджував слова заявника про те, що він чеченець, народився 1981 року в Грозному; прибув до Грузії 4 серпня 2002 року і був затриманий органами влади Грузії; перебував під вартою протягом кількох днів у СІЗО Міністерства безпеки, після чого був переведений до в'язниці № 5 у Тбілісі; і що його поінформували в момент затримання, що його заарештовано за незаконний перетин кордону. У кінці документа містилося речення: «В'язень відмовився підписати цей документ і попросив допомоги адвоката». Документ був складений п. Л. Дарбаїдзе, прокурором-стажером. Згідно з протоколом цієї зустрічі, який був підписаний лише п. Дарбаїдзе і пані Надарейшвілі, їхня спроба «домогтися від заявника пояснювальної заяви у зв'язку з екстрадицією» виявилася безуспішною.

165. Після цієї відмови з боку заявників п. Дарбаїдзе відклав бесіди з ними і почав шукати перекладача. Його начальник, п. Мсхіладзе, домовився з групою слідчих Міністерства безпеки (див. пункт 190 нижче) про те, що п. Дарбаїдзе зможе зустрітися із заявниками після розмови, запланованої на 13 вересня 2002 року. При цьому п. Дарбаїдзе запевнили, що на зустрічі будуть присутні адвокати і чеченський перекладач.

166. 13 вересня 2002 року п. Дарбаїдзе, разом зі своєю колегою, пані Херіановою, прибув до в'язниці. Він зустрівся з п. Саїдаєвим, перекладачем, якого найняло Міністерство безпеки (див. пункт 189 нижче), і пояснив йому, що, «з огляду на триваючу процедуру екстрадиції, [він має намір] одержати від чеченських в'язнів інформацію, яка б дала змогу встановити їхнє громадянство». Перекладач переклав ці слова, але, оскільки п. Дарбаїдзе не знав чеченської мови, він не міг оцінити точність перекладу. У відповідь заявники повторили свою відмову надати інформацію і підписати відповідні документи, підготовлені російською мовою. Але ці документи їм було зачитано.

167. Оскільки представники заявників вказали на той факт, що прізвище п. Дарбаїдзе виявилось відсутнім у двох «журналах відвідувачів (громадян, адвокатів і слідчих) в'язниці № 5» у колонках, де були зафіксовані такі відвідувачі за періоди з 5 серпня по 12 вересня та з 13 вересня по 17 жовтня 2002 року, відповідно, п. Дарбаїдзе пояснив, що 23 серпня і 13 вересня 2002 року його прізвище внесли не до цього журналу, а до «журналу доступу до слідчої кімнати». Оскільки прокурори — на відміну від відвідувачів, адвокатів і слідчих — можуть заходити до в'язниці без перепустки, показавши лише своє прокурорське посвідчення, він не вважав, що його прізвище могли занести до журналу відвідувачів, про який говорили адвокати. До того ж його прізвища не було і в «журналі запитів на припровадження в'язня [з його камери]», оскільки у ці два згадані дні, коли він зустрічався із заявниками у слідчій кімнаті, до неї їх припроваджували на запит слідчих з Міністерства безпеки (див. пункт 190 нижче).

168. Пан Дарбаїдзе пояснив, що Міністерство юстиції, яке відповідає за виконання розпоряджень про екстрадицію, було негайно поінформовано про рішення від 2 жовтня 2002 року (див. пункт 178 нижче). Того ж дня п. Мсхіладзе особисто поінформував грузинських адвокатів заявників по телефону і, крім того, вручив їм надруковані розпорядження про екстрадицію. За словами п. Дарбаїдзе, йому здається, що він пам'ятає, як з цією метою він приїжджав до адвокатських офісів.

169. За твердженням п. Дарбаїдзе, у відповідний час процедура оскарження рішення про екстрадицію не була передбачена ані Кримінально-процесуальним кодексом Грузії, ані будь-яким нормативно-правовим актом. У пункті 4 статті 259 згаданого Кодексу ця процедура згадувалася досить розпливчато (див. пункт 254 нижче). Цю прогалину було усунуто рішенням Верховного суду Грузії у справі Алієва (див. пункт 258 нижче).

170. Пан Дарбаїдзе заявив, що у зв'язку з критикою з боку адвокатів, які вказували, що ані їх, ані їхніх клієнтів не поінформували про провадження, пов'язане з екстрадицією, та про відповідні розпорядження, він у грудні 2002 року зв'язався з п. Саїдаєвим і попросив його підтвердити нотаріально засвідченим письмовим документом, що він справді приїжджав до в'язниці 13 вересня 2002 року та інформував заявників, що вирішується питання їхньої екстрадиції. Цей документ п. Дарбаїдзе надав Суду для ознайомлення (див. пункт 196 нижче).

171. Пані Надарейшвілі підтвердила, що в Генеральній прокуратурі вона займалася цією справою екстрадиції. 23 серпня 2002 року вона, разом з п. Дарбаїдзе, зустрічалася з п'ятьма заявниками в слідчій кімнаті тбіліської в'язниці № 5. Оскільки ці п'ятеро заявників відмовилися співпрацювати з ними, вона і її колега вирішили не запрошувати на співбесіду інших заявників, як це вони планували раніше. Пані Надарейшвілі і п. Дарбаїдзе мали намір одержати інформацію про дати і місця народження заявників та їхнє громадянство. Вони поінформували заявників, що в Генеральній прокуратурі вони відпрацьовують питання щодо їхньої екстрадиції і що вони не є слідчими. Спочатку заявники вдавали, начебто не розуміють російської мови, але потім заявили цією мовою,

що не бажають повертатися до Росії і що дехто з них має грузинське громадянство. Ця розмова відбувалася без присутності адвоката і перекладача.

172. Стосовно того факту, що її прізвище відсутнє в журналі відвідувачів в'язниці, пані Надарейшвілі зазначила, що не знайома з процедурою доступу до в'язниці, оскільки 23 серпня 2002 року вона була там уперше і востаннє.

173. Пан Мсхіладзе, який був начальником п. Дарбаїдзе і пані Надарейшвілі, пояснив, що Генеральна прокуратура Грузії не була задоволена документами, поданими органами влади Росії на обґрунтування запиту про екстрадицію заявників; ці документи було передано під час візиту п. Устинова до Грузії (див. пункти 62 і 63 вище). Підтвердивши факти, викладені в пунктах 62–64, 67–69 і 71–72 вище, п. Мсхіладзе наголосив, що органи влади Грузії попросили своїх російських колег надати надійні гарантії стосовно поведження, яке очікує заявників у разі їхньої екстрадиції. Він указав на те, що йшлося не просто про загальні запевнення, але про конкретні гарантії стосовно кожного заявника, прізвище якого мало бути зазначене у відповідному листі. Взявши до уваги те, що такі гарантії з боку Генеральної прокуратури Росії надійшли і що під час розгляду кримінальних справ у Росії прокуратура відіграє роль обвинувача, органи влади Грузії мали всі підстави вважати, що в Росії не вимагатимуть для заявників смертної кари. Вони також взяли до уваги той факт, що в Росії з 1996 року діяв мораторій на смертну кару і що призначення такого покарання було заборонено рішенням Конституційного суду від 2 лютого 1999 року. Маючи «певні сумніви», органи влади Грузії зажадали таких самих гарантій щодо нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження. Лише після того, як Генеральна прокуратура Грузії одержала достатні гарантії, про які йдеться, вона розпочала розгляд запиту про екстрадицію.

174. Не заперечивши того факту, що Генеральна прокуратура надіслала органам влади Росії фотографії заявників, зроблені в Грузії, п. Мсхіладзе категорично заперечив, що російська сторона використала ці фотографії у своєму запиті про екстрадицію чи в матеріалах, надісланих на обґрунтування цього запиту. Органи влади Росії справді надали фотографії заявників, долучені до копій форми № 1 (див. виноску 4). За твердженням п. Мсхіладзе, це пояснювалося тим фактом, що на клопотання слідчої групи Міністерства безпеки, яка розслідувала справу незаконного перетину кордону, Генеральна прокуратура звернулася до органів влади Росії, як це передбачено Мінською конвенцією, з проханням допомоги у цій кримінальній справі. Відповідний запит, надісланий разом з фотографіями заявників і дактилоскопічним протоколом, мав на меті встановлення осіб заявників і був підготовлений наприкінці серпня 2002 року. Враховуючи те, що запит про екстрадицію надійшов 6 серпня 2002 року, п. Мсхіладзе не вважав, що в цих двох різних партіях матеріалів могли міститися ті самі фотографії.

175. Щодо встановлення осіб екстрадованих заявників, п. Мсхіладзе пояснив, що постанови слідчих органів Росії містили їхні справжні імена і що самі заявники ніколи не оспорювали цього факту. Їхні особи було встановлено і зав-

дяки відповідним заходам у Росії, фотографіям, документам, що посвідчують особу, та копіям форми № 1, наданим органами влади Росії. Крім того, за даними Міністерства юстиції Грузії, ці особи не мали грузинського громадянства і ніколи не були громадянами Грузії. Міністерство у справах біженців також повідомило, що в списку біженців вони не значилися. Таким чином, розпорядження від 2 жовтня 2002 року про екстрадицію не було наслідком поспішної процедури. Протягом двох місяців Генеральна прокуратура ретельно вивчала документи, згідно з якими заявники обвинувачувалися в Росії у вчиненні тяжких злочинів, мали російське громадянство, і стосовно цих осіб органи влади Росії надали тверді гарантії.

176. На думку п. Мсхіладзе, провадження стосовно екстрадиції було прозорим. На його вимогу, прокурори-стажери, які працювали під його керівництвом, поінформували заявників про це провадження і дістали інформацію про їхнє громадянство. Крім того, заявники були в курсі подій ще й завдяки засобам масової інформації. Отже, за словами п. Мсхіладзе, адвокати екстрадованих заявників мали можливість посилатися на пункт 4 статті 259 Кримінально-процесуального кодексу (див. пункт 254 нижче) і звернутися до суду на будь-якому етапі зазначеного провадження, особливо з огляду на те, що таке оскарження призупинило б процес виконання розпоряджень про екстрадицію. Однак п. Мсхіладзе погодився, що йому не були відомі випадки, коли пункт 4 статті 259 було застосовано до появи рішення у справі Алієва (див. пункт 258 нижче). Він наголосив, що можливість оскаржити розпорядження про екстрадицію трое заявників отримали завдяки винесеному Верховним судом рішення у згаданій справі (див. пункти 83 і 84 вище).

177. Що стосується питання доступу до матеріалів провадження, пов'язаного з екстрадицією, п. Мсхіладзе пояснив, що адвокати заявників вимагали надати їм можливість ознайомитися з цими матеріалами, але їм у цьому відмовили, оскільки така необхідність була й у працівників Генеральної прокуратури, які займалися цією справою. У будь-якому разі, за словами п. Мсхіладзе, адвокати дістали б можливість ознайомитися з цими матеріалами лише в разі, якби вони вирішили оскаржити до суду провадження, пов'язане з екстрадицією.

178. За твердженням п. Мсхіладзе, приблизно о 13 год. 2 жовтня 2002 року він особисто вручив копію розпоряджень про екстрадицію — які було видано о 12 год. того ж дня — відповідній особі в Міністерстві юстиції для виконання. Він також поінформував адвокатів заявників, п. Хіджакадзе і п. Габаїдзе, про ці розпорядження по телефону (див. нижче — пункт 212 і наступні після нього). Оскільки він не зміг зв'язатися з п. Арабідзе, він попросив його колег передати йому цю інформацію. Після цього він надіслав адвокатам листа з копією цих розпоряджень. Пан Мсхіладзе надав Суду копію цього листа, який також інформував адвокатів про те, що вони мають право звернутися до суду від імені своїх клієнтів. Не маючи можливості надіслати цей лист факсом у зв'язку з проблемами з електрикою — такі проблеми виникають у Грузії постійно, — п. Мсхіладзе наказав п. Дарбаїдзе завести листа до адвокатського офісу (див.

пункт 168 вище). Оскільки адвокатів в офісі не було, п. Дарбаїдзе вручив конверт працівникові, який там перебував. На копії листа, наданого п. Мсхіладзе, можна було побачити майже зовсім нерозбірливий і вицвілий підпис під реченням «Підтверджую одержання 2 жовтня 2002 року».

179. Пан Мсхіладзе категорично відхилив аргумент згаданих вище адвокатів про те, що процедура екстрадиції відбувалася таємно. На його думку, оскільки в розпорядженнях про екстрадицію не було вказано дати виконання, адвокати мали достатній час для звернення до суду в період з 2 по 4 жовтня.

180. Що стосується стану Азієва, який нібито викликав занепокоєння, п. Мсхіладзе не виключив можливості того, що під час інциденту між в'язнями і спецпідрозділом він дістав поранення і що в аеропорту журналісти не захотіли знімати його на плівку. У будь-якому разі, з кожним заявником в аеропорту зустрілися представники Червоного хреста. Згодом на російському телебаченні показували, як п. Азієва доправили до в'язниці.

181. Пан Мсхіладзе відхилив аргумент пані Мухашаврія про те, що тримання під вартою було безпосередньо пов'язане з фактом подання п. Устиновим запиту про їхню екстрадицію.

182. Пан Габричідзе стверджував, що 6 серпня 2002 року п. Устинов відвідав Грузію разом зі своїм заступником, кількома працівниками Генеральної прокуратури Росії та групою бійців спецохорони. Головна мета його візиту полягала в обговоренні тривожної ситуації, що склалася в Панкиській ущелині, розташованій біля кордону з Чечнею. У зв'язку з цим він подав запит про екстрадицію заявників і деякі документи, що підтверджують необхідність такого заходу. Спочатку п. Габричідзе відхилив цей запит на підставах, які наведено в пунктах 62 і 63 вище. Пан Устинов не оспарював цього рішення, але попросив, щоб це провадження прискорили.

183. За словами п. Габричідзе, провадження, пов'язане з екстрадицією, здійснювалося з максимальною прозорістю, оскільки його висвітлювали засоби масової інформації, і з цього приводу Генеральна прокуратура регулярно організовувала прес-конференції. Під час провадження грузинська сторона домоглася з боку органів влади Росії твердих гарантій щодо незастосування до заявників смертної кари, недопущення нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження з ними і щодо надання їм юридичної допомоги. Крім того, було враховано той факт, що з 1996 року в Росії діяв мораторій на смертну кару і що призначення такої міри покарання було навряд чи можливим з огляду на рішення Конституційного суду від 2 лютого 1999 року. Сам п. Габричідзе, як Генеральний прокурор, не вбачав підстав сумніватися в надійності гарантій, наданих державою — членом Ради Європи.

184. Визнавши, що наявні матеріали дають йому можливість погодитися на екстрадицію п'ятьох заявників, він зв'язався зі своїм російським колегою і попросив його особисто проконтролювати перебіг розслідування в Росії і подбати про цілковите забезпечення процесуальних прав цих осіб. Він навіть телефо-

нував до п. Фридинського, заступника Генерального прокурора Росії, відповідального за північнокавказький регіон, і той дав усні гарантії і знову запевнив, що надані письмові гарантії будуть дотримані.

185. Після прийняття рішення про екстрадицію п'ятьох заявників його виконання залежало тільки від прибуття літака з Росії. Пан Габричідзе наказав п. Мсхладзе негайно поінформувати адвокатів заявників про це рішення. Діставши таку інформацію, адвокати могли б оскаржити його в судовому порядку. Втім, п. Габричідзе зазначив, що стосовно цього Кримінально-процесуальний кодекс містив лише одне положення, яке було сформульоване в загальних словах і не визначало ані відповідної процедури, ані граничних строків для подання апеляції, і в ньому не вказувалося, до якого саме суду можна було оскаржити таке рішення. Він погодився з тим, що, з огляду на цю прогалину в законодавстві та відсутність подібного прецеденту, у тому, що це рішення оскаржене не було, не можна було звинувачувати лише адвокатів. У період з 1996 року (рік, у якому Мінська конвенція набрала чинності стосовно Грузії) до жовтня 2002 року в Грузії не було випадків оскарження розпоряджень про екстрадицію в судовому порядку. Пан Габричідзе наголосив на необхідності реформувати відповідні положення законодавства Грузії.

186. З огляду на чутки про смерть п. Азієва, п. Габричідзе зателефонував своїм російським колегам; п. Фридинський запевнив його, що цей в'язень живий і при доброму здоров'ї. Згодом він телефонував Фридинському регулярно, і той повідомляв про перебіг розслідування і навіть розповідав найменші подробиці. Це давало п. Габричідзе змогу вважати, що п. Фридинський, як він і обіцяв, уважно стежить за просуванням цієї справи і контролює ситуацію заявників. Зрештою, п. Габричідзе стверджував, що, якби органи влади Грузії мали намір здійснити свавільну екстрадицію заявників, вони видали б їх 6 серпня 2002 року п. Устинову, з яким саме з цією метою прибула група спецохорони (див. пункт 182 вище).

**iv) Начальник слідчої групи, яка розслідувала справу
незаконного перетину кордону**

187. Групу слідчих, яка розслідувала обставини незаконного перетину кордону заявниками, очолював п. Бакашвілі, працівник Міністерства безпеки. Він особисто вів справу п. Ханчукаєва, п. Гелогаєва, п. Хашиєва, п. Магомадова, п. Баймурзаєва і п. Адаєва. Серед цих осіб лише п. Адаєв мав радянський паспорт; згідно з цим документом, його звали Аслан Лечийович Адаєв, він громадянин Росії, народився 22 липня 1968 року. Особи інших заявників, перелічених вище, спочатку встановили на підставі їхніх власних показань. Згодом через Генеральну прокуратуру до органів влади Росії було відправлено клопотання про надання допомоги в кримінальній справі (див. пункт 174 вище). «Протоколи впізнання третіми особами з використанням фотографій», показання сусідів заявників і близьких родичів, а також інші документи, надані органами влади Росії, дали змогу встановити, що п. Ханоев насправді є Ханчукаєвим Асламбеком Атуйовичем, що п. Мірджоев є Гелогаєвим Русланом

Ахмедовичем, п. Хашиєв — Мулкоєвим Бекханом Сеїдхатановичем, п. Усманов — Магомадовим Ахмадом Лечийовичем, а п. Баймурзаєв — Альхановим Хусейном Мовладиновичем.

188. Прагнення тримати в таємниці свої справжні імена заявники пояснили слідчому побоюванням, що родичі і друзі, які залишилися в Чечні, зазнають переслідування. Вони зізналися, що були озброєні під час перетину грузинського кордону, і протягом розслідування демонстрували готовність до співпраці. Вони прямо не заявляли про страх перед екстрадицією, але кілька разів зауважили, що не бажають, аби їх видали Росії.

189. Розслідування проводилося чеченською мовою з допомогою п. Саїдаєва, перекладача, якого наймали час від часу за контрактом. Усі заявники добре знали російську мову і завжди, за винятком допитів, розмовляли зі слідчим російською мовою.

190. Пан Бакашвілі розповів, що одного дня він перебував у слідчій кімнаті в'язниці № 5 разом з перекладачем і адвокатами заявників, справами яких він займався. Інші слідчі з його групи працювали з іншими заявниками в сусідніх кімнатах. Перекладач допомагав кожному із слідчих по черзі. Виходячи з кімнати, він зустрів п. Дарбаїдзе та його колегу, який повідомив його про запит стосовно екстрадиції, що перебував на розгляді в Генеральній прокуратурі, та про необхідність дістати інформацію про їхнє громадянство. Пан Бакашвілі відповів, що він не уповноважений наказувати перекладачеві або адвокатам надавати допомогу прокуророві у виконанні такого завдання. Він порадив йому домовитися з цього приводу безпосередньо з ними.

191. Пан Бакашвілі підтвердив, що, на відміну від слідчих, прокурори можуть заходити до в'язниці без перепустки, показавши лише своє прокурорське посвідчення.

с) Факти у викладі перекладача

192. Пан Т. Саїдаєв, студент факультету міжнародного права, підтвердив, що слідча група Міністерства безпеки найняла його як перекладача. Він стверджував, що зустрів п. Дарбаїдзе у в'язниці № 5 лише один раз, а саме — 13 вересня 2002 року (див. пункт 166 вище). Того дня, коли він перебував у слідчій кімнаті з п'ятьма чи шістьма чеченськими в'язнями, п. Дарбаїдзе, у супроводі своєї колеги, поінформував його про те, що він представляє Генеральну прокуратуру. Він пояснив йому грузинською мовою, що йдеться про екстрадицію і що йому потрібна інформація про громадянство цих в'язнів (див. пункт 166 вище). Пан Дарбаїдзе також запитав у нього, де він навчився так добре розмовляти грузинською і чеченською мовами. Гадаючи, що таку розмову розпочато лише для вступу, п. Саїдаєв запитав у прокурора, що саме той хотів перекласти в'язням. Тоді п. Дарбаїдзе попросив його запитати, чи готові вони надати інформацію, необхідну для встановлення їхнього громадянства. Перекладач поставив запитання чеченською мовою. В'язні відповіли, що вони відмовляються надавати будь-яку інформацію з цього питання. Почувши переклад їхньої відповіді, п. Дарбаїдзе одразу залишив кімнату.

193. Під час цієї зустрічі адвокати присутніми не були, і прокурор не проводив ніяких індивідуальних зустрічей із заявниками. Пан Дарбаїдзе лише попросив п. Саїдаєва поставити в'язням згадане вище запитання і, почувши їхню відмову відповідати, вийшов з кімнати. Він не передавав жодних документів. Того дня п. Саїдаєв надав п. Дарбаїдзе послугу суто випадково, і це не обумовлювалося контрактом чи дружніми взаєминами.

194. Під час розслідування заявники, спілкуючись між собою чеченською мовою, неодноразово згадували процедуру екстрадиції; за твердженням п. Саїдаєва, саме тільки це слово викликало у них страх. Такі розмови завжди супроводжувалися висловленням сумнівів і припущень. Під час зустрічі, яка відбулася до 13 вересня 2002 року, п. Бакашвілі запитав у заявників про їхні побажання і чи мають вони потребу звернутися до лікаря. Заявники відповіли, що єдине їхнє бажання — уникнути екстрадиції. Вони пояснили, що дивилися у своїй камері телевизор і чули розмови про ймовірність їхньої екстрадиції до Росії.

195. Що стосується нотаріально засвідченого підтверджувального документа, датованого 6 грудня 2002 року (див. пункт 170 вище), п. Саїдаєв пояснив, що після зустрічі, яка відбулася 13 вересня 2002 року, п. Дарбаїдзе приїхав до нього додому і попросив його засвідчити в нотаріуса той факт, що він зустрічався, в присутності п. Дарбаїдзе, із заявниками і що вони відмовилися розмовляти з ним. Очевидно, п. Дарбаїдзе цей документ був потрібен через якісь проблеми з начальством.

196. У цьому документі, під заголовком: «Заява для заступника міністра юстиції» і за підписом п. Саїдаєва, записано його рукою:

«13 вересня 2002 року у тбіліській в'язниці № 5 я надавав допомогу слідчим з Міністерства безпеки як перекладач у справі п. А. Адаєва, п. Т. Баймурзаєва та інших осіб (загалом тринадцять осіб). Коли слідчі завершили свою роботу, прибув п. Л. Дарбаїдзе, прокурор-стажер з відділу міжнародних зв'язків Генеральної прокуратури, щоб поставити цим самим чеченським в'язням деякі запитання. Спочатку він поінформував їх, що в Генеральній прокуратурі розглядається питання їхньої екстрадиції, і потім попросив їх дати необхідні пояснення, потрібні для встановлення їхнього громадянства. Чеченські в'язні відмовилися зробити це, після чого п. Дарбаїдзе склав протокол і попросив підписати його. В'язні відмовилися підписувати цей документ. Прокурор і в'язні спілкувалися через мене».

197. Пан Саїдаєв пояснив Суду, що п. Дарбаїдзе продиктував йому цей текст у присутності нотаріуса. Він припустився помилки, коли не звернув увагу на речення про екстрадицію, яке непомітно опинилося в цьому тексті. Пан Дарбаїдзе сказав, що йому потрібно лише підтвердити свою присутність у в'язниці 13 вересня 2002 року, а також відмову заявників надати відповідну інформацію; отже, п. Саїдаєв зосередився на цих двох моментах і не надав значення іншим реченням, не усвідомлюючи, наскільки це може бути важливим.

198. Нарешті, п. Саїдаєв наголосив, що 13 вересня 2002 року п. Дарбаїдзе не інформував заявників, з його допомогою як перекладача, про провадження, пов'язане з їхньою екстрадицією.

d) Факти у викладі медичного експерта

199. Пан К. Ахалкацишвілі уважно проаналізував висновки, які він подав 4 жовтня 2002 року після того, як оглянув заявників (п. Ханчукаєва, п. Гелогаєва, п. Хашиєва, п. Ісаєва і п. Баймурзаєва), бійця спецпідрозділу та в'язничних наглядачів (п. Кердікошвілі, п. Далакішвілі, п. Бучукурі, п. Самадашвілі і п. Ковзирідзе). Він пояснив, що, за вказівкою департаменту виконання покарань Міністерства юстиції, при підготовці цих висновків він також брав до уваги спостереження, зафіксовані лікарем в'язниці № 5.

200. Згідно зі згаданими висновками, п. Ханчукаєв мав тілесне ушкодження на правому боці, численні синці на спині та плечах, розміром 9 x 1 см; 9 x 4 см; 6 x 3 см; 3,5 x 3 см; 5 x 1 см; 4,5 x 1 см; 12 x 1 см; 12,2 x 1 см; 10 x 1 см і 10 x 0,8 см, відповідно; п'ять синців на обличчі (навколо носа і губів) та синець на правому коліні. Пан Гелогаєв мав п'ять синців на лобі, розміром 2 x 0,5 см; 1 x 0,1 см; 0,5 x 0,1 см; 2,5 x 0,2 см, і 3 x 0,8 см відповідно; синець 3 x 2 см на щоці; синець 4 x 1,5 см навколо підборіддя та синець 4 x 3 см на правому плечі. Пан Магомадов мав синець 3 x 1 см на лобі, ще один (4 x 3 см) на щоці, синець на все вухо, синець 4 x 4 см на правій скроні, садна навколо зап'ястних суглобів, синець 22 x 2 см на лівому боці та синець 5 x 2 см на лівому коліні (див. показання заявників у пункті 125 вище).

201. Тілесні ушкодження, виявлені у п. Ханчукаєва, п. Гелогаєва і п. Магомадова, були спричинені ударами, завданими твердими і тупими предметами, і виникли 4 жовтня 2002 року. Вони кваліфікувалися як легкі тілесні ушкодження, що не завдають шкоди здоров'ю.

202. Пан Хашиєв і п. Баймурзаєв скарг не подавали, і ніяких слідів ударів чи насильства у них не виявлено.

203. Пан Ісаєв мав велику гематому навколо правого ока і два синці на лобі, кожен розміром 1 x 1 см (див. пункт 125 вище). Ці тілесні ушкодження були спричинені ударами, завданими твердими і тупими предметами, і кваліфікувалися як легкі ушкодження, що не завдають шкоди здоров'ю.

204. Пан Кердікошвілі мав рану 6 x 0,1 см на правому плечі і дві рани розміром 0,5 x 1 см та 0,3 x 0,1 см навколо лівого зап'ястя. Ці тілесні ушкодження були спричинені ударами, завданими гострим предметом, виникли 4 жовтня 2002 року і кваліфікувалися як легкі ушкодження, що не завдають шкоди здоров'ю. Пан Шешберідзе, очевидно, відчував біль при ходьбі. Він мав два синці, розміром 3 x 2,5 см і 0,8 x 0,5 см, на лівій щиколотці, що також розпухла. У п. Далакішвілі — опухлість суглоба лівого коліна та синець 3 x 2,5 см. Пан Бучукурі мав синець, розміром 3 x 2 см на лівій щиколотці та синець 1 x 1 см на лівому яечку. Пан Самадашвілі мав синець 5 x 3 см на правому боці грудної клітки і ще

один, 1,5 x 1 см, на правій щиколотці. Пан Ковзирідзе мав синець 2 x 1,5 см на правій руці і ще один (3,5 x 3 см) — на лівій стопі. Ці тілесні ушкодження були спричинені ударами, завданими твердими і тупими предметами, і виникли 4 жовтня 2002 року. Вони кваліфікувалися як легкі тілесні ушкодження, що не завдають шкоди здоров'ю.

205. Пан Далакішвілі подав до Суду акт за результатами медичного огляду і заяву про те, що в грудні 2003 року він пройшов операцію на лівому коліні у зв'язку з розривом передньої хрестоподібної зв'язки.

е) Витяги із в'язничних документів стосовно заявників

206. На клопотання Суду, Уряд Грузії надав йому в Тбілісі для ознайомлення документи, які велися стосовно заявників у в'язниці. З цього джерела отримано наведені нижче медичні відомості.

207. Як свідчить акт від 6 серпня 2002 року за результатами медичного огляду, проведеного лікарем СІЗО при Міністерстві безпеки, стан здоров'я п. Ханчукаєва був задовільним, однак у нього поопухали ноги. 4 жовтня 2002 року в його медичну картку записано, що у нього виявлено численні синці розміром від 1 x 1 см до 20 x 5 см, а також перелом лівого плечового суглоба. Ніяких записів щодо наданої того дня медичної допомоги цьому заявникові немає. Згідно з наступним записом, від 8 жовтня 2002 року, в'язничний лікар лікував п. Ханчукаєва у зв'язку з болем в ділянці таза. Запис від 12 жовтня 2002 року свідчить про те, що заявника лікував хірург.

208. Згідно з актом за результатами медичного огляду від 6 серпня 2002 року, п. Ісаєву накладено пов'язку на ліве плече і праву гомілку, у зв'язку з тілесними ушкодженнями, які напередодні пролікували за допомогою хірургічного втручання. У п. Хашиєва була деформована ліва нижня щелепа, на якій також залишився шрам після операції, зробленої в попередньому році. Ноги у нього також опухли і боліли. У п. Баймурзаєва також була деформована ліва нижня щелепа й опухлі гомілки, через що йому було важко ходити. Документи п. Баймурзаєва свідчать про те, що починаючи з грудня 2002 року він проходив лікування у зв'язку з травмою щелепи, і що 10 жовтня 2003 року його помістили у в'язничну лікарню, оскільки було виявлено повну деформацію нижньої щелепи.

209. Документи свідчать про те, що 7 серпня 2002 року, на клопотання Міністерства безпеки, п. Маргошвілі перевели з цивільної лікарні до в'язничної.

210. Згідно з діагнозом, підготовленим цивільною лікарнею 7 серпня 2002 року для Міністерства безпеки, у зв'язку з його переведенням до в'язничної лікарні, він мав інфіковану рану на правому боці шиї (див. пункт 138 вище) та численні подряпини на тілі. Було рекомендовано продезінфікувати рану і щодня або через день міняти пов'язку. Запис, зроблений в його медичній картці 5 жовтня 2002 року, свідчив про те, що йому надано медичну допомогу у зв'язку з опухлістю.

211. Запис від 4 жовтня 2002 року в медичній картці п. Гелогоєва підтверджував наявність тілесних ушкоджень, на які вказав медичний експерт (див. пункт 200 вище). Ніяких згадок про надане заявникові лікування того дня немає. З іншого боку, згідно із записом від 10 жовтня 2002 року, йому надали «симптоматичне лікування» і дали безпечні засоби.

f) Факти, які адвокати заявників подали у письмовій формі в національних судах

212. Оскільки п. Арабідзе, п. Хіджакадзе і п. Габаїдзе не мали можливості бути присутніми на засіданні Суду в Тбілісі (див. пункт 44 вище), 17 квітня 2004 року вони поінформували Суд у письмовій формі про те, що вони ніколи не одержували листа від п. Мсхладзе (див. пункт 178 вище). Вони стверджували, що дізналися про нього вперше у квітні 2004 року, коли Суд надіслав його представникам заявників.

213. Як директор юридичної фірми, до якої нібито було доставлено зазначений лист, п. Хіджакадзе заявив, що підпис, який міститься на цьому листі, не належить нікому з його колег. Він указав на те, що на листі немає реєстраційного номера, тимчасом як, згідно із встановленим у його фірмі порядком, кожний одержаний пакет реєструється за відповідним номером. На його думку, цей документ був підробкою і використовувався Урядом для того, щоб покласти на адвокатів відповідальність за неоскарження рішення про екстрадицію їхніх клієнтів. Двоє інших адвокатів також не визнали підпис, яким підтверджувався факт одержання листа.

214. За твердженням п. Габаїдзе, увечері 3 жовтня 2002 року його приятель, який працює в Міністерстві безпеки (на прохання адвоката, його ім'я не розголошується), сказав йому конфіденційно, що готується екстрадиція «декого з чеченців». Після цього він зв'язався з представником Чечні в Грузії і прибув з ним до Генеральної прокуратури. Вони безуспішно домагалися надання їм інформації. Пан В. М., прокурор, сказав їм по телефону, що йому про такі заходи нічого невідомо, і попросив більше йому не телефонувати. Пані Л. Г., ще одна прокурор, сказала їм, що вона не може нічого повідомити по телефону.

215. Після таких безуспішних спроб п. Габаїдзе прийшов до студії телекомпанії «Руставі-2», аби публічно заявити про те, що планується таємна екстрадиція чеченських в'язнів (див. пункт 124 вище). О 9 годині ранку наступного дня він вирушив до в'язниці з надією, що йому вдасться зустрітися зі своїми клієнтами, але [двері] в'язниці виявилися зачиненими, а телефони — від'єднаними. На той момент він не знав, кого саме з його клієнтів стосувалася процедура екстрадиції і чи було її вже здійснено.

216. Наданий Суду Урядом Грузії відеозапис інформаційної програми, яка вийшла в ефір о 23 год. 3 жовтня 2002 року на каналі «Руставі-2», справді містив інтерв'ю з п. Габаїдзе. Адвокат заявив, що з надійного джерела йому стало відомо про заплановану на наступний день екстрадицію кількох чеченських в'язнів, яких було затримано у період з 3 по 5 серпня на російсько-грузинському

кордоні. Він стверджував, що не знав, кого саме стосується цей захід, що телефони в Генеральній прокуратурі від'єднані і що вся ця процедура відбувається таємно. Водночас він зазначив, що не вважає, що екстрадицію застосують до осіб, які мають грузинське громадянство.

D. Заявники, яких видали органам влади Росії

1. Інформація про їхні особи

217. 15 листопада 2002 року слідчий з «особливо важливих» справ виніс стосовно кожного із заявників постанову про «встановлення особи обвинуваченого». У цих постановках, які містили однакові формулювання, зазначалося, що «під час розслідування було виявлено документи, і зокрема паспорти, які свідчать про те, що Аслан Лечийович Адаєв народився 22 липня 1968 року в селі Орехово Ачхой-Мартанського району; Хусейн Мухідович Азієв народився 28 вересня 1973 року в селі Рошні-Чу Урус-Мартанського району; Ризван Вахідович Вісітов народився 1 жовтня 1977 року в селі Гоїті Урус-Мартанського району; Хусейн Хамітович Хаджиев народився 8 листопада 1975 року в селі Самашкі Ачхой-Мартанського району (див. пункт 72 вище). «Ця інформація також була підтверджена самими обвинуваченими та іншими матеріалами справи». Уряд Росії не надав еквівалентного документа стосовно п. Шамаєва, п'ятого екстрадованого заявника. У всіх документах він згадується як Абдул-Вахаб Ахмедович Шамаєв.

2. Представництво в російських судах

218. 11 листопада 2002 року Уряд Росії подав до Суду прізвища адвокатів, які представляють екстрадованих заявників у російських судах. Після неодноразових запитів Суду вони також надіслали 19 листопада 2002 року їхні адреси. 22 січня 2003 року, стверджуючи, що адвокати мають необмежений доступ до своїх клієнтів, Уряд надав конкретну інформацію стосовно дат і кількості зустрічей між адвокатами і заявниками.

219. Матеріали справи свідчать про те, що 15 листопада 2002 року п. Шамаєв відмовився від допомоги п. Залугіна, якого призначили в його справі 5 жовтня 2002 року, і попросив призначити «будь-якого іншого адвоката». Це клопотання, написане п. Шамаєвим від руки, долучено до матеріалів справи. Того ж дня адвокатом у його справі призначили пані Кучинську, на підставі розпорядження, виданого начальником бюро юридичної консультації м. Мінводи. Із 21 лютого 2003 року п. Шамаєву надавав допомогу інший адвокат — п. Л. Тиміргієв, член адвокатської спілки Чеченської Республіки.

220. 5 жовтня 2002 року, під час попереднього розслідування у справах п. Хаджиева і п. Вісітова, начальники юридичних консультацій м. Мінводи і м. Єсентуки призначили адвокатами в цих справах пані Мельникову (у справі пер-

шого) і п. Молочкова (у справі другого). 15 листопада 2002 року п. Хаджієв, посилаючись на тривалу відсутність пані Мельникової, звернувся з проханням «призначити йому будь-якого іншого адвоката». Того ж дня начальник бюро юридичної консультації м. Мінводи призначив його представником пані Кучинську.

221. 5 жовтня 2002 року, під час розслідування, п. Залугіна призначили представником п. Адаєва. 22 жовтня 2002 року п. Адаєв відмовився від його послуг і попросив призначити йому «будь-якого іншого адвоката». 16 і 21 жовтня 2002 року родичі п. Адаєва вибрали захисником його інтересів п. Лебедева (члена Московської адвокатської спілки, адвоката юридичної фірми «Новація») і п. Хорочева (з адвокатської спілки «Іск» Одинцовського району Московської області). До матеріалів справи долучено лише доручення представляти заявника, надане п. Лебедеву, яке затвердив директор «Новації».

222. 5 жовтня 2002 року начальник бюро юридичної консультації м. Єсентуки призначив п. Молочкова представником п. Азієва в Генеральній прокуратурі. Ще одне доручення на представництво виписане 21 жовтня 2002 року на ім'я п. Хорочева. Починаючи з 31 січня 2003 року п. Азієва представляв п. І. Тимічев, член адвокатської спілки Республіки Кабардино-Балкарії (див. пункт 238 нижче).

3. Представництво в Суді

223. До 4 жовтня 2002 року представником п. Хаджієва, п. Адаєва і п. Азієва в грузинських судах був п. Г. Габаїдзе; п. Вісітова представляв п. Р. Хіджакадзе; і п. Шамаєва — Г. Чхатарашвілі. За свої послуги ці адвокати отримували гоноарари від керівництва чечено-кістинської громади в Грузії (на підставі контрактів від 5 і 6 серпня 2002 року про надання юридичної допомоги).

224. Адвокати стверджували, що о 9 годині ранку 4 жовтня 2002 року вони кинулися до в'язниці, щоб зустрітися зі своїми клієнтами, але увійти їм не дозволили. Оскільки вони «не знали, як звернутися до Суду», вони попросили своїх колег, пані Мухашаврію і пані Дзамукашвілі, подати заяву від імені їхніх клієнтів. Цим адвокатам також відмовили в доступі до в'язнів, і тому вони не мали можливості домовитися про складення від імені заявників доручень на представництво. В умовах надзвичайної терміновості та зі згоди керівництва чечено-кістинської громади п. Габаїдзе, п. Хіджакадзе і п. Чхатарашвілі підготували документи (долучені до матеріалів справи) про передання повноважень з представництва їхніх клієнтів згаданим вище двом адвокатам, які одразу подали заяву до Суду.

225. 22 листопада 2002 року пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі факсом надіслали до Суду доручення, які уповноважують їх представляти екстрадованих заявників у Суді. Ці документи, у яких Грузію названо державою-відповідачем, були підписані членами сімей заявників та їхніми друзями, які живуть у Росії.

226. За твердженням адвокатів, 28 жовтня 2002 року вони звернулися до російського консульства в Тбілісі у зв'язку з необхідністю отримати візи для поїздки з метою відвідування своїх екстрадованих клієнтів. Їх усно поінформували про те, що для отримання візи вони повинні показати письмове запрошення з відповідної в'язничної установи. 29 жовтня 2002 року вони звернулися по допомогу до Уповноваженого Російської Федерації в Суді. Він пояснив, що не може дати відповідь без вказівки Суду. Тоді адвокати звернулися до Суду з проханням втрутитися від їхнього імені, щоб домогтися від органів влади Росії видачі цих віз.

227. 5 грудня 2002 року Уряд Росії заявив, що пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі не можуть називати себе представниками екстрадованих заявників у тій частині заяви, яка стосується Росії, оскільки в прийнятих ними дорученнях на представництво в Суді лише Грузію згадано як державу-відповідача. Крім того, згідно із законодавством Росії, адвокат з іноземної держави не може виступати в Росії захисником особи у справі ані під час підготовчого розслідування, ані при розгляді справи в судах. Проте, «якщо цим адвокатам необхідно поспілкуватися з Генеральною прокуратурою Росії», вони «у принципі можуть відвідати екстрадованих заявників». «Цих так званих адвокатів,... які [підтримують] міжнародних терористів у Росії, органи влади Росії не розглядають як представників заявників у Суді і не встановлюватимуть зв'язок з ними як з такими представниками».

228. 17 червня 2003 року, керуючись правилом 39 (свого Регламенту) Суд вирішив указати Урядові Росії на необхідність забезпечення для пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі безперешкодного доступу до екстрадованих заявників у зв'язку з триваючою підготовкою до розгляду питання прийнятності заяви (див. пункт 24 вище). 4 серпня 2003 року пані Мухашаврія звернулася до Уповноваженого Російської Федерації, посилаючись на цю ухвалу Суду, з проханням допомогти їй в отриманні візи для поїздки до Росії та в отриманні дозволу відвідати заявників у в'язниці. У листі від 21 серпня 2003 року, надісланому у відповідь Уповноваженим Російської Федерації, він — діючи через посередництво Суду — нагадав, що його Уряд не вважає її представником екстрадованих заявників. Він зазначив, що грузинські адвокати можуть звернутися до суду першої інстанції, в якому має відбутися розгляд справи заявників, з проханням дозволити їм виступати захисниками в їхній справі, але сам Уряд, за його словами, не може у зв'язку з цим вжити ніяких заходів.

229. 22 серпня 2003 року Суд знову нагадав Урядові Росії про необхідність виконати тимчасовий захід, який було визначено 17 червня 2003 року. 1 вересня 2003 року Уряд знову послався на підстави для відмови, які він виклав у згаданому вище листі від 21 серпня.

230. Під час розгляду питання прийнятності заяви Уряд Росії подав графологічний висновок, який 29 серпня 2003 року підготував центр судової експертизи при Міністерстві юстиції Росії. Експерт, який підготував цей висновок, стверджував, що адвокатські доручення стосовно п. Шамаєва, п. Адаєва і п. Азі-

ева, подані до Суду з боку пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі, не були підписані цими заявниками (див. пункт 225 вище). У заяві від імені п. Вісітова було неможливо встановити, чи був підпис справді його підписом. Немоżliвим виявилось вирішення такого питання й у випадку з п. Хаджієвим, оскільки зразки, узяті для аналізу, були досить короткими і неповними.

231. У відповідь пані Мухашаврія зазначила, що цих заявників видали Росії раніше, ніж їхні адвокати домоглися дозволу відвідати їх. Коли вона прибула до Росії, її спроби встановити з ними зв'язок виявилися безуспішними, і тоді вона звернулася до родичів і друзів заявників, тому саме їхні підписи з'явилися на дорученнях.

4. Спроби Суду, у контексті письмового провадження, встановити зв'язок з екстрадованими заявниками

232. 20 листопада 2002 року канцелярія Суду поінформувала п. Молочкова, пані Кучинську, п. Хорочева та п. Лебедева (див. пункти 218–222 вище) про намагання їхніх клієнтів 4 жовтня 2002 року звернутися із заявою до Суду. Суд попросив їх зв'язатися із заявниками і з'ясувати, підтверджують вони свій намір звернутися до Суду чи відмовляються від нього. Суд одержав відповідь 9 грудня 2002 року від Уповноваженого Російської Федерації, який заявив, що адвокати «заперечують проти спроб з боку Суду встановити зв'язок з ними». Виявилось, що п. Хорочев і п. Лебедєв ніякої відповіді не надсилали. Пан Молочков і пані Кучинська надіслали відповідь лише в серпні 2003 року (див. пункт 241 нижче).

233. З огляду на ці обставини та з дозволу голови секції (див. пункт 16 вище), 10 грудня 2002 року канцелярія Суду відправила на адресу СІЗО в містечку А ідентичні листи (рекомендованою кореспонденцією, з послугою підтвердження факту їх одержання), адресувавши їх безпосередньо екстрадованим заявникам і додавши до листів відповідні формуляри заяв. 16 січня 2003 року до Суду надійшли п'ять підтверджень про одержання цих листів, підписані 24 грудня 2002 року начальницею канцелярії СІЗО. У вересні 2003 року Уряд Росії надав Суду повідомлення, виконане начальником в'язничної адміністрації згаданого вище СІЗО без зазначення дати виконання, в якому стверджується, що до цієї установи жодних листів від Суду, адресованих заявникам, не надходило. Після того як Суд повідомив про згадані вище підтвердження факту одержання, Уряд Росії дав деякі інші пояснення (див. пункт 239 нижче).

234. Пан Шамаєв, п. Вісітов і п. Адаєв ніколи не зверталися до Суду, щоб підтвердити або заперечити свій намір подати до Суду заяву, про яку повідомлялося в листі від 4 жовтня 2002 року.

235. 27 жовтня 2003 року Суд одержав від п. Хусейна Хамітовича Хаджієва формуляр заяви, належним чином заповнений і датований 8 жовтня 2003 року; у цій заяві державами-відповідачами називалися і Грузія, і Росія. Заяву відправила поштою 9 жовтня 2003 року адміністрація СІЗО в містечку Б (див. пункт 53

вище). Повноваження представляти п. Хаджієва вказано в дорученні на ім'я адвоката С. Котова. Хоч у відповідній графі цього документа як держава-відповідач згадується лише Грузія, скарги у ньому викладено стосовно як Грузії, так і Росії (див. пункти 388, 439 і 484 нижче).

236. 19 грудня 2003 року ці документи було надіслано Урядам, а також пані Мухашаврі і пані Дзамукашвілі. Пана Котова попросили надати деяку додаткову інформацію — зокрема стосовно звернення його клієнта до Суду того вечора, коли було здійснено його екстрадицію, та стосовно його представництва в Суді грузинськими адвокатами. Його також попросили уточнити, хто представлятиме його клієнта в Суді у зв'язку зі скаргами в заяві, які стосуються Росії.

237. Жодної відповіді п. Котова до Суду досі не надійшло.

238. Формуляр заяви, надісланий Судом 10 грудня 2002 року п. Хусейну Мухідовичу Азієву, п'ятому екстрадованому заявникові, не повернувся. Проте 19 серпня 2003 року від нього до Суду надійшла окрема заява, спрямована лише проти Росії («Азієв проти Росії» (*Aziev v. Russia*) № 28861/03). Через свого представника, п. Тимічева (див. пункт 222 вище), він скаржився на неможливість розгляду його справи компетентним судом у Росії та на поведінку російського адвоката, якого призначили йому після незаконної екстрадиції до Росії. Хоча п. Азієв спочатку не згадував ніякої заяви у зв'язку з його екстрадицією, 9 жовтня 2003 року він підтвердив, що подавав таку заяву до Суду і попросив, щоб справу № 28861/03 долучили до матеріалів цієї заяви. Листом від 31 жовтня 2003 року, надісланому до Суду у зв'язку із заявою № 28861/03, він підтвердив, що дізнався від свого адвоката та із засобів масової інформації про те, що Уряд Росії заперечує факт його звернення до Суду з Грузії — коли йому в цьому допомагала пані Мухашаврі — у зв'язку з його незаконною екстрадицією. Він стверджував, що схвалює всі дії, вчинені нею як адвокатом, попри те що вона не завжди мала можливість отримати його вказівки.

239. 3 грудня 2003 року Уряд Росії дав пояснення стосовно непорозуміння з одержанням екстрадованими заявниками листів від Суду. Уряд стверджував, що ці листи були вручені заявникам особисто і що вони залишилися у заявників і не були долучені до матеріалів їхніх в'язничних документів. Відсутність будь-яких записів у цих документах і пояснює, чому в повідомленні начальника в'язничної адміністрації СІЗО стверджується про те, що його установа не одержувала відповідної кореспонденції (див. пункт 233 вище). Уряд подав звіти про адміністративні розслідування, проведені в СІЗО після виникнення цього питання, а також листи п. Шамаєва, п. Адаєва, п. Хаджієва і п. Вісітова, написані ними власноруч 3 листопада 2003 року.

240. У цих листах п. Шамаєв заявив, що одержав від Суду кореспонденцію, але сам на неї не відповів. Разом з тим він не виключив імовірності того, що його адвокат уже надіслав до Суду скаргу від його імені. Пан Адаєв підтвердив, що одержав кореспонденцію від Суду наприкінці 2002 року і передав її своїм адвокатам, доручивши їм дати відповідь. Він також стверджував, що з допомогою одного адвоката вже відправляв скаргу до Суду з Грузії. 24 грудня 2002 року

він одержав від Суду листа, перебуваючи в СІЗО в Росії. За твердженням п. Вісітова, він надсилав скаргу до Суду з Грузії, з допомогою одного адвоката. Згодом у Росії він одержав від Суду листа, але загубив його, коли його переводили до іншої камери. Від п. Азієва ніякого листа одержано не було. Однак Уряд подав пояснення одного працівника з адміністрації слідчих ізоляторів Ставропольського краю, в якому той заявляє, що п. Азієв під час допиту 3 листопада 2003 року підтвердив факт одержання листа від Суду наприкінці 2002 року. На відміну від інших заявників, п. Азієв не написав пояснення, оскільки не міг добре розмовляти російською мовою і не вмів писати цією мовою.

241. 26 серпня 2003 року п. Молочков і пані Кучинська відповіли на лист Суду від 20 листопада 2002 року (див. пункт 232 вище). Вони стверджували, що їхні колишні клієнти, п. Шамаєв, п. Хаджієв, п. Вісітов і п. Азієв, ніколи не скаржилися на порушення своїх прав і ніколи не висловлювали бажання звернутися до Суду. Оскільки жодних вказівок від них ці адвокати не отримували, вони не могли звертатися до Суду з власної ініціативи. Вони завжди мали достатньо часу і можливостей для підготовки захисту своїх клієнтів, а також можливість бачитися зі своїми підзахисними без присутності в'язничних наглядачів.

242. 15 вересня 2003 року Уряд Росії надав фотографії чотирьох екстрадованих заявників, знятих на фоні своїх камер у СІЗО в містечку Б, а також фотографію п. Азієва, датовану 23 серпня 2003 року — на момент, коли він перебував у СІЗО в містечку А (див. пункт 53 вище). На відміну від інших заявників, п. Азієв присутній лише на одній фотографії, на якій знято загальним планом його камеру, він — в її глибині. Стосовно поданих фотографій камер Суд не зробив ніяких конкретних зауважень і лише зазначив, що умови тримання під вартою здаються кращими в першому згаданому вище СІЗО.

243. 8 січня 2004 року Уряд Росії заявив, що подання п. Хаджієвим скарги до Суду (див. пункт 235 вище) слід вважати поворотним пунктом у просуванні цієї справи і подоланням процесуального глухого кута. Уряд не мав сумнівів у тому, що цього разу п. Хаджієв справді звернувся до Суду, і заявив, що це позбавляє сенсу подальший розгляд листів, які він нібито надсилав до Суду раніше або які були надіслані від імені чотирьох інших екстрадованих заявників. Уряд Росії стверджував, що він визнає доручення, яке п. Хаджієв дав адвокату Котову представляти його у зв'язку із заявою проти Грузії. Уряд просив прийняти цю заяву за «звичайною процедурою» і надіслати йому відповідне повідомлення, а також анулювати все попереднє провадження в цій справі. На думку Уряду Росії, цим буде покладено край «непроцесуальним заходам у цій справі». 5 і 13 лютого 2004 року Суд нагадав Урядові, що про скарги п. Хаджієва відповідні Уряду було поінформовано ще до розгляду питання про їхню прийнятність і що необхідності в будь-якому новому повідомленні про них немає.

244. Що стосується спроб допитати п'ятьох екстрадованих заявників і двох заявників, які зникли в Тбілісі і нині перебувають під вартою в Росії, Суд посилається на пункт 27 вище та наступні після нього.

5. Стан здоров'я екстрадованих заявників

245. За інформацією медичного управління Міністерства юстиції Грузії, 4 жовтня 2002 року жодних скарг на тілесні ушкодження від заявників не надходило.

246. 14 листопада 2002 року за умов суворої конфіденційності Уряд Росії надав Суду для ознайомлення акт за результатами медичного огляду, підготовлений 4 листопада 2002 року — тобто через місяць після екстрадиції заявників. За твердженням в'язничного лікаря, вони «не скаржилися на стан здоров'я і взагалі почувалися добре». 22 січня 2003 року Уряд подав нові акти за результатами медичного огляду, датовані 15 січня 2003 року і підписані кардіологом, неврологом, лікарем-терапевтом та хірургом. 1 вересня 2003 року від Уряду надійшло ще кілька актів за результатами медичного огляду, датованих 11 серпня 2003 року. Найостанніші акти за результатами медогляду, подані 25 лютого 2004 року, датовані 20 лютого 2004 року і підготовлені лікарями цивільної лікарні в містечку Б Ставропольського краю.

247. Згідно з актами за результатами медичного огляду від 4 листопада 2002 року і 15 січня 2003 року, п. Вісітов скаржився на сухість у роті та сухий кашель. Його стан було оцінено як «об'єктивно задовільний». Було рекомендовано перебувати під медичним спостереженням. Згідно з актом за результатами медичного огляду від 11 серпня 2003 року, п. Вісітов не заявляв ніяких скарг стосовно стану здоров'я або на тілесні ушкодження. На лівому оці він мав катаракту, а в липні 2003 року було зафіксовано перелом носової кістки. За результатами огляду, проведеного психіатром 13 лютого 2003 року, стан його психічного здоров'я добрий. Рентгенограми, зроблені 18 жовтня 2002 року і 24 липня 2003 року в ділянці грудної клітки, показують відсутність будь-якої патології. За час перебування під вартою п. Вісітов ніколи не звертався по медичну допомогу. Згідно з актом за результатами медогляду, проведеного 20 лютого 2004 року лікарем-терапевтом, жодних ознак дистонії не виявлено.

248. Запис від 15 січня 2003 року свідчить про те, що тоді п. Хаджієв хворів уже протягом двох днів. Він скаржився на приливи жару, кашель і озноб. Лікар виявив наявність везикулярного шуму в легенях, гострої вірусно-респіраторної інфекції, ускладненої трахеобронхітом, і вказав на ймовірність правобічної пневмонії. Стан п. Хаджієва було оцінено як «об'єктивно задовільний». Указано на доцільність лікування в медичному відділенні.

249. В акті за результатами медичного огляду 11 серпня 2003 року згадуються старі сліди перелому носової кістки, видалення апендиксу, проведене в 1998 році, на правому стегні — сліди вогнепального поранення, отриманого в липні 2002 року. За результатами огляду, проведеного психіатром 13 лютого 2003 року, стан його психічного здоров'я добрий. Рентгенограми, зроблені 18 жовтня 2002 року і 24 липня 2003 року в ділянці грудної клітки, свідчать про відсутність будь-якої патології. Пан Хаджієв звертався по медичну допомогу 20 лютого (з приводу гострої вірусно-респіраторної інфекції) та 3 квітня 2003 року (з приво-

ду гострого ларингіту). Окрім цих звернень, інших прохань з його боку надати медичну допомогу не надходило. Як свідчить акт за результатами медичного огляду, проведеного 20 лютого 2004 року лікарем-терапевтом, у п. Хаджієва виявлено ознаки дистонії і цефалгії.

250. В актах за результатами медичних оглядів, проведених 4 листопада 2002 року і 15 січня 2003 року, зазначено, що п. Шамаєв скаржився на загальну слабкість, гострий біль у стегнах, сухість у горлі й у роті та сухий кашель. За тиждень до 15 січня 2002 року він хворів на гостру вірусно-респіраторну інфекцію. Встановлено, що везикулярний шум у легенях перебуває в межах норми, а хронічний холецистит (запалення жовчного міхура) — у стадії ремісії. Його стан оцінено як «об'єктивно задовільний». Як свідчить акт за результатами медичного огляду 11 серпня 2003 року, п. Шамаєв ніяких скарг на стан здоров'я не заявляв. У медичній картці зафіксовано садно на лівому плечі. За результатами огляду, проведеного психіатром 13 лютого 2003 року, стан його психічного здоров'я добрий. Рентгенограми, зроблені 18 жовтня 2002 року і 24 липня 2003 року в ділянці грудної клітки, свідчать про відсутність будь-якої патології. За час перебування під вартою п. Шамаєв ніколи не звертався по медичну допомогу. Як свідчить акт за результатами медогляду, проведеного 20 лютого 2004 року лікарем-терапевтом, у п. Шамаєва виявлено ознаки гіпотонічної дискінезії шлунково-кишкового тракту.

251. В актах за результатами медичних оглядів, проведених 4 листопада 2002 року і 15 січня 2003 року, зазначено, що п. Адаєв ніяких скарг стосовно стану свого здоров'я не заявляв. Його стан оцінено як «об'єктивно задовільний». В акті за результатами медичного огляду, проведеного 11 серпня 2003 року, вказано на наявність блідо-рожевого садна в ділянці грудної клітки, на лівому плечі — сліди вогнепального поранення, отриманого в 1994 році, а також ушкодження куприка, спричинене в 1986 році. За результатами огляду, проведеного психіатром 13 лютого 2003 року, стан його психічного здоров'я добрий. Рентгенограми, зроблені 13 березня і 24 липня 2003 року в ділянці грудної клітини, свідчать про відсутність будь-якої патології. 9 грудня 2002 року п. Адаєва оглядав лікар у зв'язку з підвищеним кров'яним тиском і посттравматичним невритом в ділянці лівого плеча. Йому надано медичну допомогу 21 лютого і 17 березня 2003 року.

252. Згідно з актами за результатами медичних оглядів, які проводилися 4 листопада 2002 року, 15 січня і 11 серпня 2003 року, п. Азієв зі скаргами на своє здоров'я не звертався. Його стан оцінено як «об'єктивно задовільний». За час перебування під вартою п. Азієв ніколи не звертався по медичну допомогу. 20 лютого 2004 року лікар-терапевт не виявив ніякої патології.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА

A. Національне законодавство Грузії

253. Конституція

Пункт 4 статті 13

«Видача громадянина Грузії іншій державі не допускається, окрім випадків, передбачених міжнародними договорами. Рішення про видачу громадянина може бути оскаржене в суді».

Пункти 3 і 5 статті 18

«3. Затримана особа або особа, позбавлена свободи якимось іншим чином, має бути допроваджена до компетентного суду упродовж сорока восьми годин. Якщо упродовж наступних двадцяти чотирьох годин суд не прийме рішення про затримання або інше позбавлення свободи, ця особа має бути негайно звільнена з-під варті.

...

5. Затриманій або взятій під варту особі під час її затримання або взяття під варту мають бути роз'яснені її права та підстави для позбавлення її свободи...».

Пункт 1 статті 42

«Кожен має право звернутися до суду по захист своїх прав і свобод».

254. Кримінально-процесуальний кодекс (КПК)

Пункт 1 статті 159

«Ніхто не може бути затриманий без відповідної постанови судді або іншого судового рішення...»

Пункт 2 статті 162

«Строк тримання під вартою під час попереднього розслідування не може перевищувати трьох місяців; цей строк починається з дати затримання підозрюваного або поміщення обвинуваченого в установу тримання під вартою. Дата направлення справи прокурором до суду вважається закінченням такого строку тримання під вартою».

Ця стаття також передбачає можливість подовження строку тримання під вартою компетентним судом, але тривалість такого позбавлення свободи не може перевищувати дев'яти місяців (такий строк передбачає і Конституція).

Пункт 1 статті 242

«1. Якщо захід або рішення особи, яка здійснює дізнання, слідчого органу, слідчого чи прокурора відповідна особа вважає необґрунтованим чи незаконним, вона може скористатися відповідним засобом юридичного захисту, коли йдеться: а) про постанову про припинення провадження у справі, винесену слідчим органом, слідчим або прокурором; б) висновок слідчого органу, слідчого або прокурора про відсутність підстав для вчинення позову».

Пункти 1, 2, 4, 6 і 7 статті 256

«1. На підставі міжнародного договору про взаємодопомогу між судовими органами іноземна держава може звернутися із запитом про екстрадицію одного зі своїх громадян, який перебуває на території Грузії, якщо він підозрюється судом цієї держави у вчиненні злочину або якщо він вчинив злочин проти цієї держави, перебуваючи на території Грузії.

2. Запит про екстрадицію має відповідати вимогам, викладеним у відповідному міжнародному договорі, і має виходити з компетентного органу.

...

4. Якщо Генеральний прокурор Грузії визнає запит про екстрадицію законним і обґрунтованим, він видає розпорядження про його виконання і може, у разі необхідності, звернутися по допомогу до Міністерства закордонних справ Грузії.

...

6. Якщо особа, екстрадиції якої вимагає іноземна держава, перебуває під слідством за підозрою у вчиненні злочину на території Грузії, її екстрадиція може бути відстрочена доти, доки суд не винесе рішення, доки ця особа не відбуде призначений строк покарання або не буде звільнена з-під варти на якійсь іншій законній підставі.

7. У випадках, передбачених у пункті 6 цієї статті, Верховний суд Грузії може, на клопотання компетентних органів відповідної іноземної держави, винести ухвалу про видачу її громадянина на тимчасовій основі. Якщо особі, яку було видано таким чином, призначено покарання, суворіше або рівнозначне тому, яке її досі очікує в Грузії, вона залишається відбувати це покарання у своїй країні, і її не повертають до Грузії».

Пункт 1 статті 257

«Екстрадицію іноземця, якому в Грузії надано політичний притулок, заборонено».

Стаття 259

«1. Затримання [і] взяття під варту... особи, екстрадиції якої вимагає у своєму запиті іноземна держава, можливе лише у випадку, якщо до такого запи-

ту додано відповідний ордер (постанову, наказ), який належним чином засвідчений компетентним державним органом і в якому зазначено процесуальні заходи з обмеження її прав та свобод..., гарантованих Конституцією.

2. Суб'єкт, від якого надійшов запит про екстрадицію, має бути негайно поінформований про виконання заходів, згаданих у попередньому пункті.

3. Іноземного громадянина, затриманого на підставі запиту про екстрадицію, допускається тримати під вартою не більше ніж протягом трьох місяців, якщо не буде винесено нової судової постанови (наказу) про продовження строку тримання його під вартою.

4. Особа, стосовно якої розпочато процедуру екстрадиції, має право звернутися до суду по захист своїх прав».

255. Кримінально-процесуальний кодекс не містить положень стосовно права особи, щодо якої триває провадження, пов'язане з її екстрадицією, на доступ до матеріалів такого провадження.

256. Кримінальний кодекс

Згідно зі статтею 6 Кримінального кодексу, заборонено, якщо інше не передбачено міжнародним договором, екстрадиція громадянина Грузії або особи без громадянства, яка постійно проживає в Грузії, якщо така екстрадиція здійснюється з метою піддати цю особу кримінальному переслідуванню або забезпечити виконання вироку на території іншої держави. Так само заборонено видавати особу державі, у якій злочин, в якому її обвинувачено, карається смертною карою.

257. Закон про біженців

Біженцем вважається особа, яка не має громадянства Грузії, для якої Грузія не є країною її походження і яка була змушена покинути країну, громадянином якої вона є, у зв'язку з переслідуванням її на расовому, релігійному, національному ґрунті, з огляду на її належність до певної соціальної групи або з огляду на її політичні погляди, і яка не може або не бажає користуватися захистом цієї країни (пункт 1 статті 1). Особа, якій надано статус біженця, повинна проходити щорічну реєстрацію в Міністерстві у справах біженців (пункт 3 статті 4). Доти, доки існують обставини, наведені в статті 1, видача біженця країні його походження не допускається (пункт 9 статті 8). З припиненням існування цих обставин така особа втрачає свій статус біженця. Рішення про призупинення чинності або позбавлення статусу біженця приймає Міністерство у справах біженців (стаття 10).

В. Прецедентне рішення Верховного суду Грузії у справі Алієва

258. У своєму рішенні, ухваленому 28 жовтня 2002 року у справі Алієва, колегія з кримінальних справ Верховного суду зазначила:

«... згідно з пунктом 1 статті 42 Конституції, кожен має право звернутися до суду по захист своїх прав і свобод. Пункт 4 статті 259 Кримінально-процесуального кодексу передбачає, що особа, стосовно якої розпочато процедуру екстрадиції, має право на захист своїх прав у судовому порядку. Разом з тим Кримінально-процесуальний кодекс не передбачає процедури розгляду такого позову... Проте ця прогалина в законодавстві не може перешкоджати особі у здійсненні прав, які гарантує Конституція і Кримінально-процесуальний кодекс... Колегія вважає, що звернення п. Алієва належить розглядати у світлі тлумачення за аналогією зі статтею 242 Кримінально-процесуального кодексу, в якій зазначено, що захід (або рішення) особи, яка здійснює дізнання, слідчого органу, слідчого чи прокурора може бути оскаржений до суду, якщо відповідна особа вважає цей захід (або рішення) необґрунтованим чи незаконним. З огляду на те, що рішення про екстрадицію п. Алієва ухвалене Генеральною прокуратурою, його заяву має розглядати суд першої інстанції Крґсанісі-Мтацмінда в Тбілісі, до територіальної юрисдикції якого вона належить».

С. Національне законодавство Росії

259. Конституція

Пункт 4 статті 15

«Загальновизнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори Російської Федерації є складовою частиною її правової системи. Якщо міжнародним договором Російської Федерації встановлені правила, відмінні від тих, що передбачені законом, тоді застосовуються правила міжнародного договору».

Пункт 2 статті 20

«Доти, доки її не буде скасовано, смертна кара може встановлюватися федеральним законом як виняткова міра покарання за особливо тяжкі злочини проти життя з наданням обвинуваченому права на розгляд його справи судом за участю присяжних».

260. Кримінальний кодекс (розділ 32 — Злочини проти порядку управління)

Стаття 317

«Посагання на життя співробітника правоохоронного органу, військово-службовця або на життя їхніх близьких родичів з метою перешкодження законній діяльності зазначених осіб з охорони громадського порядку та забезпеченню громадської безпеки або з метою помсти за таку діяльність — карається ув'язненням на строк від дванадцяти до двадцяти років, або смертною карою, або довічним ув'язненням».

Згідно з поправкою від 21 липня 2004 року, останнє речення цієї статті тепер сформульоване таким чином:

«...карається ув'язненням на строк від дванадцяти до двадцяти років, довічним ув'язненням або смертною карою».

261. Указ Президента від 16 травня 1996 року про поступове скорочення застосування смертної кари з набуттям Росією членства в Раді Європи

«Згідно з Рекомендацією Парламентської асамблеї Ради Європи та у світлі статті 209 Конституції Російської Федерації стосовно тимчасового характеру застосування смертної кари як виняткової міри покарання за особливо тяжкі злочини проти життя, наказую:

1. Урядові Російської Федерації в місячний строк підготувати для подання до Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації проект федерального Закону про приєднання Російської Федерації до Протоколу № 6 від 22 листопада 1984 року до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.

2. Рекомендувати палатам Федеральних Зборів Російської Федерації: прискорити прийняття Кримінального кодексу Російської Федерації, Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації та Кримінально-виконавчого кодексу Російської Федерації;... обговорити при розгляді проекту Кримінального кодексу Російської Федерації питання про скорочення складів злочинів, за вчинення яких може призначатися смертна кара.

262. Відповідні положення ухвали Конституційного суду від 2 лютого 1999 року:

«...»

5. З моменту набрання чинності цією ухвалою і до введення в дію відповідного федерального закону, який забезпечуватиме на всій території Російської Федерації кожному обвинуваченому у злочині, за вчинення якого федеральним законом як виняткова міра покарання встановлена смертна кара, право на розгляд його справи судом за участю присяжних, покарання у вигляді смертної кари не може бути призначене, незалежно від того, чи розглядається справа судом за участю присяжних, колегією у складі трьох професійних суддів або одноособовим суддею разом з двома народними засідателями...»

263. Федеральний Закон про прокуратуру від 17 січня 1992 року

Пункт 1 статті 13

«...Прокурори суб'єктів Російської Федерації підпорядковані та підзвітні Генеральному прокуророві Російської Федерації і звільняються ним з їхніх посад».

Пункт 1 статті 17

«Генеральний прокурор керує системою прокуратури Російської Федерації, видає накази, вказівки, інструкції та постанови, які регулюють питання організації діяльності системи прокуратури, обов'язкові для виконання всіма працівниками органів та установ прокуратури».

Стаття 32

(Розділ 4 — Нагляд прокуратури за дотриманням законів адміністраціями органів та установ, які забезпечують виконання покарання... адміністраціями місць тримання під вартою затриманих осіб та осіб, узятих під варту):

«Предмет нагляду:

- (а) законність тримання осіб під вартою у місцях затримання та попереднього ув'язнення, у виправно-трудовах та інших органах і установах, що виконують покарання та заходи примусового характеру, які призначаються судом;
- (б) дотримання прав і обов'язків затриманих осіб, осіб, взятих під варту, засуджених судом та осіб, до яких застосовано заходи примусового характеру, а також дотримання порядку та умов тримання їх під вартою, встановлених законодавством Російської Федерації; ...»

Стаття 33

«При здійсненні нагляду за дотриманням законів прокурор має право:

- (i) відвідувати у будь-який час органи та установи, зазначені в статті 32;
- (ii) допитувати затриманих осіб, осіб, узятих під варту, засуджених судом та осіб, до яких застосовано заходи примусового характеру; ...
- (iii) вимагати від адміністрації створення умов, які забезпечують захист прав затриманих осіб, осіб, узятих під варту, засуджених судом та осіб, до яких застосовано заходи примусового характеру; перевіряти, чи відповідають законодавству накази, розпорядження, постанови адміністрації органів і установ, зазначених у статті 32...; вимагати пояснень від посадових осіб; подавати протести і вносити подання; порушувати кримінальні справи або ініціювати провадження у зв'язку з адміністративними правопорушеннями; ...»

Стаття 34

«Постанови або вимоги прокурора стосовно порядку та умов тримання затриманих осіб, осіб, узятих під варту, засуджених судом та осіб, до яких застосовано заходи примусового характеру..., встановлені законом, підлягають обов'язковому виконанню адміністрацією...»

Пункт 2 статті 35

«Здійснюючи кримінальне переслідування в суді, прокурор виступає як державний обвинувач».

264. Кримінально-процесуальний кодекс (КПК), що набрав чинності 1 липня 2002 року

Пункт 3 статті 1

«Загальновизнані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори Російської Федерації є складовою частиною законодавства Російської Федерації, яке регулює кримінальне судочинство. Якщо міжнародним договором встановлені правила, відмінні від тих, що передбачені цим Кодексом, тоді застосовуються правила міжнародного договору».

Пункт 3 статті 2

«Провадження у кримінальній справі, незалежно від місця вчинення злочину, здійснюється на території Російської Федерації відповідно до цього Кодексу, якщо міжнародний договір, стороною якого є Російська Федерація, не встановлює інше».

Стаття 30

«1. Розгляд кримінальних справ здійснюється судом колегіально або суддею одноособово.

2. Суд першої інстанції розглядає кримінальні справи у такому складі:

...

б) суддя федерального суду загальної юрисдикції та колегія з дванадцяти присяжних — на клопотання обвинуваченого, кримінальні справи про злочини, зазначені в частині третій статті 31 цього Кодексу...»

За злочини, зазначені в пункті 3 статті 31 КПК, міри покарання передбачають, зокрема, статті 205, 209, 317 і пункт 2 статті 322 Кримінального кодексу (див. пункти 66 і 71 вище).

Пункти 1 і 5 статті 108

«1. Взяття під варту як запобіжний захід призначається судовим рішенням стосовно підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні злочинів, за які кримінальним законом передбачено покарання ув'язненням на строк понад два роки, якщо інший, менш суворий запобіжний захід не може бути застосований.

...

5. Судове рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту може ухвалюватися за відсутності обвинуваченого лише у випадку, коли обвинуваченого оголошено в міжнародний розшук».

Пункт 1 статті 109

«Тримання під вартою під час розслідування злочинів не може перевищувати двох місяців».

За певних обставин цей первинний строк може згодом бути подовжений судом або суддею, зокрема у зв'язку зі складністю справи; однак за жодних обставин загальна тривалість тримання під вартою не може перевищувати вісімнадцяти місяців.

Стаття 312

«Упродовж 5 діб від дня проголошення вироку його копії вручаються засудженій або виправданій особі, її захисникові та обвинувачеві. У цей самий строк копії вироку можуть бути вручені потерпілому, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві та їхнім представникам за наявності клопотання з боку зазначених осіб».

265. Федеральний закон від 27 грудня 2002 року «Про внесення змін до Закону "Про введення в дію нового Кримінально-процесуального кодексу"»

«Пункт 2 частини другої статті 30 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації набирає чинності: з 1 липня 2002 року — у ... Краснодарському і Ставропольському краях; ... з 1 січня 2007 року — у Чеченській Республіці».

Друга дата позначає день завершення процесу запровадження системи судів присяжних у Російській Федерації.

D. Міжнародні документи

266. Грузія і Російська Федерація є державами — учасницями Конвенції від 22 січня 1993 року «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах» (Мінська конвенція), а також Європейської конвенції про видачу правопорушників.

а) Мінська конвенція

Стаття 56 — Обов'язок видачі

«Договірні Сторони зобов'язуються, відповідно до умов, викладених у цій Конвенції, на вимогу видавати одна одній осіб, які перебувають на їхній території, для притягнення до кримінальної відповідальності або для виконання винесеного стосовно них вироку.

Видача для притягнення до кримінальної відповідальності здійснюється за такі дії чи бездіяльність, які, згідно із законами запитуючої Сторони та запитуваної Сторони, підлягають покаранню і за вчинення яких передбачено покарання ув'язненням на строк не менше одного року і суворіше.

Видача для виконання вироку здійснюється, якщо особу, видача якої вимагається, було засуджено до ув'язнення на строк не менше шести місяців або

до суворішого покарання за такі дії чи бездіяльність, які, згідно із законодавством запитуючої та запитуваної Сторін, підлягають покаранню».

Стаття 80 — Особливий порядок зносин

«Зносини з питань видачі та кримінального переслідування здійснюються генеральними прокурорами (прокурорами) Договірних Сторін.

Зносини з питань вчинення процесуальних та інших дій, які потребують санкції прокурора або суду, здійснюються органами прокуратури у порядку, встановленому генеральними прокурорами (прокурорами) Договірних Сторін.

б) Європейська конвенція про видачу правопорушників, яка набрала чинності стосовно Грузії 13 вересня 2001 року і стосовно Росії — 9 березня 2000 року

Стаття 11 — Смертна кара

«Якщо правопорушення, за яке вимагають видачі, карається смертною карою за законодавством запитуючої Сторони і якщо законодавство запитуваної Сторони не передбачає смертної кари за таке саме правопорушення або таке покарання, як правило, не виконується, у видачі може бути відмовлено, якщо запитуюча Сторона не надасть запитуваній Стороні достатніх гарантій того, що смертний вирок не буде звернутий до виконання».

Пункти 1 і 2 статті 28 — Конвенція і двосторонні угоди

«1. Ця Конвенція, щодо тих країн, до яких вона застосовується, замінює положення будь-яких двосторонніх договорів, конвенцій або угод, які регулюють видачу правопорушників між будь-якими двома Договірними Сторонами.

2. Договірні Сторони можуть укласти між собою двосторонні або багатосторонні угоди тільки з метою доповнення положень цієї Конвенції або сприяння застосуванню принципів, що в ній містяться».

Подаючи ратифікаційну грамоту 15 червня 2001 року, Грузія зробила такі застереження:

«Грузія заявляє, що вона не допустить видачу особи, яка вчинила злочин, що підлягає покаранню смертною карою за законом запитуючої Сторони».

Е. Міжнародні документи і доповіді

267. Рада Європи

а) Висновок № 193 (1996) Парламентської асамблеї стосовно заявки Росії на вступ до Ради Європи

«...»

Парламентська асамблея бере до уваги те, що Російська Федерація цілком погоджується з її розумінням і тлумаченням узятих на себе зобов'язань... і що Росія має намір:

...

ii) підписати упродовж одного року та ратифікувати упродовж трьох років з моменту вступу до Ради Європи Протокол № 6 до Європейської конвенції з прав людини, який стосується скасування смертної кари в мирний час, і встановити мораторій на виконання смертних вироків, який діятиме з дня її вступу до Ради Європи...»

**b) Резолюція 1315 (2003) Парламентської асамблеї
стосовно оцінки перспектив політичного вирішення
конфліктної ситуації в Чеченській Республіці**

«...

4. Стосовно ситуації з правами людини в Чеченській Республіці Асамблея надалі залишається серйозно стурбованою кількістю вбивств політично активних громадян, поширеними випадками зникнення людей та неефективністю органів влади в розслідуванні цих справ, а також зростанням потоку скарг і свідчень про жорстокість і насильство стосовно цивільного населення республіки.

5. Видається, що органи влади Росії неспроможні припинити грубі порушення прав людини в Чечні... Єдиний висновок, якого може дійти Асамблея, полягає в тому, що органи кримінального переслідування не бажають або неспроможні виявити винних і притягнути їх до відповідальності. Асамблея висловлює превеликий жаль з приводу тієї безкарності, яка у зв'язку з цим панує в Чеченській Республіці і яка унеможливорює нормальне життя в цій республіці».

**c) Резолюція 1323 (2003) Парламентської асамблеї
щодо ситуації з правами людини в Чеченській Республіці**

«...

7. Уряд Росії не подовжив чинність мандата Групи сприяння Організації з безпеки і співробітництва в Європі в Чечні. Комітет Ради Європи із запобігання катуванням нарікає на недостатнє співробітництво з боку Російської Федерації. Російська Федерація досі не надала дозволу на опублікування його доповідей, а рекомендації Комісара Ради Європи з прав людини якщо й виконуються Росією, то з великими затримками. Не можна сподіватися на те, що Європейський суд з прав людини, створений для розгляду конкретних порушень прав людини, зможе — через розгляд індивідуальних заяв — ефективно впоратися із систематичними порушеннями прав людини в масштабі всієї Чечні. На жаль, жодна держава-член чи група держав-членів ще не намілилася подати до Суду міждержавну скаргу...»

**d) Резолюція 1403 (2004) Парламентської асамблеї
щодо ситуації з правами людини в Чеченській Республіці**

«...

6. На жаль, суттєвого поліпшення тієї тривожної ситуації з правами людини в Чеченській Республіці, про яку йшлося в документах, ухвалених Асамблеєю у квітні 2003 року, досі не відбулося. Кількість "спецоперацій" чи "зачишень" справді значно зменшилася — особливо з кінця 2003 року. Разом з тим випадки свавільних затримань, які часто завершуються "зникненням" затриманих осіб або супроводжуються їхнім катуванням чи жорстоким побиттям, розкраданням чи знищенням майна правоохоронними органами (чеченськими та федеральними), а також певними групами повстанців, досі залишаються поширеними — особливо якщо зважати на малу чисельність населення Чеченської Республіки та втрати, яких воно зазнало в попередні роки...

...

11. Факти вчинення тяжких злочинів стосовно осіб, які звернулися із заявою до Європейського суду з прав людини, а також стосовно членів їхніх сімей, як і те, що ці злочини досі залишаються нерозкритими, викликають у Асамблеї глибоке обурення. Такі акти абсолютно неприпустимі, оскільки можуть слугувати засобом залякування тих, хто збирається звернутися до Суду, який служить головною частиною правозахисного механізму, вбудованого Європейською конвенцією з прав людини...»

**e) Публічна заява стосовно Чеченської Республіки
Російської Федерації, зроблена 10 липня 2001 року
Європейським комітетом із запобігання катуванню і
нелюдському чи такому, що принижує гідність,
поводженню і покаранню (КЗК)**

«...Інформація, яку збрала делегація КЗК під час своїх візитів у лютому/березні та у квітні 2000 року, свідчить про те, що значна кількість осіб, до яких на початку конфлікту в Чеченській Республіці застосовувалися заходи з позбавлення свободи, зазнали жорстокого поведження з боку військовослужбовців російських збройних сил або правоохоронних органів... У доповіді за результатами цих двох візитів КЗК рекомендував органам влади Росії докласти більших зусиль до розкриття всіх справ, пов'язаних з жорстоким поведженням з особами, позбавленими свободи в Чеченській Республіці під час конфлікту, і притягнути винних до відповідальності. Комітет висловив ряд практичних зауважень щодо того, в якій саме формі можуть докладатися такі зусилля, і, у більш загальному контексті, наголосив на необхідності застосування органами влади Росії активно-попереджувального підходу в цій сфері.

... Під час нещодавнього візиту в березні 2001 року до Чеченської Республіки Комітет знову дізнався про існування численних правдоподібних і не-

суперечливих скарг на жорстоке поводження з боку федеральних сил; у ряді випадків ці скарги підтверджувалися медичними доказами. Делегація Комітету визнала, що відчувається атмосфера страху; чимало тих, хто зазнав жорстокого поводження, та інші, кому стало відомо про такі випадки, боялися звертатися до органів влади зі скаргами. На місцевому рівні панував страх перед санкціями у відповідь і загальне переконання у тому, що домогтися справедливості в жодному разі неможливо...

...Згідно з інформацією, зібраною під час поїздки в березні 2001 року, на тілах декого з убитих було виявлено виразні свідчення того, що ці люди загинули внаслідок позасудових розправ; крім того, серед загиблих родичі впізнали і тих, хто зник без вісті після того, як був затриманий російськими військами...

У листі, надісланому 28 червня 2001 року у відповідь, органи влади Росії дають зрозуміти, що вони не бажають надавати запитувану інформацію або обговорювати з Комітетом згадані вище питання; вони стверджують, що такі питання не належать до сфери компетенції Комітету, передбаченої Європейською конвенцією про запобігання катуванню і нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню. Але такий підхід не відповідає предмету й меті міжнародного договору, яким засновано цей Комітет, і може лише розглядатися як відмова від співробітництва з Комітетом».

f) Публічна заява КЗК, зроблена 10 липня 2003 року стосовно Чеченської Республіки Російської Федерації

«...»

2. 10 липня 2001 року Комітет оприлюднив публічну заяву стосовно Чеченської Республіки.... Після цього було зроблено кілька кроків уперед...

...

4. [Однак] під час відвідування Чеченської Республіки у 2002 році й у свій нещодавній візит — з 23 по 29 травня 2003 року — Комітет виявив значну кількість осіб, які під час бесід, що проводилися індивідуально та в різних місцях, стверджували, що зазнали жорстокого поводження під час затримання їх правоохоронними органами. Ці скарги були підкріплені подробицями і не містили суперечливих тверджень. Потерпілі розповідали про такі методи, як дуже жорстоке побиття, застосування електрошоків пристроїв, удушення за допомогою пластикових пакетів або протигазу. У багатьох випадках ці скарги підтверджувалися медичними доказами. Дехто з потерпілих, яких оглянули лікарі делегації, продемонстрували, які сліди на їхньому тілі залишило таке поводження або як воно позначилося на їхньому фізичному стані, що цілком відповідало тому, про що вони розповідали...»

268. Організація «Х'юмен Райтс Вотч» (Human Rights Watch)

У доповідях під назвами «Росія/Чечня: охоплена тортурами, насильницькими зникненнями та позасудовими стратами під час "зачищень"» (*Russia/Chechnya*,

Swept under: Torture, Forced disappearances, and extrajudicial killings during sweep operations in Chechnya) (том 14, № 2 (D), лютий 2002 року), «Зізнання будь-якою ціною, поліційні тортури в Росії» (листопад 1999 року) та «Ласкаво просимо до пекла: свавільні затримання, тортури і здирство в Чечні» (*Welcome to Hell — Arbitrary detention, torture, and extortion in Chechnya*) (жовтень 2000 року) розповідається про акти катування чеченських в'язнів, зокрема тортури із застосуванням медичних засобів, та про свавільні страти. Деякі в'язні зникли без вісті. Таким чином, цілий народ опинився перед серйозною загрозою винищення. На додаток до цих оглядів, доповіді містять майже шістдесят інтерв'ю з чеченцями, які розповідають про свій досвід перебування під вартою в слідчих ізоляторах, — йдеться про в'язнів багатьох таких установ на території Чечні та сусідніх кавказьких регіонів, які зазнали катувань, гвалтувань і жорстокого поводження. Їх звільнили з-під варти в обмін на хабарі російським військово-службовцям. У доповідях розповідається про різні види катувань, які застосовували в цих установах. У доповіді «Ласкаво просимо до пекла» наведено факти тортур і жорстокого поводження, якого зазнали чеченські в'язні в слідчих ізоляторах у Ставропольському краї. Серед методів, які, як правило, застосовуються в таких установах, є, наприклад, метод «живого коридору» (в'язнів примушували бігти через коридор, утворений охоронцями, і при цьому били їх), «побиття голіх в'язнів кийками на коліна та в зігнутому положенні», а також «побиття голіх в'язнів кийками в душових кімнатах». Усіх колишніх чеченських в'язнів, з якими розмовляли представники «Х'юмен Райтс Вотч», названо в доповідях під вигаданими іменами і прізвищами, взятими в лапки.

269. Організація «Міжнародна амністія» (*Amnesty International*) і група Уповноваженого з прав людини Росії

Згідно з документом Міжнародної амністії, опублікованим в 2000¹ році, дві установи, в які помістили екстрадованих заявників від самого початку і в яких їх тримають тепер, є так звані «фільтраційні табори». «Міжнародна амністія» перелічує різні види катувань, які застосовували в цих таборах під час конфлікту, який охопив усю територію Чечні. «Показання... підтверджують, що затриманих (як чоловіків, так і жінок) гвалтували, катували електрошоковими пристроями і сльозогінним газом, били молотками і кийками. Ще один вид катування полягав у розпилюванні зубів потерпілого або завданні йому ударів доти, доки у нього не лопалися барабанні перетинки».

Група Уповноваженого з прав людини Росії підтвердила цю інформацію і подала витяги з адміністративного наказу про тимчасове відкриття «фільтраційних таборів» у двох установах, у яких тримали і зараз тримають під вартою заявників. Мета таких таборів полягає у встановленні осіб в'язнів і з'ясуванні їхньої ролі в збройних нападах на військові формування та підрозділи внутрішніх військ (інформація опублікована російським об'єднанням «Меморіал»).

¹ Точну назву цього документа не наведено з огляду на зобов'язання Суду (див. пункт 16 рішення) не розголошувати найменування слідчих ізоляторів у Росії, в яких тримають заявників.

270. Спеціальний доповідач ООН з катувань (E/CN.4/2002/76, 14 березня 2002 року, п. 6 і 10; E/CN.4/2002/76/Add.1, п. 1268–1310):

«Більшість справ, до яких привернуто увагу Уряду, стосується осіб, затриманих російськими формуваннями в Чечні. Повідомляється про факти катування і жорстокого поводження, серед яких, зокрема, такі: тримання затриманого в темній камері; завдання ударів по всьому тілу молотком або прикладом; завдання глибоких ножових поранень на ногах; нацьковування собак на в'язнів; примушування в'язня стояти на колінах протягом восьми годин; застосування електрошоків пристроїв; завдання ударів кулаками; здирання шкіри з тіла та з черепа; ламання кінцівок; відрізання кінчиків пальців або носу; стрільба у в'язня впритул; тримання в'язнів протягом кількох днів у переповнених і холодних фургонках на стоянках; позбавлення їжі; позбавлення доступу до туалету; зґвалтування або погрози зґвалтуванням ув'язнених жіночої статі; завдання колотих поранень на всьому тілі; виколування очей; завдання опіків на ногах і руках».

271. Доповідь від 15 вересня 2004 року Міжнародної гельсінської федерації прав людини

«... Е. Переслідування осіб, які звернулися до Європейського суду з прав людини

...Оскільки російська судова система не реагує на злочини, які вчиняються в Чечні, залишається можливість звернутися до Європейського суду з прав людини (Суд)... Проте багатьом із тих, хто зробив це, погрожували, переслідували, затримували або навіть організовували насильницьке їхнє знищення і вбивство. Деякі справи — зокрема справа активіста і заявника Ліпхана Базаєва — вже згадувалися. У 2003–2004 роках спостерігалось різке зростання кількості випадків переслідування заявників. До певної міри це, можливо, пояснюється зростанням кількості самих заявників. Але навіть якщо брати до уваги цей факт, виявляється, що кількість нападів на заявників зросла нерозмірно до кількості таких осіб — саме це і свідчить про те, що переслідування заявників стало тенденцією.

...

Низка організацій, які представляють заявників з Чечні в Суді — йдеться про організацію "Меморіал", Європейський центр захисту прав людини і "Правову ініціативу щодо Чечні", — вже доповідали про певні інциденти, спрямовані проти деякого з їхніх клієнтів. У листах до Суду вони згадують 13 випадків зловживань (загальна кількість яких становила 29), коли різні заявники зазнавали переслідувань за намагання домогтися справедливості.

...

Загалом йдеться про те, що особи, які звернулися до Суду, отримують усні й письмові погрози, а іноді такі погрози лунають на адресу членів їхніх сімей. В одному з випадків заявник втратив роботу. У двох випадках солдати незаконно здійснювали обшук у домі заявника. Принаймні одного із заявників

пограбували. У чотирьох випадках заявників побили. Відомий також випадок, коли заявник мусив переховуватися від переслідувачів. Принаймні у двох випадках заявники почали думати про відклик заяв, поданих ними до судів. Двоє вже офіційно відкликали свої заяви. Більшість випадків погроз і побиття спостерігалася в 2003–2004 роках. Є думка, що в усіх цих випадках брали участь федеральні сили. Організації, які представляють заявників, стверджують, що в деяких випадках доведення Судом до відома органів влади Росії інформації про такі інциденти має позитивний ефект, оскільки послаблює тиск на конкретних заявників і членів їхніх сімей...»

У доповіді розповідається про обставини насильства над кількома заявниками, серед яких — Зура Лігієва (убита, заява № 57953/00), Марзет Імакаєва (переслідувана, заява № 7615/02) і Шарфундін Самбієв (переслідуваний, заява № 38693/04).

F. Переслідування іноземних правозахисників

«...У червні 2001 року Організація з безпеки і співробітництва в Європі відкрила свій офіс у с. Знаменському, Чечня, але Російська Федерація відмовилася продовжити мандат Консультативної групи ОБСЄ, коли строк його чинності сплинув наприкінці 2002 року. Деякі міжнародні і гуманітарні організації залишили свої офіси в Інгушетії, тоді як у Чечні іноземців було небагато. Проте після нападів, учинених у червні 2004 року, кілька іноземних представництв було виведено з Інгушетії. Міжнародна присутність на Північному Кавказі дедалі послаблюється, що призводить до майже цілковитої відсутності свідків і допомоги ззовні».

ЩОДО ПРАВА

I. ЗАПЕРЕЧЕННЯ, ВИСУНУТІ УРЯДОМ РОСІЇ

A. Заперечення, висунуте з посиланням на неможливість розгляду справи по суті, та клопотання про анулювання провадження у справі

1. Аргументи Уряду

272. У своїх остаточних поданнях від 20 липня 2004 року (див. пункт 50 вище), Уряд Росії заявив, що, з погляду процедури, Суд не може ухвалити рішення в цій справі. При цьому Уряд навів такі аргументи. По-перше, він посилався на те, що в національних судах досі триває розгляд кримінальної справи стосовно п. Шамаєва, п. Хаджієва, п. Адаєва і п. Вісітова (див. пункт 108 ви-

ще), і суд, до якого було повернуто цю справу, має виправити порушення, виявлені судом касаційної інстанції, і що лише після цього Суд може розпочати розгляд заяви. По-друге, з огляду на те, що пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі підробили підписи згаданих вище заявників, слід вважати, що їхні клієнти до Суду не зверталися (див. пункт 230 вище). Крім того, Суд проігнорував права п. Хаджиєва, оскільки «офіційно не повідомив» про його справу (яку було подано п. Котовим) уряди-відповідачі (див. пункт 235 вище). Оскільки таким чином адвоката, якого обрав п. Хаджиєв, позбавили можливості взяти участь у провадженні, попри те що він не вдався до фальсифікації, Суд не має процесуальних підстав для розгляду оспорюваних питань по суті.

273. Підсумовуючи, Уряд Росії просив, щоб Суд анулював усе провадження, здійснене в цій справі. За твердженням Уряду, якщо рішення Суду буде винесене до завершення розгляду справи стосовно згаданих вище заявників у національних судах, це означатиме порушення принципів Конвенції, включаючи принцип субсидіарності, і такий підхід сприятиме поширенню терористичної діяльності в Європі.

274. Уряд Росії вважав, що в будь-якому випадку неможливо усвідомити, яким чином у цій справі Росія могла порушити положення Конвенції. На думку Уряду, ця заява становить скаргу, подану *in abstracto* особами, які видають себе за представників заявників і які допустили зловживання правом звернення до Суду.

2. Оцінка Суду

275. Суд передусім повторює, що він уже відхилив попереднє заперечення Уряду Росії, який посилався на те, що заява є анонімною і становить зловживання судовою процедурою (див. «Шамаєв і 12 інших проти Грузії і Росії» (ухв.), № 36378/02, 16 вересня 2003 року). Зокрема, Суд визнав, що йдеться про реальних, конкретних заявників, особи яких встановлено, що їхні скарги з посиланням на стверджувані порушення прав, які гарантує їм Конвенція, стосуються фактичних подій, серед яких є ті, що не заперечуються обома урядами-відповідачами. На цьому етапі Суд не бачить жодної «особливої обставини», яка б вимагала нового розгляду аргументів про абстрактний характер цієї справи і наявність у ній ознак зловживання судовою процедурою (див. «Станков та об'єднана македонська організація "Ілinden" проти Болгарії» (*Stankov and United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*), № 29221/95 і 29225/95, п. 55 і 57, ECHR 2001-IX).

276. Що стосується аргументу про те, начебто Суд не може розглядати скарги заявників по суті з огляду на триваючий розгляд кримінальної справи в російських судах, слід зауважити, що Уряд Росії не надав ніяких доказів на його підтвердження. Уряд лише заявив, що таке судове провадження досі триває (див. пункти 48, 107, 108 і 272 вище), але не подав копії ані судового рішення від 18 лютого 2004 року, ані рішення суду касаційної інстанції, яким воно було

скасоване, і справу було повернуто до суду першої інстанції. Уряд не назвав відповідного положення національного законодавства, яке, за його твердженням, забороняє будь-якій особі, окрім тієї, яку суд засуджує даним рішенням, отримувати копії цього судового рішення; незважаючи на це, Уряд переклав відповідальність за «неможливість співробітництва» на Раду Європи (див. пункт 108 вище). Яким би не було це законодавче положення (див., наприклад, статтю 312 Кримінально-процесуального кодексу, пункт 264 вище), Суд не погоджується з цим аргументом Уряду Росії і наголошує на обов'язку кожної договірної держави подавати до Суду, через свого представника, ті чи інші національні документи, які стосуються справи.

277. Навіть припускаючи, що розгляд кримінальної справи справді ще триває в російських судах, Суд вказує на той факт, що судові провадження як таке не є предметом спору в контексті заяви, яку він розглядає. Таким предметом є провадження, розпочате органами влади Грузії у зв'язку з екстрадицією заявників, видача п'ятьох із них органам влади Росії та відмова при прибутті їх до Росії призначити в їхній справі адвокатів, яких вони обрали самі. Слід визнати, що ситуація, в яку потрапили екстрадовані заявники, може допомогти оцінити надійність гарантій, наданих органами влади Росії їхнім грузинським колегам (див. пункт 20 вище), але стверджувана незавершеність провадження у кримінальній справі, порушеній проти них у Росії, не є в цьому випадку обставиною, спроможною завадити Суду розглянути скарги стосовно Росії (див. нижче — пункт 480 і наступні після нього). Те саме стосується скарг, заявлених стосовно Грузії з посиланням на статті 2, 3, 5 і 13 Конвенції.

278. У будь-якому разі, якщо розгляд по суті прийнятних скарг стосовно Росії виявляється неможливим, то через зовсім інші причини (див. пункт 491 нижче), і Суд не вважає за необхідне розглядати далі порушене Урядом Росії питання про невичерпання національних засобів юридичного захисту.

279. Щодо аргументу про те, начебто заявники не зверталися до Суду і що їхнє представництво в Суді поставлено під сумнів, Суд повторює, що 16 вересня 2003 року ці два заперечення були долучені до розгляду справи по суті (див. згадану вище ухвалу у справі «Шамаєв і 12 інших проти Грузії і Росії»). Окремо Суд розгляне їх далі (див. пункт 290 і наступні після нього).

280. Стосовно аргументу про те, що не було «офіційного повідомлення» про справу п. Хаджієва, та про відмову надати п. Котову доступ до цього провадження, Суд наголошує, по-перше, що з моменту подання цієї заяви Суд робив численні спроби встановити контакт з екстрадованими заявниками та їхніми адвокатами в Росії (див. вище — пункт 29 і наступні після нього та пункт 232 і наступні після нього). На лист від 20 листопада 2002 року, надісланий Судом п. Молочкову і пані Кучинській (першим адвокатам п. Хаджієва), дав відповідь саме Уряд Росії, заявивши, що ці адвокати «заперечують проти спроб Суду встановити зв'язок з ними». Тоді Суд відправив листи і формуляри заяв безпосередньо до екстрадованих заявників, включаючи п. Хаджієва, на адресу місця тримання їх під вартою. У листах Суд прохав заявників підтвердити або заперечити

чити свій намір подати до Суду заяву, про яку повідомлялося в листі від 4 жовтня 2002 року. Хоча 24 грудня 2002 року ці листи надійшли до СІЗО в містечку А, Уряд Росії до 3 грудня 2003 року стверджував, що заявники їх не одержували (див. пункти 233 і 239 вище).

281. Пан Хаджієв не відповідав на лист Суду до 8 жовтня 2003 року, коли, через в'язничну адміністрацію, він повернув заповнений формуляр заяви (який надійшов до Суду 27 жовтня 2003 року). Але на цю дату його скарги, подані пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі 22 жовтня 2002 року (див. пункт 14 вище), вже були оголошені прийнятними після того, як про них було повідомлено уряди-відповідачі (див. пункти 6 і 16 вище) та було розглянуто питання прийнятності заяви (див. пункт 25 вище).

282. З огляду на те, що формуляр заяви, заповнений п. Хаджієвим при представництві п. Котова, містить головним чином скарги на спосіб, у який Грузія здійснювала процедуру екстрадиції, а також скарги на інші порушення його прав у Грузії та в Росії (див. пункт 235 вище і пункти 388, 439 і 484 нижче), цей документ і додатки до нього були долучені до матеріалів справи як невід'ємна частина заяви, яку розглядає Суд. Відповідаючи на листа Суду, хоч і з запізненням, п. Хаджієв підтвердив свій намір оскаржувати в Суді здійснені стосовно нього заходи з екстрадиції.

283. 19 грудня 2003 року заповнений п. Хаджієвим формуляр заяви, датований 8 жовтня 2003 року, було відправлено, разом з додатками до нього, урядам-відповідачам та адвокатам — пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі. Уряд Грузії та адвокати ніяких зауважень не подали. Того ж дня п. Котова попросили надати деяку додаткову інформацію — зокрема стосовно звернення п. Хаджієва до Суду того вечора, коли було здійснено його екстрадицію, та стосовно його представництва в Суді грузинськими адвокатами. Але жодної відповіді від п. Котова досі не надходило. Суд виявився позбавленим можливості допитати п. Хаджієва, оскільки візит делегації Суду, який планувався з метою проведення розслідування в Росії (див. вище — пункт 28 і наступні після нього), не відбувся. Тому Суд вирішив розглянути ці скарги в тому вигляді, в якому їх подано на дату розгляду цієї справи по суті (див. пункт 49 вище).

284. У відповідь на лист Суду від 19 грудня 2003 року, Уряд Росії 8 січня 2004 року схвалив факт надходження від п. Хаджієва заповненого ним формуляра заяви і наполягав на припиненні «непроцесуальних заходів у цій справі», для чого закликав прийняти формуляр п. Хаджієва за «звичайною процедурою», надіслати відповідне повідомлення Урядові та анулювати все попереднє провадження, яке здійснювалося до 27 жовтня 2003 року у зв'язку із заявою, яку розглядає Суд (див. пункт 243 вище). У своїх листах від 5 і 13 лютого 2004 року Суд нагадав Урядові про те, що повідомлення про скарги п. Хаджієва передали Урядові ще до того, як їх було оголошено прийнятними, і що формуляр заяви, який надійшов до Суду 27 жовтня 2003 року, не потребував ніякого додаткового процедурного заходу.

285. Суд запросив Уряд Росії зробити свої остаточні подання щодо суті скарг заявника (див. пункт 50 вище), але Уряд, не подавши ніяких зауважень щодо скарг п. Хаджієва, викладених у заповненому ним формулярі заяви, лише наполягав на анулюванні всього провадження, яке здійснювалося у зв'язку із заявою, яку розглядає Суд.

286. Беручи до уваги наведені вище обставини, Суд доходить висновку, що про скарги п. Хаджієва, у тому вигляді, в якому їх подали пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі, уряди-відповідачі були повідомлені своєчасно і що останні мали можливість подати свою відповідь (спочатку в письмовій формі, а згодом — в усній) під час розгляду питання прийнятності заяви. Пан Хаджієв, підтримання зв'язку з яким у Росії виявилось проблематичним, підтвердив — через рік після подання ним заяви — у формулярі, датованому 8 жовтня 2003 року, що він оскаржує свою екстрадицію до Росії і звинувачує з цього приводу і Грузію, і Росію. Пана Котова, його адвоката в Росії, запрошували взяти участь у розгляді справи в Суді, але він так і не відповів на це запрошення. Уряд Росії не подав жодних зауважень стосовно скарг п. Хаджієва, поданих п. Котовим, і в подальшому не подав зауважень з цього приводу у відповідь на листи Суду від 19 грудня 2003 року (див. пункт 236 вище) і 4 травня 2004 року (див. пункт 50 вище).

287. За таких обставин Уряд Росії не має підстав стверджувати, що повідомлення про скарги п. Хаджієва не надходило і що п. Котову відмовили в доступі до розгляду справи в Суді.

288. Нарешті, як на найважливіший аргумент, Суд вказує на відсутність положення в Конвенції та Регламенті Суду, яке передбачало б можливість анулювання всього провадження, яке було здійснено у справі, або його частину. Отже, щодо цієї заяви не може бути застосована інша процедура, окрім тієї, що передбачена цими документами. У будь-якому разі, оскільки умови, викладені в статтях 37 і 39 Конвенції (згідно з якими Суд може, за певних обставин, вилучити заяву зі свого реєстру справ), не були задоволені, Суд не бачить підстав для того, щоб не проводити розгляд цієї справи по суті.

289. З огляду на наведене вище, заперечення, яке Уряд Росії висунув з посиланням на неможливість розгляду заяви по суті, та клопотання Уряду про анулювання провадження, здійсненого в цій справі, має бути відхилене.

В. Заперечення з посиланням на те, що екстрадовані заявники не зверталися до Суду

1. Подання сторін

290. Уряд Росії стверджував, що екстрадовані заявники ніколи не зверталися до Суду. Висуваючи це заперечення, Уряд передусім посилався на листи, які надійшли до Суду 26 серпня 2003 року від пані Кучинської і п. Молочкова —

перших адвокатів, які представляли п. Шамаєва, п. Вісітова, п. Хаджієва і п. Азієва в російських судах. У цих листах адвокати заявляли, що їхні клієнти ніколи не скаржилися на порушення прав, гарантованих їм Конвенцією, і ніколи не висловлювали бажання звернутися до Суду (див. пункт 241 вище). По-друге, Уряд вказував на той факт, що в дорученнях на представництво, які нібито були підроблені пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі, державою-відповідачем названа лише Грузія. За таких обставин, на думку Уряду, цих екстрадованих осіб не можна вважати заявниками у значенні Конвенції — принаймні щодо скарг проти Російської Федерації.

291. Пані Мухашаврія стверджувала, що органи влади Грузії позбавили її доступу до цих заявників у вечір, коли відбувалася їхня екстрадиція, і що надалі Уряд Росії відмовляв їй у дозволі на будь-які контакти з ними. На її думку, не можна було допустити, щоб ці особи, ув'язнені в Росії в умовах таємності, страждали через шкоду, якої їм завдавали уряди-відповідачі, порушуючи їхнє право на звернення до Суду.

2. Оцінка Суду

292. Суд зважає на той факт, що в ухвалах від 14 жовтня 2003 року і 21 квітня 2004 року Ставропольський крайовий суд, як і Уряд Росії, заявляє, що п. Шамаєв, п. Вісітов, п. Адаєв і п. Азієв не подавали заяв до Суду. Що стосується п. Хаджієва, він нібито подав заяву, яка спрямована виключно проти Грузії (див. пункт 29 вище).

293. Суд знову наполегливо наголошує — щоб роз'яснити якомога краще, — що лише він правоможний приймати рішення стосовно своєї компетентності тлумачити і застосовувати Конвенцію та протоколи до неї (стаття 32 Конвенції), і зокрема вирішувати питання, чи є відповідна особа заявником у значенні статті 34 Конвенції і чи задовольняє дана заява вимоги цього положення. Щоб поведінку Уряду не було оголошено такою, що суперечить статті 34 Конвенції, Уряд, який має сумніви щодо автентичності заяви, має поінформувати про них Суд, а не братися самому за вирішення цього питання (див., *mutatis mutandis*, «Танрікулу проти Туреччини» (*Tanrikulu v. Turkey*) [GC], № 23763/94, п. 129, ECHR 1999-IV; та «Орхан проти Туреччини» (*Orhan v. Turkey*), № 25656/94, п. 409, 18 червня 2002 року).

294. У справі, що розглядається, Суд не вважає аргумент Уряду Росії переконливим, оскільки, на думку Суду, наявні докази доводять протилежне.

295. Під час заслуховування в Тбілісі товариші заявників по камері підтвердили той факт, що вони зверталися до Суду з метою оскарження рішення про їхню екстрадицію (див. пункт 121 вище). Немає достатніх підстав для висновку, що в ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року, перебуваючи в камері зі своїми товаришами в таких самих умовах ізоляції, невизначеності і страху перед тим, що їх очікує, шестеро осіб захотіли звернутися до Суду, тимчасом як їхні товариші, яких зго-

дом видали Росії, вирішили, що в цьому немає необхідності, особливо з огляду на те, що у випуску телевізійних новин (єдиного для заявників джерела інформації про очікувану екстрадицію) — в дуже загальних рисах оголосили про те, що «кількох чеченців» буде видано органам влади Росії. Пан Габаїдзе, який з'явився в ефірі, лише відхилив, хоча й не без сумнівів, можливість екстрадиції тих, хто мав грузинське громадянство. Отже, будучи громадянами Росії, заявники, до яких згодом застосували процедуру екстрадиції, не мали підстав вважати, що цей захід їх не заторкне (див. пункти 124, 215 і 216 вище).

296. Крім того, у своїх листах від 3 листопада 2003 року (див. пункт 240 вище), що їх до Суду подав сам Уряд Росії, п. Шамаєв не виключив імовірності того, що його адвокат уже надіслав Суду заяву від його імені, а п. Адаєв, п. Хаджиев і п. Вісітов підтвердили, що з допомогою одного адвоката вони вже надіслали заяви до Суду з Грузії. Пан Азієв не написав подібного листа, оскільки не вмів писати російською мовою. З іншого боку, в кореспонденції, яка стосувалася його заяви (№ 28861/03 — див. пункт 238 вище), він у двох випадках заявив, що звертався до Суду з Грузії з метою оскарження своєї екстрадиції; крім того, у листі від 30 жовтня 2003 року він спростував твердження Уряду Росії про те, що він ніколи не подавав заяви до Суду. 27 жовтня 2003 року п. Хаджиев так само підтвердив, що він звертався зі скаргою до Суду у зв'язку з тим, що його видали Росії без здійснення будь-якого судового контролю (див. пункт 235 вище і пункт 439 нижче).

297. Беручи до уваги ці обставини та зважаючи на конкретні умови тримання під вартою, в яких перебували заявники 3 і 4 жовтня 2002 року в Грузії, а згодом — у Росії, Суд не має сумніву в тому, що вони робили спроби — через адвокатів, які представляли їх у грузинських судах (див. пункти 306–308 нижче), — оскаржити в Суді факти видачі їх органам влади Росії. Отже, заперечення, висунуте Урядом Росії з посиланням на те, що заявники не зверталися до Суду, має бути відхилене.

С. Заперечення з посиланням на відсутність належного представництва заявників у Суді

1. Подання сторін

298. Уряд Росії погодився з тим фактом, що пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі, можливо, мають право представляти неекстрадованих заявників щодо частини заяви, спрямованої проти Грузії, оскільки в дорученні на представництво в Суді, яке вони подали 9 жовтня 2002 року, немає посилання на Росію як державу-відповідача (див. пункт 120 вище). З іншого боку, Уряд не погодився з тим, що ці адвокати правоможні з процесуальної точки зору представляти п'ятьох екстрадованих заявників — Уряд посилався при цьому на підроблені підписи, які з'явилися на згаданих вище дорученнях, датованих 22 листопада 2002 року. Аргумент Уряду ґрунтувався на результатах графологічної експертизи

(див. пункт 230 вище). До того ж, оскільки ці доручення не були завірені відповідною в'язничною установою, вони абсолютно не мали юридичної сили.

299. Уряд Грузії ніколи не оспорував дійсності цих доручень.

300. Пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі вважають, що твердження Уряду Росії необґрунтовані і що вони належним чином отримали повноваження представляти неекстрадованих заявників у Суді. Адвокати вказували на той факт, що екстрадованих заявників передавали органам Росії поспіхом і що, будучи позбавленими можливості контактів зі своїми адвокатами, заявники були неспроможні підготувати доручення своїм адвокатам представляти їх у Суді. Пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі акцентували на тому, що адвокати, які представляли заявників у грузинських судах, вирішили звернутися до Суду від імені своїх клієнтів, але, не знаючи відповідної процедури, вони мусили, діючи в основних інтересах заявників, передати свої повноваження пані Мухашаврії і пані Дзамукашвілі (див. пункт 224 вище). За твердженням пані Мухашаврії, оскільки органи влади Росії робили надалі все можливе для того, щоб перешкодити їй у встановленні контакту з екстрадованими заявниками, Уряд Росії не має підстав дорікати їй за неподання такого доручення в належній формі.

2. Оцінка Суду

301. Суд передусім зауважує: той факт, що доручення, яке уповноважує дану особу представляти заявника в Суді, не було складене відповідно до вимог національного законодавства і не було завірене в'язничною адміністрацією, не може служити підставою для сумніву щодо юридичної чинності цього документа (див. «Хачієв і Акаєва проти Росії» (*Khachiev and Akayeva v. Russia*) (ухв.), № 57942/00 і 57945/00, 19 грудня 2002 року).

302. У своїх попередніх рішеннях, розглядаючи скарги у світлі пункту 1 статті 35 Конвенції, Суд уже визнав, що положення щодо прийнятності мають застосовуватися з певною гнучкістю і без надмірного формалізму (див. рішення у справі «Кардо проти Франції» (*Cardot v. France*) від 19 березня 1991 року, серія А, № 200, с. 18, п. 34). Необхідно також враховувати їх предмет і мету (див., наприклад, рішення у справі «Ворм проти Австрії» (*Worm v. Austria*) від 29 серпня 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-V, с. 1547, п. 33), а також предмет і мету всієї Конвенції в цілому, яка, як договір про колективне забезпечення прав людини і основоположних свобод, вимагає такого тлумачення і застосування її положень, які забезпечують реальність та ефективність її гарантій (див., наприклад, рішення у справі «Яша проти Туреччини» (*Yaşa c. Turkey*) від 2 вересня 1998 року, *Reports* 1998-VI, с. 2429, п. 64).

303. У справі, що розглядається, Суд зважає на те, що пані Мухашаврія у своєму остаточному поданні не заперечувала висновок російської графологічної експертизи (див. пункти 230–231 вище), але наголошувала, що вона та її колега не мали можливості встановити контакт з екстрадованими заявниками ані перед їхньою екстрадицією, ані після їхнього прибуття до Росії. Згідно з її

поясненням, для того щоб отримати підписи на згаданих дорученнях, вона звернулася по допомогу до членів сімей і до друзів цих заявників.

304. Суд зауважує, що, відповідно до рішень від 2 жовтня 2002 року, увечері 4 жовтня 2002 року (див. пункти 72–74 вище) п'ятьох заявників було видано Росії і що перед цим четверо з них перебували в одиночних камерах тбіліської в'язниці № 5 (див. пункт 124 вище). Їхнє прохання про дозвіл порадитися зі своїми адвокатами було відхилене представниками в'язничної адміністрації, які прийшли забрати їх з камери близько четвертої години ранку 4 жовтня (див. пункт 124 вище). Щоб здійснити екстрадицію п. Адаєва, п'ятого заявника, його забрали із в'язничної лікарні, і, очевидно, він був менш поінформованим, ніж інші заявники (див. пункт 142 вище).

305. Адвокати, які представляли заявників у грузинських судах — п. Габаїдзе, п. Хіджакадзе і п. Чхатарашвілі, — не мали інформації про екстрадицію своїх клієнтів і були не в змозі вчасно відреагувати (див. пункт 457 нижче). Крім того, 4 жовтня 2002 року їм відмовили в доступі до в'язниці (див. пункт 224 вище). Про те, що заявників планують видати органам влади Росії, п. Габаїдзе дізнався за кілька годин до переведення заявників із в'язниці № 5. Оскільки він не зміг дістати якусь конкретну інформацію (див. пункт 214 вище), він не мав іншого вибору, як прийти до телестудії і оголосити в телеєфірі про ймовірність очікуваної екстрадиції «декого» зі своїх клієнтів. Саме завдяки цьому заявники, які мали телевізор у своїй камері, дізналися про цю новину (див. пункт 455 нижче).

306. Вирішивши звернутися до Суду від імені своїх клієнтів увечері 4 жовтня 2002 року, п. Габаїдзе, п. Хіджакадзе і п. Чхатарашвілі передали свої повноваження на представництво заявників у Суді пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі. Документи, які засвідчують передання цих повноважень, долучено до матеріалів справи, і чинність їх жоден з урядів-відповідачів не оспорував. Пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі, так само як і їхні колеги, не змогли домогтися доступу до заявників (див. пункт 224 вище). Їхні подальші спроби зустрітися з екстрадованими заявниками в Росії також виявилися марними (див. пункти 226–229 вище).

307. Таким чином, той факт, що п. Шамаєв, п. Азієв, п. Хаджієв і п. Вісітов не змогли підписати згадані вище доручення у проміжок часу з моменту, коли вони дізналися — без додаткових подробиць — про екстрадицію, яка їх очікувала, до моменту, коли ця екстрадиція відбулася, кількома годинами пізніше, пояснювався поспішністю, з якою проводили цю операцію, та відмовою органів влади Грузії почекати до ранку і запросити адвокатів заявників. Розглядаючи ситуацію п. Адаєва, якого з метою екстрадиції забрали із в'язничної лікарні, Суд зазначає, що матеріали справи свідчать про те, що зусилля адвокатів, які не знали, кого саме із в'язнів стосується розпорядження про екстрадицію (див. пункти 214–216 вище), були зосереджені в основному на в'язниці № 5, в якій перебувала переважна більшість заявників (див. пункт 123 вище). На відміну від інших екстрадованих заявників, п. Адаєв, якого не інформували про екстрадицію, що його очікувала, не звертався з проханням запросити його адвокатів.

308. За цих обставин дорікати екстрадованим заявникам за те, що вони не підписали згадані вище доручення, означає, на думку Суду, що на них покладають відповідальність за перешкоди, створені органами влади Грузії перед тим, як було здійснено їхню екстрадицію, стосовно якої вони не мали засобу юридичного захисту (див. нижче — пункт 449 і наступні після нього).

309. Після екстрадиції п. Азієв однозначно підтвердив, що він схвалює всі дії, які вчинила від його імені пані Мухашаврія у зв'язку з його зверненням до Суду зі скаргою на екстрадицію (див. пункт 238 вище). Що стосується інших екстрадованих заявників, ніщо не свідчить про їхнє заперечення проти того, щоб у Суді їх представляли пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі, або про їхнє бажання спростувати зміст і/або суть поданих ними скарг і тверджень (див. «Оджалан проти Туреччини» (*Ocalan v. Turkey*) (ухв.), № 46221/99, 14 грудня 2000 року; і, *mutatis mutandis*, рішення у справі «Ергі проти Туреччини» (*Ergi v. Turkey*) від 28 липня 1998 року, *Reports* 1998-IV, с. 1769–1771, п. 60–64).

310. Втім, щоб виключити будь-які підстави для сумніву в цьому питанні, Суд 17 червня 2003 року вирішив, керуючись правилом 39, вказати Урядові Росії на необхідність надання пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі доступу до екстрадованих заявників (див. пункт 228 вище). Це дало б заявникам можливість не лише підтвердити факт свого звернення зі скаргами до Суду, а й підтвердити або заперечити своє бажання мати представниками в Суді цих грузинських адвокатів. Уряд Росії не виконав цього тимчасового заходу і далі піддавав сумніву правомірність їхнього представництва (див. пункти 228–230 вище). До того ж Суд сам виявився позбавленим можливості заслухати екстрадованих заявників, щоб з'ясувати це питання і встановити інші обставини у справі (див. вище — пункт 28 і наступні після нього).

311. Таким чином, критикуючи представництво екстрадованих заявників цими адвокатами, Уряд Росії не надав ніякої можливості провести об'єктивний аналіз обґрунтованості своїх доводів, які спиралися лише на його власні міркування. Таке ставлення з боку Уряду може служити підставою для порушення питання за статтею 34 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі Танрікулу, п. 132; див. також розділ VIII нижче); водночас, наявність порушення державою своїх зобов'язань за цим положенням не може розцінюватися як підстава для позбавлення заявника його права підтримувати свою справу в Суді. У цьому зв'язку Конвенція має тлумачитись як документ, який гарантує не теоретичні чи ілюзорні права, а практичні й ефективні (див., зокрема, рішення у справі «Круз Варас та інші проти Швеції» (*Cruz Varas and Others v. Sweden*) від 20 березня 1991 року, серія А, № 201, с. 35–36, п. 99).

312. Отже, зважаючи на конкретні обставини цієї справи, Суд доходить висновку, що як у Грузії, так і в Росії зазначені заявники (яких видали Росії), перебували в особливо уразливому становищі і що можна вважати юридично дійсним представництво їх у Суді в контексті заяви, яка розглядається, тобто представництво адвокатами пані Мухашаврія і пані Дзамукашвілі, яким адвокати заявників у справах, що розглядалися в національних судах, передали такі пов-

новаження в надзвичайно невідкладній ситуації, яка виникла не з вини заявників.

313. Стосовно того факту, що Росія не згадується як держава-відповідач у дорученнях неекстрадованих заявників, які уповноважили адвокатів пані Мухашаврію і пані Дзамукашвілі представляти їх у Суді, Суд зазначає, що у формулярах заяв, датованих 22 жовтня 2002 року і поданих цими адвокатами від імені згаданих вище заявників, державами-відповідачами названо як Росію, так і Грузію (див. пункт 14 вище). Підтримуючи свою заяву загалом, заявники, до яких не було застосовано екстрадицію, подавали, через своїх адвокатів, упродовж провадження в Суді власноруч написані листи, зауваження та інші документи. До того ж шестеро заявників, яких заслухала в Тбілісі делегація Суду, підтвердили, що вони подавали скарги проти Грузії та Росії з допомогою пані Мухашаврію і пані Дзамукашвілі (та/або п. Кінцурашвілі; див. пункт 121 вище). Неекстрадовані заявники ніколи не доручали іншим адвокатам представляти їх у тій частині своєї заяви, яка спрямована проти Росії.

314. Зважаючи на ці обставини, Суд не має сумніву в тому, що як у момент подання своєї заяви, так і пізніше заявники, яких не було піддано екстрадиції, хотіли, щоб у Суді їх представляли пані Мухашаврію і пані Дзамукашвілі в обох частинах зазначеної заяви, тобто в заяві проти обох держав-відповідачів.

315. Отже, заперечення Уряду Росії з посиланням на відсутність належного представництва заявників має бути відхилене.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 2 І 3 КОНВЕНЦІЇ ГРУЗІЄЮ

316. Представники заявників стверджували, що стосовно п. Азієва було допущено порушення права на життя. На їхню думку, органи влади Грузії наразили екстрадованих заявників на небезпеку призначення смертної кари, позасудової страти і ризик жорстокого поводження в Росії, порушивши тим самим вимоги статей 2 і 3 Конвенції. Вони також стверджували, що в разі, якби інших заявників видали органам влади Росії, їх очікувала б така сама доля. Крім того, вони доводили, що поводження, якого зазнали заявники в ніч з 3 на 4 жовтня, становить порушення статті 3 Конвенції.

317. Статті 2 і 3 Конвенції передбачають:

Стаття 2

«Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання».

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. Стверджувана смерть п. Азієва

318. За твердженням представників заявників, п. Азієв помер у Грузії або в Росії під час здійснення процедури екстрадиції. Їхнє твердження ґрунтується головним чином на показаннях тих заявників, яких Суд заслуховував у Тбілісі (див. пункти 125 і 135 вище), а також на заяві Міністерства закордонних справ «Чеченської Республіки Ічкерія» (див. пункт 81 вище). Вони також вважали підозрілим той факт, що п. Азієва не було в кадрах відеозапису передання заявників органам влади Росії у Тбіліському аеропорту. На їхню думку, фотографія цього заявника, подана Урядом Росії 15 вересня 2003 року, також викликає сумніви (див. пункт 125 вище).

319. Уряд Росії, заперечивши це твердження, заявив, що п. Азієв живий і здоровий. Уряд підкріпив своє заперечення фотографіями, зробленими після екстрадиції, а також актами за результатами медичних оглядів. На думку представників заявників, ці докази були недостатніми, тоді як Уряд Грузії поділяв позицію Уряду Росії.

320. Суд зауважує, що п. Азієв справді виявився відсутнім на відеоплівці грузинських журналістів у Тбіліському аеропорту ввечері 4 жовтня 2002 року (див. пункт 74 вище). Суд також вказує на той факт, що протягом кількох місяців після екстрадиції п. Азієва тримали окремо від інших заявників у слідчому ізоляторі в містечку А. Найімовірніше, після серпня 2003 року його перевели до того самого СІЗО в містечку Б (див. пункти 53 і 242 вище). Разом з тим на відеозапису, поданому Урядом Росії 25 лютого 2004 року, п. Азієв у своїй камері відсутній: на відміну від інших екстрадованих заявників, він начебто не захотів потрапити в об'єкти камери (див. пункт 109 вище). Суд також зазначає, що, на відміну від інших заявників, п. Азієв присутній лише на одній з фотографій, які були подані Урядом Росії 15 вересня 2003 року, і на ній його знято на задньому плані. Взявши до уваги ці обставини та факт позбавлення представників заявників і Суду можливості зустрітися з екстрадованими заявниками в Росії (див. пункти 49 і 227–229 вище), Суд визнає правомірними сумніви й побоювання адвокатів стосовно долі п. Азієва після 4 жовтня 2002 року.

321. Проте наявні докази не дають Суду підстав для висновку, що п. Азієв помер до, під час або після своєї екстрадиції до Росії. Усі заявники, яких було за-

слухано в Тбілісі, впізнали Хусейна Азієва, свого товариша по камері, на фотографії, яку подав Уряд Росії 23 листопада 2002 року, стверджуючи, що це фотографія п. Азієва, зроблена в СІЗО в містечку А після його екстрадиції (див. пункт 119 вище). Твердження п. Гелогоєва, який висловив сумнів у тому, що фотографію п. Азієва було зроблено після його екстрадиції, не підкріплюється ніякими іншими доказами. Як свідчать різні медичні документи, подані Урядом Росії (див. пункти 246 і 252 вище), п. Азієв, на відміну від інших екстрадованих заявників, не скаржився на здоров'я і ніколи не звертався по медичну допомогу після того, як його видали органам влади Росії. Лікарі, включаючи лікарів цивільної лікарні, вважали стан його здоров'я задовільним.

322. Крім того, 19 серпня 2003 року п. Азієв, за допомогою п. Тимічева, подав нову заяву до Суду, спрямовану безпосередньо проти Росії (див. «Азієв проти Росії», № 28861/03). Хоча в кореспонденції, надісланій п. Азієвим до Суду стосовно цієї заяви, він підтвердив, що подавав скаргу до Суду стосовно своєї екстрадиції до Росії, він, однак, не висунув жодних скарг на жорстоке поводження, якого він, як стверджується, зазнав під час своєї екстрадиції або після свого прибуття до Росії (див. пункт 238 вище). Так само немає підстав вважати, що заяву п. Азієва було подано від його імені, попри те що сам він уже помер.

323. Взявши до уваги наведене вище, Суд визнає, що порушення права на життя п. Азієва допущено не було.

В. Ризик смертної кари і жорстокого поводження після екстрадиції

1. Подання сторін

324. Уряд Грузії стверджував, що розпорядження від 2 жовтня 2002 року про екстрадицію заявників не були видані поспіхом і що органи влади Грузії погодилися видати Росії лише п'ятьох із них, особи яких було точно встановлено. З огляду на відсутність доказів стосовно восьми інших заявників, вони відхилили вимоги своїх російських колег і не піддалися тиску з боку Росії. Органи влади Грузії діяли відповідно до усталеної практики Суду, згідно з якою держава, яка здійснює екстрадицію особи, має подбати про те, щоб екстрадована особа не зазнала поводження, яке суперечить гарантіям статті 3 Конвенції. Перед тим як погодитися на екстрадицію п'ятьох заявників, Генеральна прокуратура зробила все необхідне, щоб отримати якомога більше надійних гарантій з боку органів влади Росії стосовно того, що цих осіб не буде засуджено до смертної кари і не буде піддано нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. На підтвердження своїх слів Уряд послався на формулювання в листах Генеральної прокуратури Росії, датованих 26 і 27 серпня та 27 вересня 2002 року (див. вище — пункт 68 і наступні після нього). На додаток до цих письмових запевнень, Генеральний прокурор Грузії отримав від своїх російських колег також усні гарантії. При прийнятті рішення про екстрадицію також

було враховано те, що Росія є членом Ради Європи, що з 1996 року в Росії діє мораторій на застосування смертної кари, а також ухвалене 2 лютого 1999 року відповідне рішення Конституційного суду. До органів влади Росії також звернулися з проханням сприяти представникам Червоного хреста в доступі до в'язничної установи, в якій тримали екстрадованих заявників.

325. Надалі всі ці гарантії виявилися надійними й достатніми з погляду забезпечення захисту заявників від будь-якого поводження, несумісного з вимогами статті 3. Таким чином, жоден з них не був засуджений до смертної кари і не зазнав нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження; відвідини представників Червоного хреста також відбулися.

326. Висловлюючи усні зауваження, Уряд Грузії зазначив: завдяки тому, що п. Маргошвілі і п. Куштанашвілі мали грузинське громадянство, вони не підлягали екстрадиції. Надалі відбулася процедура встановлення особи п. Хашієва, перевірка статусу біженця п. Гелогаєва (див. пункт 88 вище), і питання їхньої екстрадиції вирішуватиметься після того, як будуть відомі результати цих проваджень. Що стосується п. Ісаєва, п. Ханчукаєва і п. Магомадова, їхню справу повторно розглядатимуть одразу після того, як органи влади Росії нададуть усі необхідні документи на обґрунтування свого запиту про їхню екстрадицію.

327. Уряд Росії стверджував, що заявників не буде засуджено до смертної кари, оскільки, згідно з рішенням Конституційного суду від 2 лютого 1999 року, ніхто в суб'єкті Федерації не може бути засуджений судом до смертної кари (див. пункт 262 вище). Уряд вказував на той факт, що органи влади Росії надіслали до своїх грузинських колег ідентичні запевнення у зв'язку зі своїм запитом про екстрадицію і зобов'язалися подбати про те, щоб заявники не зазнали поводження, несумісного з гарантіями статті 3 Конвенції. Екстрадованих заявників тримають під вартою в умовах, які відповідають вимогам цього положення. Це підтвердили журналісти з російських телевізійних компаній RTR, ORT і NTV, які відвідали заявників у в'язниці і розмовляли з ними. Уряд послався на лист, датований 18 жовтня 2002 року, від заступника Генерального прокурора Росії, який заявив, що екстрадовані заявники «живі і при доброму здоров'ї, перебувають у слідчому ізоляторі в Ставропольському краї і умови тримання їх під вартою відповідають вимогам законодавства».

328. У відповідь, представники заявників висловили сумнів у тому, що заявники були «при доброму здоров'ї», коли прибули до Росії, і вказували на те, що в актах за результатами медичних оглядів, поданих Урядом Росії 14 листопада 2002 року (див. вище — пункт 245 і наступні після нього), немає згадки про тілесні ушкодження, яких заявники зазнали внаслідок дій грузинського спецпідрозділу в ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року. Представники заявників стверджували, що, видавши заявників Росії, «Грузія взяла на себе частку відповідальності за геноцид стосовно чеченського народу».

329. Представники заявників також стверджували, що гарантії, які органи влади Росії дали своїм грузинським колегам, не мали ніякої ціни і що зобов'я-

зання, обіцяні Суду Урядом Росії, були не більш як підписаними аркушами паперу. Вони вказували на той факт, що Комітет із запобігання катуванню зазначив в одному зі своїх звітів, що Росія не дотримується взятих на себе зобов'язань (див. пункт 267 (е) вище). На їхню думку, органи влади Грузії не подбали про те, щоб надані гарантії мали якусь реальну ціну. Навпаки, вони активно співпрацювали зі своїми російськими колегами, сприяючи екстрадиції заявників. Наприклад, вони надіслали фотографії заявників, які пізніше були використані російською стороною в обґрунтуванні запиту про екстрадицію, і вони також постійно інформували органи влади Росії про зміни в особистих даних заявників. Завдяки такій допомозі, органи влади Росії «коригували» свій запит про екстрадицію, вносячи відповідні зміни в імена заявників. Органи влади Грузії не розпізнали політичного характеру обвинувачень, висунутих органами влади Росії проти заявників, а також їхньої явної упередженості у згаданому провадженні, пов'язаному з екстрадицією. Вони не зажадали достатніх доказів на підтвердження цих обвинувачень. Листи, на які посилається Уряд Грузії (див. пункт 324 вище), містять не гарантії того, що заявників не буде засуджено до смертної кари, а лише запевнення, що в Росії діє відповідний мораторій.

330. Те, що Уряд Росії називав мораторієм, був лише указ, виданий 16 травня 1996 року Президентом Єльциним, «про поступове скорочення застосування смертної кари» (див. пункт 261 вище). За їхнім твердженням, цей указ не має зовсім нічого спільного з мораторієм, а лише вимагає від Уряду підготувати «проект Федерального закону про приєднання Російської Федерації до Протоколу № 6 [до Конвенції]». Вони наголошували, що цей указ зовсім не означав скасування смертної кари або призупинення практики її застосування. Тобто йшлося не про мораторій на смертну кару, а лише про тимчасовий захід щодо застосування такої міри покарання. Що стосується рішення Конституційного суду від 2 лютого 1999 року, воно також не забороняло практику застосування смертної кари (див. пункт 262 вище), а призупиняло її застосування доти, доки не буде впроваджено систему судів присяжних на всій території Російської Федерації. З огляду на Закон від 27 грудня 2002 року, який передбачав завершення процесу впровадження таких судів до 1 січня 2007 року (див. пункт 265 вище), смертна кара знову-таки буде застосовною на цю дату в Росії.

331. Стосовно скарг на жорстоке поводження з чеченськими в'язнями з боку представників органів влади Росії адвокати доводили, що на момент, коли Генеральна прокуратура Грузії вирішила видати заявників органам влади Росії, вона не могла не знати про системний характер таких актів насильства. Адвокати посилалися на публічні заяви КЗК, на резолюції, прийняті в 2003 році Парламентською асамблеєю Ради Європи, доповіді «Х'юмен Райтс Вотч», на щорічну доповідь «Міжнародної амністії» за 2004 рік та на доповіді Верховного комісара ООН у справах біженців та спеціального доповідача ООН з катувань. Вище наведено витяги з деяких з цих документів (див. пункти 267, 268 і 270). Адвокати стверджували, що коли брати до уваги висновки, які виклала органі-

зація «Х'юмен Райтс Вотч» у згаданому вище документі «Ласкаво просимо до пекла» (див. пункт 268 вище), цілковита ізоляція екстрадованих заявників у «слідчому ізоляторі в Ставропольському краї» породжує серйозні сумніви щодо поводження, яке очікувало їх у цій установі.

2. Оцінка Суду

332. Суд зауважує, що злочини, у яких органи влади Росії обвинували заявників, посилаючись на статтю 317 Кримінального кодексу Росії, підлягають покаранню ув'язненням на строк від дванадцяти до двадцяти років, довічним ув'язненням або смертною карою (див. пункт 260 вище). Вік більшості заявників — від двадцяти двох до тридцяти одного року. Смертну кару в Росії ще не скасовано, але російські суди, як видається, нині утримуються від її застосування. Суд бере до уваги той факт, що Росія не підписала Протокол № 13 і що Протокол № 6, підписаний 16 квітня 1996 року, досі залишається нератифікованим цією державою. Суд зазначає, що на підставі тієї інформації, яка є в його розпорядженні (див. пункт 107 вище), можна вважати, що чотирьох екстрадованих заявників, п. Шамаєва, п. Адаєва, п. Хаджієва і п. Вісітова, суд першої інстанції не засудив до смертної кари. Такого самого висновку можна дійти стосовно п. Хашиєва (Еліхаджієва, Мулкоєва) та п. Баймурзаєва (Альханова), яких 14 вересня і 11 жовтня 2004 року Верховний суд Чеченської Республіки засудив до тринадцяти і дванадцяти років ув'язнення (див. пункт 106 вище).

а) Загальні принципи

333. Договірна держава, яка не ратифікувала Протокол № 6 і не приєдналася до Протоколу № 13, може застосовувати смертну кару за певних умов, відповідно до пункту 2 статті 2 Конвенції. У таких справах Суд намагається визначити, чи становить сама смертна кара жорстоке поводження, заборонене статтею 3 Конвенції. Суд уже визнав, що статтю 3 не можна тлумачити як таку, що взагалі забороняє смертну кару (див. рішення у справі «Сьорінг проти Сполученого Королівства» (*Soering v. the United Kingdom*) від 7 липня 1989, серія А, № 161, с. 40–41, п. 103–104), оскільки тоді зводиться нанівець зміст пункту 1 статті 2. Проте це не означає, що обставини, пов'язані з призначенням смертної кари, ніколи не можуть служити підставою для порушення питання за статтею 3. Спосіб, у який призначено або виконано таке покарання, особисті обставини засудженої особи та непропорційність такого покарання до тяжкості вчиненого злочину, а також умови тримання під вартою в очікуванні на виконання вироку є прикладами того, завдяки яким чинникам відповідне поводження із засудженим або його покарання може потрапити до сфери застосування статті 3 (див. згадане вище рішення у справі Сьорінга, с. 41, п. 104). При визначенні того, чи було перевищено прийнятний поріг страждань або приниження, слід ураховувати ставлення, яке існує в договірній державі стосовно смертної кари (див. «Полторацький проти України» (*Poltoratskiy v. Ukraine*), № 38812/97, п. 133, ECHR 2003-V). Суд також визнав, що молодий вік відповідної особи має зага-

лом розглядатися як обставина, яка разом з іншими обставинами може служити підставою для сумніву у тому, наскільки заходи, пов'язані з призначенням смертної кари, відповідають вимогам статті 3 (див. згадане вище рішення у справі Сьорінга, с. 40–43, п. 103–108).

334. Суд знову наголошує, що договірна держава — відповідно до усталених принципів міжнародного права та за умови дотримання своїх зобов'язань за міжнародними договорами, включно з Конвенцією, може регулювати питання в'їзду, проживання та вислання іноземців зі своєї території. Суд також зазначає, що право на політичний притулок не передбачений ані Конвенцією, ані протоколами до неї (див. рішення у справах «Джабарі проти Туреччини» (*Jabari v. Turkey*), № 40035/98, п. 38, ECHR 2000-VIII, і «Вільвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (*Vilvarajah and Others v. the United Kingdom*) від 30 жовтня 1991 року, серія A, № 215, с. 34, п. 102).

335. Однак Суд послідовно й неодноразово наголошував, що у випадку, якщо доведено існування суттєвих підстав вважати, що в разі вислання відповідного іноземця йому загрожує реальна небезпека зазнати поведження, яке суперечить гарантіям статті 3 Конвенції, договірна держава зобов'язана утриматися від його екстрадиції чи вислання (див. рішення у справах «Чагал проти Сполученого Королівства» (*Chahal v. the United Kingdom*) від 15 листопада 1996 року, *Reports* 1996-V, с. 1853, п. 73–74; згадані вище рішення у справах Сьорінга (с. 34–36, п. 88–91) і «Круз Варас та інші проти Швеції» (с. 28, п. 69–70)). До того ж, як уже було зазначено чітко й переконливо, Суд добре розуміє ті величезні труднощі, з якими нині стикаються держави при вирішенні проблем, пов'язаних із забезпеченням захисту своїх громадян від терористичних актів (див. згадане вище рішення у справі Чагала, с. 1855, п. 79). Однак, навіть ураховуючи ці чинники, Суд визнав, що Конвенція беззастережно забороняє поведження, яке суперечить гарантіям статті 3, якою б не була поведінка потерпілого (див. рішення у справах «D. проти Сполученого Королівства» (*D. v. the United Kingdom*) від 2 травня 1997 року, *Reports* 1997-III, с. 792, п. 47–48, і «H. L. R. проти Франції» (*H. L. R. v. France*) від 29 квітня 1997 року, *Reports* 1997-III, с. 757, п. 35). До того ж статті 2 і 3 Конвенції не передбачають ніяких винятків і не дозволяють відступу від зобов'язань за статтею 15 — навіть у випадку виникнення надзвичайної ситуації в суспільстві, яка загрожує життю всього населення держави (див. рішення у справах «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*) від 18 січня 1978 року, серія A, № 25, с. 65, п. 163; і «Томасі проти Франції» (*Tomasi v. France*) від 27 серпня 1992 року, серія A, № 241-A, с. 42, п. 115).

336. Визначаючи, чи доведено існування суттєвих підстав вважати, що в разі вислання відповідної особи їй загрожує реальна небезпека зазнати поведження, яке суперечить гарантіям статті 3 Конвенції, Суд має розглянути це питання з урахуванням усіх поданих йому матеріалів і, якщо необхідно, матеріалів, які було зібрано з власної ініціативи Суду (див. згадані вище рішення у справах Вільвараджі та інших, с. 36, п. 107 і 108, та «Ірландія проти Сполученого Королівства», с. 64, п. 160).

337. Наявність небезпеки слід оцінювати передусім з урахуванням тих обставин, про які знала або повинна була знати запитувана сторона на момент проведення нею екстрадиції; разом з тим Суду ніщо не заважає врахувати інформацію, про яку стає відомо згодом; це може допомогти підтвердити або спростувати оцінку такої небезпеки зазначеною договірною державою або обґрунтованість чи безпідставність побоювань заявника (див. згадуване вище рішення у справі Круза Вараса та інших, с. 30, п. 76). Хоча для вирішення такого питання неодмінно потребується оцінка умов у запитуючій державі у світлі вимог статті 3, жодним чином не йдеться про вирішення спору стосовно наявності відповідальності цієї (запитуючої) держави згідно із загальними нормами міжнародного права — чи то положеннями Конвенції, чи то іншими нормами. Оскільки йдеться про відповідальність, яка встановлюється або може бути покладена за Конвенцією, це — відповідальність, покладена на договірну державу, що здійснила екстрадицію, безпосереднім наслідком якої стало те, що відповідна особа опинилася перед небезпекою зазнати забороненого жорстокого поводження (див. рішення у справі «Маматкулов і Аскарров проти Туреччини» (*Mamatkulov and Askarov v. Turkey*) [GC], № 46827/99 і 46951/99, п. 67, ECHR 2005-I, та у згаданій вище справі Сьорінга, с. 35–36, п. 89–91).

338. Слід знову наголосити, що питання про застосування статті 3 постає лише тоді, коли при жорсткому поводженні (або покаранні) досягнуто певного мінімального рівня жорстокості. Покарання або пов'язане з ним поводження вважатиметься «нелюдським» чи «таким, що принижує гідність» лише в разі, якщо спричинені ним страждання чи приниження перевищують той рівень страждань і приниження, який є невід'ємним складником даної форми законного покарання (див. рішення у справі «Тайрер проти Сполученого Королівства» (*Tyrer v. the United Kingdom*) від 25 квітня 1978 року, серія A, № 26, с. 14–15, п. 29–30). Оцінка цього мінімуму має відносний характер; вона залежить від усіх обставин справи — таких, як характер і контекст поводження або покарання, характер і спосіб застосування відповідного заходу, його тривалість і фізичні або психічні наслідки (див. згадане вище рішення у справі Сьорінга, с. 39, п. 100). В оцінці відповідних доказів Суд спирається на критерій доведення «поза розумним сумнівом» (див. згадане вище рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства», с. 64–65, п. 161; і «Ангелова проти Болгарії» (*Anguelova v. Bulgaria*), № 38361/97, п. 111, ECHR 2002-IV). Під «розумним сумнівом» мається на увазі не той сумнів, що ґрунтується суто на теоретичній імовірності або висувається з метою уникнення неприйнятного висновку, а сумнів, який може виникнути на підставі поданих фактів (див. «грецьку справу», заяви № 3321/67, 3322/67, 3323/67 і 3344/67, доповідь Комісії від 5 листопада 1969 року, і, *mutatis mutandis*, «Геннадій Науменко проти України» (*Gennadiy Naumenko v. Ukraine*), № 42023/98, п. 109, 10 лютого 2004 року). Доказ наявності ознак жорстокого поводження може впливати із сукупності достатньо вагомих, чітко сформульованих і логічних висновків або аналогічних неспростовних презумпцій факту.

339. Нарешті, Суд наголошує, що, винесення рішення стосовно наявності чи відсутності потенційних порушень Конвенції, як правило, не входить до його завдань (див. згадане вище рішення у справі Сьорінга, с. 35, п. 90). Щоб порушити питання за статтею 3, слід довести, що за конкретних обставин даної справи існувала реальна небезпека того, що в разі екстрадиції заявник зазнає поводження, яке суперечить гарантіям статті 3.

б) Застосування згаданих вище принципів у цій справі

і) Екстрадиція п'яťох заявників 4 жовтня 2002 року

340. Суд зауважує, що заявники, яких його делегація заслуховувала у Тбілісі, говорили, що відчувають страх перед можливою екстрадицією їх до Росії. Вони підтвердили, що такий самий надзвичайний страх, відчували ті семеро інших заявників, які нині перебувають в ув'язненні в Росії (див. пункти 129, 132, 136 і 142 вище). Беручи до уваги поширену практику насильства, яка панує в Чеченській Республіці від самого початку конфлікту, та існуючу там атмосферу безкарності (див. відповідні витяги в пунктах 267–270 вище), Суд не має сумнівів у тому, що страх заявників перед можливістю опинитися в ситуації, загрозливій для їхнього життя, або зазнати поводження, несумісного з гарантіями статті 3 Конвенції, був суб'єктивно обґрунтованим і що вони справді відчували такий страх. Суб'єктивне сприйняття подій, яке може породжувати у особи почуття страху або невизначеності щодо своєї долі, є безперечно важливим чинником, який слід враховувати при оцінці відповідних фактів (див. пункти 378–381 і 445 нижче). Однак, коли Суд оцінює захід з екстрадиції у світлі статті 3 Конвенції, він спочатку визначає наявність об'єктивної небезпеки, про яку держава, що здійснювала екстрадицію, знала або повинна була знати на момент прийняття рішення про застосування такого заходу.

341. Як свідчать наявні у Суду докази, органи влади Грузії не оспорювали в прямій формі ймовірності потрапляння заявників у загрозливу для них ситуацію в разі екстрадиції. Навпаки, вони від самого початку припускали існування відповідного ризику (див. пункти 62, 63, 173, 182 і 183 вище) і, отже, зажадали гарантій щодо забезпечення захисту прав заявників.

342. Насправді, після того як 6 серпня 2002 року п. Устинов звернувся із запитом про екстрадицію заявників, здійснення цього заходу було поставлено в залежність від одержання відповідних документів на обґрунтування цього запиту і від отримання гарантій стосовно долі заявників у Росії (див. пункти 62, 63 і 182 вище). Серед документів, поданих органами влади Росії у відповідь, були постанови про розслідування стосовно кожного із заявників, засвідчені копії постанов про взяття під варту кожного з них, розпорядження про оголошення міжнародного розшуку заявників, а також відомості про їхнє громадянство та їхні особисті дані.

343. Щодо одержаних гарантій, Суд зазначає, що вони викладені стосовно кожного заявника в листах від 26 серпня і 27 вересня 2002 року (див. пункти 68 і 71 вище), які надійшли від виконувача обов'язків Генерального прокурора —

найвищої в Росії інстанції державного обвинувачення в кримінальних справах. Сторони не осперюють того факту, що Генеральний прокурор Грузії також отримав від своїх російських колег усні запевнення (див. пункт 184 вище). У згаданих вище листах виконувач обов'язків Генерального прокурора запевнив органи влади Грузії, що заявників не буде засуджено до смертної кари, і вказав на те, що в будь-якому разі застосування смертної кари заборонено в Росії з огляду на мораторій, діючий з 1996 року. Лист від 27 вересня 2002 року також містив конкретні гарантії, які виключали можливість «катування і жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження чи покарання».

344. Оцінюючи рівень довіри, з якою органи влади Грузії могли ставитися до таких гарантій, Суд надає ваги тому фактові, що вони виходили від Генерального прокурора, який, згідно з російським законодавством, здійснює нагляд за діяльністю всіх прокурорів у Російській Федерації, які, своєю чергою, виступають обвинувачами в судах (див. пункт 263 вище). Слід також зазначити, що органи прокуратури виконують наглядову функцію стосовно прав в'язнів у Російській Федерації і це, зокрема, передбачає їхнє право безперешкодно відвідувати й інспектувати місця тримання під вартою (див. там само).

345. Фактично, у поданих сторонами матеріалах і доказах, зібраних делегацією Суду в Тбілісі, немає нічого, що могло б давати органам влади Грузії достатні підстави для сумніву в надійності гарантій, наданих Генеральним прокурором Росії у процесі прийняття рішення. Однак суть мотивів, якими керувалися органи влади Грузії, та надійність зазначених гарантій мають також оцінюватися у світлі інформації і доказів, які було зібрано після здійснення екстрадиції заявників і які, на думку Суду, є дуже важливими.

346. Суд передусім зважає на те, що органи влади Грузії дали однозначну згоду на екстрадицію лише тих заявників, особи яких можна було встановити (див. пункти 72, 79 і 175 вище) і які на момент арешту мали при собі російські паспорти (див. пункти 57 і 187 вище). Відповідні особи п. Шамаєва, п. Хаджієва, п. Азієва і п. Адаєва, встановлені Генеральною прокуратурою Грузії (див. пункт 72 вище), були — за винятком кількох розбіжностей у написанні — підтверджені заявниками, яких заслуховувала делегація Суду в Тбілісі (див. пункт 119 вище). Повідомлення п. Азієва і п. Хаджієва, двох екстрадованих заявників (див. пункти 235 і 238 вище) також свідчать про те, що органи влади Грузії справді встановили їхні особи, після чого погодилися на їхню екстрадицію. Особи екстрадованих заявників, встановлені Генеральною прокуратурою Грузії, також були підтверджені постановами про «встановлення особи», винесеними в Росії 15 листопада 2002 року (див. пункт 217 вище).

347. Суд висловлює жаль з приводу заявленої Урядом Росії неможливості отримати копію рішення суду першої інстанції про засудження чотирьох екстрадованих заявників (див. пункт 108 вище) і повторює, що він не погоджується з аргументами, якими Уряд обґрунтовує свою позицію (див. пункт 276 вище). Разом з тим, беручи до уваги наявні докази (див. пункт 107 вище), Суд зазначає, що прокуратура не вимагала призначення заявникам смертної кари і що

жодному з них такого покарання призначено не було. Того самого висновку Суд доходить і стосовно п. Хашиєва (Еліхаджієва, Мулкєєва) і п. Баймурзаєва (Альханова), яких 14 вересня і 11 жовтня 2004 року суд першої інстанції засудив до тринадцяти і дванадцяти років ув'язнення, відповідно.

348. Суд також враховує фотографії екстрадованих заявників та їхніх камер, разом з відеозаписом, зробленим у слідчому ізоляторі в містечку Б, а також подані Урядом Росії акти за результатами різних медичних оглядів (див. вище: пункти 20, 109, 242, а також пункт 246 і наступні після нього). Навіть якщо в деяких аспектах оцінка цих документів має бути обережною — особливо тих, що стосуються п. Азієва (див. пункт 320 вище), немає підстав вважати, що екстрадованих заявників тримають в умовах, несумісних із гарантіями статті 3, або що вони зазнали поводження, забороненого цим положенням. З цього приводу також слід зазначити, що п. Хаджієв і п. Азієв — ті заявники, від яких Суд одержав листи після їхньої екстрадиції (див. пункти 235 і 238 вище), ніколи не скаржилися на те, що вони зазнали жорстокого поводження в Росії. Ніякої інформації про попередні обвинувальні вироки, винесені в цій державі, вони також не повідомляли.

349. Проте Суд не може не звернути увагу на той факт, що після екстрадиції заявників вони — за винятком обміну кількома листами із Судом — виявилися позбавленими можливості вільно викладати свою версію подій у справі та інформувати Суд про свою ситуацію в Росії (див. пункти 511–518 нижче). Всі акти за результатами медичних оглядів, долучені до матеріалів справи, були подані Урядом, тимчасом як самі заявники не мали можливості поскаржитися на стан свого здоров'я. Їхнім представникам у Суді не дозволяли контактувати з ними, незважаючи на ухвалу, винесену Судом у цьому зв'язку (див. пункт 228 вище). На додаток до відсутності можливості здобути інформацію про ситуацію заявників після їхньої екстрадиції, сам Суд при здійсненні своїх функцій наткнувся на перешкоди з боку Уряду Росії (див. пункт 504 нижче). За таких обставин відповідальність за те, що після екстрадиції заявників Суд не одержав достатньої інформації про їхню ситуацію, не можна покладати виключно на заявників.

350. Разом з тим залишається фактом те, що їхні представники, стверджуючи про існування небезпеки для заявників у Росії, самі також не подали достатньої інформації, яка б підтверджувала наявність особистого ризику, на який наразилися їхні клієнти внаслідок екстрадиції. У документах і доповідях з різних міжнародних органів, на які посилаються представники, наведено деякі конкретні дані про акти насильства, вчинені військовими формуваннями Російської Федерації стосовно цивільного населення Чеченської Республіки (посилання на деякі з цих документів і доповідей містяться в пунктах 267 і 270 вище). Проте ця інформація має загальний характер і не доводить, що небезпека внаслідок екстрадиції загрожувала безпосередньо зазначеним заявникам (див. «Чонка та інші проти Бельгії» (*Čonka and Others v. Belgium*) (ухв.), № 51564/99, 13 березня 2001 року, і, *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі «Н. Л. Р. проти Франції», с. 759, п. 42).

351. Представники заявників не посилалися на спосіб, у який виконується смертна кара в Росії, на умови тримання під вартою в очікуванні на виконання такого вироку та на інші обставини, з огляду на які таке покарання можна віднести до сфери застосування статті 3 (див. пункт 333 вище). Вони не надали жодних свідчень того, чи зазнавали раніше заявники поводження, яке суперечить гарантіям цього положення, і не навели ніяких фактів з особистого досвіду заявників, пов'язаного з їхнім етнічним походженням, або фактів з їхнього попереднього політичного чи військового досвіду в Чеченській Республіці. Адвокати послалися лише на загальний контекст збройного конфлікту, що триває в цьому регіоні, та на надзвичайно жорстоке насильство, від якого хотіли врятуватися заявники. Суд припускає, що заявники не брали участі в сутичках з федеральними військами в контексті цього конфлікту, але, не маючи інформації про їхню роль і статус у своїй громаді перед подіями серпня 2002 року, Суд не в змозі оцінити ймовірність ризику, на який наражався кожен із заявників з огляду на своє минуле. Суд зважає на той факт, що всі заявники, яких заслухала делегація Суду в Тбілісі, стверджували, що ані вони, ані екстрадовані заявники не мали при собі зброї під час перетину кордону (див. пункт 128 вище). Дехто з них навіть стверджував, що вів мирне цивільне життя в Чечні чи в прикордонних районах Грузії, які межують з Чечнею (див. пункти 128, 134, 140 і 141 вище). Однак судові рішення, ухвалені в Грузії, не свідчать про те, що справді все було саме так (див. пункти 89 і 91 вище). Якими б не були істинні факти, наявні у Суду докази не містять нічого, що б давало підстави вважати заявників місцевими військовими чи політичними лідерами або постатями, відомими в республіці завдяки якимось іншим своїм якостям (порівняйте зі згаданим вище рішенням у справі Чагала, с. 1861, п. 106), — саме завдяки таким чинникам можна було б вважати відчутною або підвищеною ту небезпеку, яка загрожувала заявникам після передання їх органам влади Росії.

352. Отже, через відсутність будь-якої конкретної інформації, матеріали, подані до Суду представниками заявників стосовно загального контексту, в якому відбувався конфлікт у Чеченській Республіці, не можуть служити доказом того, що заявникам, через їхню особисту ситуацію, могла загрожувати небезпека зазнати поводження, несумісного з гарантіями статті 3 Конвенції. Суд не виключає ймовірного існування ризику жорстокого поводження із заявниками, попри те що вони не надали ніяких доказів стосовно відповідного попереднього досвіду (порівняйте рішення у справі «Гіلال проти Сполученого Королівства» (*Hilal v. the United Kingdom*), № 45276/99, п. 64, ECHR 2001-II, і згадане вище рішення у справі Вільвараджі та інших, с. 8, 11 і 13, п. 10, 22 і 33). Втім, за таких обставин сама по собі ймовірність жорстокого поводження не може бути достатньою підставою для висновку про наявність порушення статті 3 (див. згадане вище рішення у справі Вільвараджі та інших, с. 37, п. 111), особливо зважаючи на той факт, що органи влади Грузії отримали від своїх російських колег гарантії саме проти такої ймовірності.

353. Отже, беручи до уваги наявні матеріали, Суд доходить висновку, що факти у справі не можуть довести «поза розумним сумнівом» той факт, що на момент, коли органи влади Грузії приймали згадане рішення, справді існували вагомі підстави вважати, що екстрадиція наражає заявників на реальний та особистий ризик зазнати нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження у значенні статті 3 Конвенції. Тобто Грузія не допустила порушення цього положення.

**ii) Екстрадиція п. Ісаєва, п. Ханчукаєва, п. Магомадова,
п. Куштанаєвілі і п. Маргошвілі**

354. Суд вважає ситуацію цих заявників, яких не було видано органам влади Росії 4 жовтня 2002 року, відмінною від тієї, яку розглянуто вище. По-перше, що стосується п. Ісаєва, п. Ханчукаєва та п. Магомадова, досі ніякого рішення стосовно запиту від 6 серпня 2002 року про їхню екстрадицію прийнято не було. Це саме стосується п. Куштанаєвілі і п. Маргошвілі, але відмінність їхньої ситуації полягає в тому, що ці заявники, завдяки своєму грузинському громадянству, екстрадиції не підлягають (див. пункт 326 вище).

355. Суд вказує на те, що, згідно з пунктом 4 статті 35 Конвенції, він може оголосити заяву неприйнятною на будь-якому етапі провадження. Оскільки жодного розпорядження про екстрадицію п. Ісаєва, п. Ханчукаєва, п. Магомадова, п. Куштанаєвілі та п. Маргошвілі видано не було, вони, за таких умов, можуть лише заявляти, що могли б стати потерпілими — у розумінні статті 34 Конвенції — від порушення статей 2 і 3, якби їх видали органам влади Росії (див. рішення у справі «Віджаянатан і Пуспараджа проти Франції» (*Vijayanathan and Pusparajah v. France*) від 27 серпня 1992 року, серія А, № 241-В, с. 86–87, п. 45 і 46). Отже, їхні скарги з посиланням на ці статті є несумісними, з огляду на принцип *ratione personae*, з положеннями Конвенції, і мають бути відхилені на підставі пункту 4 статті 35 Конвенції.

iii) Екстрадиція п. Баймурзаєва, п. Хашиєва і п. Гелогасєва

356. 28 листопада 2002 року Генеральна прокуратура Грузії погодилася на екстрадицію п. Баймурзаєва, п. Хашиєва і п. Гелогасєва (див. пункт 83 вище). Оскільки розпорядження про екстрадицію були оскаржені на підставі рішення Верховного суду Грузії у справі Алієва (див. пункт 258 вище), передання п. Баймурзаєва органам влади Росії визнали неможливим з огляду на наявність у нього статусу біженця, а процедуру видачі п. Хашиєва і п. Гелогасєва призупинили (див. пункт 88 вище).

357. 16 чи 17 лютого 2004 року в Тбілісі п. Баймурзаєв і п. Хашиєв зникли; стверджується, що через два-три дні після цього їх заарештували органи влади Росії на російсько-грузинському кордоні. Нині вони перебувають в ув'язненні в Росії (див. пункти 100–103 вище). З огляду на ці обставини, Суд не вважає за необхідне визначати, чи було б допущено порушення статей 2 і 3 Конвенції в разі, якби рішення про екстрадицію цих двох заявників, прийняте 28 листопада 2002 року, виконали.

358. Що стосується п. Гелогаєва, дію розпорядження про його екстрадицію призупинено, тож загалом у близькому майбутньому йому не загрожує перспектива видачі органам влади Росії. Разом з тим його ситуація відрізняється від ситуації п. Ісаєва та інших (див. пункт 354 вище), оскільки розпорядження про його екстрадицію вже підписано. Його можуть виконати одразу після того, як у Грузії завершиться адміністративне провадження стосовно його статусу біженця (див. пункт 88 вище). Отже, необхідно розглянути, чи можуть виявитися порушеними в такому випадку його права, гарантовані статтями 2 і 3 Конвенції.

359. Суд уже зазначав, що держава, яка не ратифікувала Протокол № 6 і не приєдналася до Протоколу № 13, може застосовувати смертну кару за певних умов, відповідно до пункту 2 статті 2 Конвенції. Отже, питання ризиків, на які наражається заявник у разі його екстрадиції, має вирішуватися з урахуванням положень статті 3, витлумачених у світлі статті 2, а також у контексті поводження, забороненого самою статтею 3 (див. пункт 333 і наступні після нього вище). У таких справах, як ця, аналіз, здійснюваний Судом з метою визначення наявності реального ризику для особи зазнати жорстокого поводження, має обов'язково бути суворим і ретельним — з огляду на абсолютний характер статті 3 і на той факт, що вона проголошує одну з основоположних цінностей демократичних держав, які входять до складу Ради Європи (див. згадане вище рішення у справі Чагала, с. 1852, п. 96).

360. Суд наголошує, що, оцінюючи ризики у справі про екстрадицію, яка ще не відбулася, моментом часу, який має братися за такої оцінки, є той, коли відбувається розгляд цієї справи в Суді. Хоча минулий розвиток подій, про які йдеться, має певне значення, оскільки це може допомогти зрозуміти сучасну ситуацію та її можливий подальший розвиток, вирішальне значення все-таки мають умови, які існують сьогодні (див. згадане вище рішення у справі Чагала, с. 1856, п. 86; рішення у справі «Ахмед проти Австрії» від 17 грудня 1996 року, *Reports* 1996-VI, с. 2207, п. 43; і згадане вище рішення у справі Джабарі, п. 41).

361. У справі, що розглядається, Суд має визначити — враховуючи відповідні нові факти, які органи влади Грузії не мали у своєму розпорядженні два роки тому, — чи може виконання розпорядження від 28 листопада 2002 року про екстрадицію п. Гелогаєва мати для нього наслідки, несумісні з гарантіями статті 3 Конвенції.

362. Суд передусім зазначає, що після екстрадиції п'ятьох заявників, яка відбулася 4 жовтня 2002 року, заявники опинилися в одиночних камерах СІЗО у північнокавказькому регіоні. Стверджується про позбавлення їхніх родичів можливості дізнатися про місця тримання їх під вартою (див. пункт 482 нижче). Адресу установи, в якій вони перебувають, повідомив Суду Уряд Росії з умовою забезпечення гарантій конфіденційності (див. пункт 15 вище). Заявники не мають можливості підтримувати контакти зі своїми адвокатами, яким органи влади Росії не дозволяють відвідати своїх клієнтів, незважаючи на конкретно вказаний Судом у зв'язку з цим тимчасовий захід (див. пункти 228 і 310 вище).

363. Хоч заявників і справді помістили у слідчі ізолятори поза межами зони конфлікту, ці установи в північнокавказькому регіоні, за даними «Міжнародної амністії» та групи Уповноваженого з прав людини Росії (див. пункт 269 вище), є так званими «фільтраційними таборами», у яких в'язнів піддають жорсткому поводженню. Оскільки Суд не має можливості перевірити, наскільки обґрунтовані ці твердження у конкретній справі екстрадованих заявників, він має спиратися на факти, що містяться в цих документах, які він здобув з власної ініціативи (див. згадані вище рішення у справах Вільвараджі та інших, с. 36, п. 107 і 108, та «Ірландія проти Сполученого Королівства», с. 64, п. 160).

364. Крім того, Суд із занепокоєнням зазначає, що органи влади Росії створюють серйозні перешкоди для міжнародного «моніторингу» прав в'язнів у контексті чеченського конфлікту. Так, у січні 2003 року Уряд Росії відмовився продовжити мандат Групи сприяння ОБСЄ в Чечні. КЗК нарікав ще в 2001 році на недостатнє співробітництво з боку Російської Федерації (див. пункт 267 (е) вище). За даними Міжнародної гельсінської федерації з прав людини (доповідь від 15 вересня 2004 року), міжнародна присутність на Північному Кавказі дедалі послаблюється, що призвело до майже цілковитої відсутності свідків і допомоги ззовні (див. підпункт F пункту 271 вище).

365. Суд також зважає на те, що, згідно з Федеральним законом від 27 грудня 2002 року, пункт 2 частини другої статті 30 нового Кримінально-процесуального кодексу має набрати чинності на всій території Російської Федерації з 1 січня 2007 року (див. пункт 265 вище). Це положення передбачає, зокрема, розгляд судом присяжних, на клопотання підсудного, справ, порушених у зв'язку зі злочинами, про які йдеться в статтях 205, 209, 317 і в частині другій статті 322 Кримінального кодексу (див. пункт 260 вище). До категорії таких злочинів належать і ті, в яких органи влади Росії обвинуватили заявників (див. пункти 66, 70 і 71 вище). Починаючи з 1 січня 2007 року заборона, встановлена рішенням Конституційного суду від 2 лютого 1999 року щодо застосування смертної кари на період до «запровадження системи судів присяжних на всій території Федерації», вже не діятиме (див. пункт 262 вище). Втім, розглядаючи запит про екстрадицію заявників у 2002 році, органи влади Грузії спиралися у своїй оцінці на існування цього рішення Конституційного суду (див. пункти 69, 173, 183 і 324 вище).

366. Нарешті, Суд привертає увагу до нового і надзвичайно тривожного явища: осіб чеченського походження, які звернулися із заявою до Суду, переслідують і вбивають. Цю практику, з приводу якої Парламентська асамблея Ради Європи висловила превеликий жаль (див. пункт 267 (d) вище), нещодавно рішенням засудила Міжнародна гельсінська федерація з прав людини у своїй доповіді від 15 вересня 2004 року (див. підпункт F пункту 271 вище). У цій доповіді вказується на різке зростання у 2003–2004 роках кількості випадків переслідування (погроз, домагань, ув'язнень, насильницьких зникнень, убивств) осіб, які звернулися із заявою до Суду. Організації, які представляють заявників у Суді — зокрема організація «Меморіал», Європейський центр захисту прав лю-

дини та «Правова ініціатива щодо Чечні», — також скаржилися на переслідування, яких зазнають їхні клієнти.

367. Зважаючи на всі ці факти, які з'явилися після 28 листопада 2002 року, Суд визнає, що оцінка ризиків, на якій два роки тому ґрунтувалося рішення про екстрадицію п. Гелогоєва, вже не може бути достатньою для того, аби виключити будь-яку ймовірність жорстокого поводження, якому його можуть піддати на порушення положень Конвенції.

368. Тому Суд вважає очевидним те, що в разі виконання рішення від 28 листопада 2002 року про екстрадицію п. Гелогоєва на підставі оцінки ризиків, проведеної на цю дату, було б допущено порушення статті 3 Конвенції.

С. Ризик позасудової страти

369. Представники заявників привернули увагу Суду до фактів свавільної страти в'язнів чеченського походження, стверджуючи, що такі факти набули в Росії системного характеру. У цьому зв'язку вони посилалися на доповіді і заяви різних державних і недержавних організацій (див. підпункти (e) і (f) пункту 267 і пункти 268 і 270 вище). У ситуації з екстрадованими заявниками ймовірність позасудової страти видається ще більшою, оскільки їх обвинувачують у тероризмі та інших злочинах, вчинених у контексті конфлікту в Чеченській Республіці.

370. Уряди-відповідачі не висловили ніяких зауважень з цього приводу.

371. Суд зауважує, що в доповідях, на які послалися представники заявників, справді засуджуються численні випадки розправ з особами чеченського походження, які чиняться в Чеченській Республіці, а також випадки свавільного затримання чеченців та зникнення після цього. Проте спостереження, викладені стосовно загального контексту конфлікту в цьому регіоні, не є достатніми для того, аби продемонструвати, що екстрадиція заявників могла наразити їх на реальну небезпеку позасудової страти. Навіть якщо Суд не може — з огляду на надзвичайне насильство, яким характеризується конфлікт у Чеченській Республіці, — виключати наявності у заявників побоювань, що внаслідок екстрадиції їхньому життю загрожуватиме певна небезпека, сама по собі ймовірність такого ризику не може означати існування порушення статті 2 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі Вільвараджі та інших, с. 37, п. 111).

372. Факти справи позбавляють можливості стверджувати, що на момент, коли органи влади Грузії приймали рішення про екстрадицію, існували серйозні і вагомі підстави вважати, що такий захід наразить заявників на реальну небезпеку позасудової страти, на порушення статті 2 Конвенції. Отже, порушення цього положення допущено не було.

Д. Події ночі з 3 на 4 жовтня 2002 року

1. Подання сторін

373. Представники заявників стверджували, що в ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року заявники, які перебували в стані тривоги й занепокоєння через відсутність достатньої інформації, зазнали насильства з боку бійців грузинського спецпідрозділу. Зокрема, представники привернули увагу Суду до ситуації з п. Азієвим: після того як він заперечив проти екстрадиції, його безжалісно побили кийками і застосували електрошкові пристрої. Залитого кров'ю і з тяжким ушкодженням ока, його, як стверджується, «волокли по коридору, як труп» і в цьому стані привезли до аеропорту (див. пункти 125 і 135 вище). За словами представників, ударами кийків п. Баймурзаєву спричинили перелом щелепи. Адвокати скаржилися, що після того інциденту заявників переслідували за дії, від яких вони самі постраждали (див. вище — пункт 97 і наступні після нього). Про порушення статті 3 Конвенції свідчать не лише спричинені заявникам тілесні ушкодження, а й недотримання належної правової процедури.

374. Уряд Грузії стверджував у відповідь, що застосування сили було абсолютно необхідним заходом з огляду на відмову заявників виконати законний наказ працівників в'язниці та з огляду на їхні насильницькі дії. Представники державної влади мусили захищатися від нападу заявників, які були озброєні різними металевими предметами і металевим знаряддям, виготовленим із цеглин, загорнутих у простирадла та предмети одягу. Посилаючись на акти медичних оглядів і висновки медичної експертизи (див. вище — пункт 200 і наступні після нього), Уряд привернув увагу Суду до тілесних ушкоджень, завданих заявниками представникам державної влади, і зазначив, що ці поранення були не менш серйозними, ніж ті, що були завдані самим в'язням.

2. Оцінка Суду

375. Суд наголошує, що стаття 3 втілює в собі одну з основоположних цінностей демократичного суспільства і не допускає жодних винятків зі своїх положень (див. рішення у справі «Селмуні проти Франції» (*Selmouni v. France*) [GC], № 25803/94, п. 95, ECHR 1999-V). Про застосовність статті 3 щодо факту жорстокого поводження можна говорити лише тоді, коли при такому поводженні досягнуто певного мінімального рівня жорстокості і оцінка такого мінімуму залежить від усіх обставин даної справи (див. також пункт 338 вище). Поводження вважається «нелюдським», якщо, зокрема, відповідні дії умисні, вчиняються протягом багатьох годин поспіль, спричиняють фактичне тілесне ушкодження або інтенсивні фізичні або психічні страждання (див., зокрема, рішення у справі «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [GC], № 30210/96, п. 92, ECHR 2000-XI). Суд наголошує, що держава несе відповідальність за всіх

осіб, які перебувають під вартою, оскільки становище осіб, що перебувають під контролем представників державної влади, є уразливим, і органи влади зобов'язані забезпечувати їхній захист (див. «Берктай проти Туреччини» (*Berktaу v. Turkey*), № 22493/93, п. 167, 1 березня 2001 року; і «Алгур проти Туреччини» (*Algur v. Turkey*), № 32574/96, п. 44, 22 жовтня 2002 року). Разом з тим Суд не може не враховувати можливість вчинення актів насильства в умовах в'язниці або можливість виникнення ситуації, коли непокора деяких в'язнів може призвести до кровопролиття, що вимагає від в'язничної адміністрації вдатися до допомоги спецпідрозділів (див. «Сатик та інші проти Туреччини» (*Satik and Others v. Turkey*), № 31866/96, п. 58, 10 жовтня 2000 року). Втім, у будь-якому разі застосування фізичної сили до особи, позбавленої свободи, коли в цьому, з огляду на її поведінку, немає абсолютної необхідності, принижує її гідність і загалом становить порушення права, гарантованого статтею 3 (див. рішення у справі «Текін проти Туреччини» (*Tekin v. Turkey*) від 9 червня 1998 року, *Reports* 1998-IV, с. 1517–1518, п. 52 і 53, і «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [GC], № 26772/95, п. 120, ECHR 2000-IV).

376. Сторони у справі, що розглядається, не оспорюють того факту, що в ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року бійці спецпідрозділу Міністерства юстиції застосували фізичну силу для того, щоб вивести одинадцятьох заявників з їхньої камери, оскільки на чотирьох із них очікувала екстрадиція (п. Адаєв і п. Маргошвілі перебували на той момент у в'язничній лікарні). Суд вважає доведеним той факт, що застосування сили мало місце між 4 і 8 год. ранку і що цьому передували мирні спроби в'язничного персоналу вмовити в'язнів підкоритися наказові вийти з камери (див. пункти 124, 147 і 148 вище).

377. Відтворивши картину тих подій, Суд не має сумніву в тому, що — усупереч твердженням заявників (див. пункти 125 і 131 вище) — вони чинили запеклий опір, спочатку працівникам в'язниці, а потім бійцям спецпідрозділу. Зважаючи на наявні фотографії камер у в'язниці № 5, на акт оцінки шкоди, завданої камері № 88, експертний висновок і показання різних свідків (див. вище — пункт 96 і пункт 144 та наступні після нього), Суд також не має сумніву в тому, що заявники озброїлися різними предметами (зокрема цеглинами і металевими предметами), щоб чинити опір можливим заходам з їхньої екстрадиції. Зважаючи на ці обставини, Суд погоджується з аргументом Уряду Грузії, що втручання п'ятнадцяти бійців спецпідрозділу, озброєних кийками (див. пункти 124, 151 і 159 вище), можна було обґрунтовано вважати необхідним для забезпечення працівників в'язниці та недопущення поширення заворушень на інші в'язничні камери. Але далі Суд має визначити, чи не була така необхідність наслідком передусім дій або бездіяльності самих органів влади.

378. Найперше, Суд бере до уваги той факт, що п. Шамаєв, п. Азієв, п. Хаджієв, п. Вісітов, п. Баймурзаєв, п. Хашиєв, п. Гелогаєв, п. Магомадов, п. Куштанашвілі, п. Ісаєв і п. Ханчукаєв, яких тримали в одній камері (№ 88) і яким

про екстрадицію нічого не було відомо із самого початку відповідного провадження, лише 3 жовтня 2002 року, між 23 год. і північчю, тобто за кілька годин до початку виконання розпоряджень від 2 жовтня 2002 року про екстрадицію, дізналися про те, що такий захід очікує декого з них (див. пункт 216 вище і пункт 455 нижче). Приблизно о 3—4 год. ранку працівники в'язниці, включаючи начальника в'язниці, зажадали від заявників, під вигаданим приводом (проведення дезінфекції чи обшуку), вийти з камери, тимчасом як на сусідньому в'язничному подвір'ї їх уже очікувала машина, щоб доправити чотирьох із них до місця видачі їх органам влади Росії (див. пункти 124 і 148 вище). Беручи до уваги особливо уразливе становище заявників у зв'язку з екстрадицією до країни, в якій, як вони вважали, їм загрожує небезпека втратити своє життя або зазнати жорстокого поводження, Суд визнає, що така поведінка органів влади була спробою ввести в оману.

379. Суд і справді не розуміє, як в'язня, до якого доходять чутки і деяка інформація із ЗМІ про очікувану екстрадицію, відповідні органи могли залишити протягом тижнів губитися у здогадках про те, чи застосують до нього такий захід (див. пункти 124, 136, 183 і 194 вище), замість того, щоб належним чином повідомити його про відповідне провадження (див. пункти 428 і 432 нижче). Також важко зрозуміти, чому саме у такий спосіб слід ставити в'язнів перед доконаним фактом, а про те, що екстрадиція їх до іншої країни справді неминуха, повідомляти лише після оголошеного наказу вийти з камери.

380. Ще однією вражаючою рисою цієї справи є такий факт: незважаючи на те, що екстрадиції підлягали тільки четверо із в'язнів, які перебували в камері № 88, одинадцять заявників у цій камері були в розпачі й паніці, оскільки не знали, кого саме планувалося видати Росії (див. пункти 73, 98, 124, 215 і 216 вище). Колективний опір, який вони вчинили представникам державної влади, очевидно, зумовлений тими небезпідставними побоюваннями, якими наповнювала їх думка про екстрадицію (див. пункт 340 вище). Беручи до уваги наявні факти, Суд вважає, що застосована органами влади Грузії тактика обманних і квапливих дій мала на меті створити для заявників пастку, щоб поставити їх перед доконаним фактом і уникнути будь-яких ускладнень (див., *mutatis mutandis*, рішення у справах «Чонка проти Бельгії» (*Čonka v. Belgium*), № 51564/99, п. 41 і 42, ECHR 2002-I, «Боцано проти Франції» (*Bozano v. France*) від 18 грудня 1986 року, серія А, № 111, с. 25—26, п. 59; і «Нсона проти Нідерландів» (*Nsona v. the Netherlands*) від 28 листопада 1996 року, *Reports* 1996-V, с. 2004, п. 103). Як наслідок, таке ставлення органів влади і спосіб, у який вони виконували розпорядження про екстрадицію, спонукали заявників до бунту (порівняйте справу «Калок проти Франції» (*Caloc v. France*), № 33951/96, п. 100, ECHR 2000-IX). На думку Суду, застосування фізичної сили за таких обставин не можна вважати заходом, продиктованим поведінкою в'язнів.

381. Беручи до уваги незабезпечення процесуальних гарантій (див. пункти 428, 432 і 457—461 нижче) і неповідомлення заявників про те, що їх очікує, а

також зважаючи на той стан тривоги (див. пункти 129, 132, 171, 188 і 194 вище) і невизначеності, в якому їх тримали без поважних причин, Суд визнає, що спосіб, у який органи влади Грузії виконували розпорядження від 2 жовтня 2002 року про екстрадицію, сам по собі породжує питання за статтею 3 Конвенції.

382. Що стосується тяжкості спричинених тілесних ушкоджень, Суд, спираючись на дані медичних висновків, підготовлених 4 жовтня 2002 року (див. пункти 200–211 вище), і на записи, які було зроблено в особистих справах заявників, бере до уваги те, що п. Ханчукаєв, п. Магомадов і п. Гелогаєв дістали численні великі синці (розміром від 1 x 1 см до 20 x 5 см) на різних ділянках тіла. У п. Ханчукаєва також був перелом лівого плечового суглоба. У п. Ісаєва були садна на обличчі, особливо навколо правого ока. У п. Хашиєва і п. Баймурзаєва ніяких слідів насильства виявлено не було. Але, за словами їхніх представників, п. Баймурзаєва, який постійно страждав через серйозну деформацію щелепи, госпіталізували у зв'язку з переломом тієї самої кістки (див. пункти 106 і 208 вище). Лікар, який оглядав цих заявників, п. Куштанаєвілі не оглядав. Стосовно тілесних ушкоджень, завданих п. Шамаєву, п. Азієву, п. Хаджієву і п. Вісітову — чотирьом екстрадованим заявникам з камери № 88, Суд має лише зібрані делегацією Суду в Тбілісі показання заявників, яких не було піддано екстрадиції, а також показання одного в'язничного наглядача (див. пункти 125, 135 і 158 вище), але немає жодних документів, у яких були б зафіксовані ці ушкодження.

383. У кожному разі, навіть припускаючи, що заявники, які постали перед Судом у Тбілісі, були схильні перебільшувати серйозність власних тілесних ушкоджень та ушкоджень, спричинених іншим заявникам (див. пункти 125 і 135 вище), розміри синців, виявлених лікарем, який оглядав п. Ханчукаєва, п. Магомадова, п. Гелогаєва і п. Ісаєва (див. рішення у справі «Ассенов та інші проти Болгарії» (*Assenov and Others v. Bulgaria*) від 28 жовтня 1998 року, *Reports* 1998-VIII, с. 3271–3272, п. 11), а також перелом лівого плечового суглоба у п. Ханчукаєва свідчили про досить серйозний характер тілесних ушкоджень у цих заявників і про те, що вони стали наслідком жорстокого поводження, яке належить до сфери застосування статті 3 (див. рішення у справах «А. проти Сполученого Королівства» (*A. v. the United Kingdom*) від 23 вересня 1998 року, *Reports* 1998-VI, с. 2699, п. 21, та «Рибіч проти Австрії» (*Ribitsch v. Austria*) від 4 грудня 1995 року, серія А, № 336, с. 9 і 26, п. 13 і 39). Суд зазначає, що докази, які є в його розпорядженні, не дають підстав для висновку про те, чи призвели ці тілесні ушкодження до будь-яких довготривалих наслідків. Суд лише зауважує, що належного і своєчасного медичного огляду проведено не було і що заявникам надали тільки обмежену медичну допомогу (див. пункт 126, пункт 153 (наприкінці), а також пункти 206–211 вище).

384. Суд не може не звернути увагу на той факт, що в'язничні наглядачі та бійці спецпідрозділу також зазнали тілесних ушкоджень у рукопашній сутичці

із заявниками (див. пункти 151, 158 і 204–205 вище). Під час розслідування було встановлено особи чотирьох заявників, які завдали ці ушкодження, і 25 листопада 2004 року суд засудив їх до двох років і п'яти місяців ув'язнення. Судове провадження стосовно трьох інших заявників триває досі (див. пункти 98 і 99 вище). З іншого боку, матеріали справи не свідчать про те, що органи влади Грузії проводили розслідування щодо непропорційності сили, яку було застосовано до заявників.

385. Взявши до уваги неприйнятність того, у який спосіб органи влади Грузії здійснювали процедуру виконання розпоряджень про екстрадицію чотирьох заявників (див. пункти 378–381 вище), та зважаючи на тілесні ушкодження, завдані декому із заявників бійцями спецпідрозділу, на незабезпечення належної і вчасної медичної допомоги, Суд визнає, що одинадцять заявників, які перебували під вартою у тбіліській в'язниці № 5 у ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року, зазнали фізичних і психічних страждань, інтенсивність яких свідчить про нелюдське поводження з ними.

386. Отже, з боку Грузії було допущено порушення статті 3 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТІВ 1, 2 І 4 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ ГРУЗІЄЮ

387. Відповідні положення пунктів 1, 2 і 4 статті 5 Конвенції передбачають:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

...

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

...

ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

...

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання

встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним».

1. Подання сторін

388. Представники заявників стверджували, що їхніх клієнтів не було затримано в офіційному порядку з метою їхньої екстрадиції і що взяття їх під варту 6 і 7 серпня 2002 року було прихованою формою затримання для цілей пункту 1 (f) статті 5 Конвенції. Переведення їх у ці дні з цивільної лікарні до в'язниці (у випадку п. Маргошвілі — до в'язничної лікарні) було наслідком візиту 6 серпня 2002 року до Грузії Генерального прокурора Росії, який привіз із собою запит про екстрадицію заявників (див. пункти 58–60 вище). Усупереч вимозі негайності, передбаченій пунктом 2 статті 5 Конвенції, заявників ані під час переведення до в'язниці, ані згодом не поінформували про те, що їх заарештували з метою видачі органам влади Росії. Тим самим заявників позбавили можливості оскаржити законність цього затримання. Пан Хаджієв подав саме такі скарги, пославшись на пункт 2 статті 5 і пункт 3 статті 6 Конвенції (див. пункт 235 вище). Він також стверджував, що його допитували в цивільній лікарні без перекладача і що про висунуті проти нього обвинувачення, коли його припровадили до судді 6 серпня 2002 року, його не поінформували (див. пункт 58 вище).

389. Адвокати скаржилися на несподіване зникнення в Тбілісі п. Хашиєва і п. Баймурзаєва і на так само несподівану звістку про те, що після свого зникнення вони опинилися в російській в'язниці. Адвокати заперечували твердження Уряду про те, що цих заявників заарештували в Росії під час перетину російсько-грузинського кордону. Вони вказували на той факт, що після звільнення з-під варту 6 лютого 2004 року (див. пункти 100–105 вище) заявникам було добре відомо про розпочате провадження у зв'язку з екстрадицією їх до Росії. Тому навряд чи вони самі захотіли б вирушити в напрямку кордону, щоб опинитися в цій країні. На думку адвокатів, інформація, надана двома Урядами, була недостатньою. За їхнім твердженням, з огляду на відсутність правдоподібних пояснень з боку Урядів, можна вважати, що цих заявників видали органам влади Росії таємно і що їх тримають під вартою на порушення статті 5 Конвенції.

390. Уряд Грузії стверджував, що заявників було затримано відповідно до вимог пункту 1 (f) статті 5 Конвенції. Прокурор-стажер при Генеральній прокуратурі п. Дарбаїдзе поінформував їх про розпочате провадження у зв'язку з їхньою екстрадицією. 23 серпня 2002 року п. Дарбаїдзе, у супроводі своєї колеги пані Надарейшвілі, зустрівся з п. Ісаєвим, п. Ханчукаєвим, п. Азієвим, п. Шамаєвим і п. Хаджієвим і повідомив про ймовірність їхньої екстрадиції до Росії. Стверджується, що заявники від коментарів відмовилися. На підтвердження цього аргументу Уряд подав протокол тієї зустрічі. 13 вересня 2002 року той самий прокурор-стажер, разом зі своєю колегою пані Херіановою, поінформував про

цю ситуацію п. Баймурзаєва, п. Гелогаєва, п. Магомадова, п. Куштанаєвілі, п. Адаєва, п. Хашиєва, п. Вісітова і п. Маргошвілі. Вони також відмовилися заявити будь-які скарги.

391. Представники заявників оспорювали ці доводи і стверджували, що прізвища згаданих вище прокурорів-стажерів відсутні в журналі відвідувачів в'язниці № 5. Крім того, вони піддали сумніву наявність у прокурора-стажера повноважень інформувати в'язнів про розпочате провадження стосовно їхньої екстрадиції.

392. У відповідь Уряд Грузії пояснив, що «в журналі відвідувачів» (громадян, адвокатів і слідчих) фіксуються прізвища осіб, які проходять за перепусткою, яку їм заздалегідь видала в'язнична адміністрація. Згідно з «Правилами безпеки в пенітенціарних установах», прокурори можуть заходити до в'язниці, показавши лише своє прокурорське посвідчення. Тому їхні прізвища не було занесено до журналу. З іншого боку, Уряд подав витяги з «журналу запитів про припровадження в'язня до слідчої кімнати», згідно з якими 23 серпня 2002 року о 12 год. 15 хв. слідчі з Міністерства безпеки зустрічалися з п. Ісаєвим, п. Ханчукаєвим, п. Азієвим, п. Шамаєвим і п. Хаджієвим. 13 вересня 2002 року о 13 год. 15 хв. ті самі слідчі зустрічалися з п. Гелогаєвим, п. Адаєвим, п. Ханчукаєвим, п. Магомадовим, п. Хашиєвим і п. Баймурзаєвим. У зазначені дні безпосередньо до слідчої кімнати приходив і прокурор-стажер Дарбаїдзе, який зустрічався там із згаданими вище заявниками (див. пункти 162, 163 і 166 вище). Ці факти відвідувань з боку п. Дарбаїдзе підтверджувалися також у листі начальника в'язниці.

393. Щодо статусу прокурорів-стажерів Уряд пояснив, що вони мали такі самі функції, як і прокурори та заступники прокурорів. Тому п. Дарбаїдзе і його колега діяли в межах своєї передбаченої законом ролі.

394. Представники заявників стверджували також, що 22 серпня 2002 року адвокати, які представляли заявників у національних судах, звернулися до Генеральної прокуратури з проханням дозволити їм ознайомитися з документами стосовно обвинувачень, висунутих проти їхніх клієнтів у Росії. 30 серпня 2002 року це прохання відхилили на тій підставі, що згадані документи стосувалися діянь, які нібито були вчинені заявниками в Росії і не мали жодного зв'язку зі справами, у яких ці адвокати представляли своїх клієнтів в органах влади Грузії.

395. На це Уряд Грузії відповів, що Конвенція не гарантує особі права на заборону застосування до неї процедури екстрадиції, і тому органи влади Грузії не були зобов'язані забезпечувати заявникам доступ до матеріалів кримінальної справи, порушеної проти них у Росії. З іншого боку, органи влади гарантували їм право бути, з допомогою перекладачів, поінформованими про підставу їхнього арешту в Грузії та про обвинувачення, висунуті проти них органами влади Грузії. Також було дотримано їхнє право на доступ до матеріалів справи, порушеної в Грузії, та на допомогу адвокатів, обраних ними на власний вибір.

2. Оцінка Суду

а) Законність підстав для затримання

396. Суд вказує на те, що в пункті 1 статті 5 міститься перелік обставин, за яких особа може бути позбавлена свободи; при цьому Суд наголошує, що цим обставинам слід давати вузьке тлумачення і враховувати той факт, що вони становлять винятки з найголовнішої гарантії особистої свободи (див. рішення у справі «Квінн проти Франції» (*Quinn v. France*) від 22 березня 1995 року, серія А, № 311, с. 17, п. 42). Проголошуючи, що будь-яке позбавлення свободи має здійснюватися «відповідно до процедури, встановленої законом», пункт 1 статті 5 вимагає передусім, щоб будь-який арешт чи затримання мало правову підставу в національному законодавстві (див. рішення у справі «Амюр проти Франції» (*Amiur v. France*) від 25 червня 1996 року, *Reports* 1996-III, с. 850–851, п. 50).

397. Згідно з пунктом 1 (f) статті 5 Конвенції, таким винятком може бути сама лише та обставина, що «проводиться процедура... екстрадиції». Хоча це положення не передбачає таких самих гарантій захисту, які містить пункт 1 (с) статті 5 (див. згадане вище рішення у справі Чагала, с. 1862, п. 112), вимога «законності» означає в будь-якому разі недопущення свавільності (див. згадане вище рішення у справі Боцано, с. 25–26, п. 59, і «Раф проти Іспанії» (*Raf v. Spain*), № 53652/00, п. 53, 17 червня 2003 року). Суд має, з урахуванням конкретних процесуальних гарантій, передбачених національним законодавством, визначити, чи було задоволено цю вимогу (див. «Дугоз проти Греції» (*Dougoz v. Greece*), № 40907/98, п. 54, ECHR 2001-II).

398. У справі, що розглядається, Суд насамперед зауважує, що, оскаржуючи арешт і затримання заявників після їхнього прибуття до Грузії, представники заявників не подали скарг стосовно різних строків тримання під вартою тих чи інших заявників після екстрадиції п'ятьох їхніх товаришів до Росії 4 жовтня 2002 року. Отже, строк, який розглядатиме Суд, починається з 3 серпня (дати першого арешту, тобто арешту п. Шамаєва) і завершується 4 жовтня 2002 року.

399. Після того як заявників — у період з 3 по 7 серпня 2002 року — взяли під варту, 5 і 6 серпня 2002 року розпочалося розслідування у зв'язку з обвинуваченнями в незаконному перетині кордону, незаконному ввезенні зброї, поводженні з нею, а також у незаконному перевезенні зброї. 6 і 7 серпня 2002 року суд першої інстанції Ваке-Сабуртало виніс постанови про їхнє запобіжне ув'язнення у зв'язку з цим розслідуванням (див. пункт 59 вище). Отже, тримання заявників під вартою, починаючи з цих дат, ґрунтувалося на документі, виданому компетентним судом згідно з положеннями національного законодавства (див. пункт 254 вище), і відповідало умові, викладеній у пункті 1 (с) статті 5 Конвенції.

400. Суд зауважує, що цей строк запобіжного ув'язнення заявників частково збігався з періодом, протягом якого їх тримали під вартою у зв'язку з трива-

ючим провадженням щодо їхньої екстрадиції (див. рішення у справах «Коломпар проти Бельгії» (*Kolompar v. Belgium*) від 24 вересня 1992 року, серія А, № 235-С, і «Скотт проти Іспанії» (*Scott v. Spain*) від 18 грудня 1996 року, *Reports* 1996-VI). За твердженням представників, фактичним початком тримання заявників під вартою в очікуванні на екстрадицію є 6 серпня 2002 року — дата візиту Генерального прокурора Росії до Грузії.

401. Але Суд не вважає цей аргумент переконливим. На думку Суду, той факт, що згадані провадження здійснювалися одночасно, не може сам по собі служити підставою для висновку про наявність зловживання — для цілей, пов'язаних з національним правом, — процедурою екстрадиції (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі «Квінн проти Франції», с. 18–19, п. 47).

402. Із пункту 1 статті 259 Кримінально-процесуального кодексу Грузії (КПК Грузії) (див. пункт 254 вище), взятого в поєднанні з пунктом 3 цієї самої статті, випливає, що особу, стосовно якої порушено провадження з екстрадиції, можуть тримати під вартою на підставі запиту про екстрадицію, якщо до останнього додано відповідну постанову, видану компетентним судом у запитуючій державі. Перший строк такого тримання під вартою не може перевищувати трьох місяців, і відповідна особа має право звернутися до суду по захист своїх прав (див. пункт 4 тієї самої статті). Таким чином, КПК Грузії надає пряму юридичну силу постанові іноземної держави про взяття під варту, і обов'язкової вимоги наявності рішення національного органу про взяття відповідної особи під варту з метою її екстрадиції немає. Якщо, зі впливом трьох місяців запитуюча держава не подовжила чинність такої постанови, особа, видати яку вона вимагала, має бути звільнена.

403. У цій справі 6 серпня 2002 року Генеральний прокурор Росії подав запит до свого грузинського колеги про екстрадицію заявників. Того ж дня Генеральний прокурор Грузії, який виступає відповідною судовою інстанцією в питаннях про екстрадицію, відмовився розглядати цей запит, пославшись на те, що відповідні документи стосовно матеріально-правових і процесуальних аспектів цієї справи відсутні (див. пункти 62 і 63 вище). Зокрема, він вказав на те, що до запиту про екстрадицію не додано відповідних постанов про взяття під варту, виданих компетентним судовим органом Росії.

404. Згодом органи влади Росії надали всі необхідні документи. 19 серпня 2002 року вони подали стосовно кожного із заявників засвідчені копії постанов про взяття під варту, видані 16 серпня 2002 року судом першої інстанції в м. Грозному (див. пункт 64 вище), до якого звернувся з відповідним клопотанням слідчий, що займався їхньою кримінальною справою. Рішення про запобіжне ув'язнення заявників було прийняте відповідно до вимог пункту 5 статті 108 КПК Росії, який передбачає можливість прийняття таких рішень за відсутності обвинуваченої особи лише у випадку, коли її оголошено в міжнародний розшук (див. пункт 64 (3) і пункт 264 вище). Згідно з пунктом 1 статті 109 цього Ко-

дексу, тривалість такого тримання під вартою не може перевищувати двох місяців (див. пункт 264 вище).

405. Беручи до уваги всі ці обставини, Суд не вважає, що починаючи з 6 серпня 2002 року заявників тримали під вартою з метою їхньої екстрадиції. Той аргумент, що Генеральний прокурор Росії відвідав свого грузинського колегу і того ж дня вручив йому запит про екстрадицію заявників, не може сам по собі служити достатньою підставою для такого висновку — особливо з огляду на те, що Генеральний прокурор Грузії поінформував запитуючу державу того самого дня усно й письмово (див. пункти 63 і 182 вище) про те, що запит не розглядатиметься через низку недоліків. Ураховуючи положення статті 259 КПК Грузії та відсутність фактів, що свідчать про протилежне, Суд доходить висновку, що початком тримання заявників під вартою — для цілей пункту 1 (f) статті 5 Конвенції — можна вважати лише 19 серпня 2002 року, коли органи влади Грузії одержали від запитуючої держави необхідні документи, включаючи постанови про взяття під варту, видані компетентним судовим органом. Отже, починаючи з тієї дати тримання заявників під вартою здійснювалося, згідно із грузинським законом, на підставі запиту про їхню екстрадицію та на підставі відповідних постанов про взяття під варту.

406. Суд, відповідно, зазначає, що протягом усього періоду, що розглядається, тримання заявників під вартою було передбачене положеннями пункту 1 (c) і (f) статті 5 Конвенції і що воно не було незаконним з погляду правових гарантій, передбачених грузинським законодавством. Взявши до уваги наявні матеріали, Суд також визнає, що тримання заявників під вартою було в принципі виправданим з точки зору пункту 1 (f) статті 5 Конвенції.

407. Це означає, що порушення пункту 1 статті 5 Конвенції у зв'язку із зазначеним триманням заявників під вартою в Грузії допущено не було.

408. Втім, далі Суд має розглянути, беручи до уваги інші вимоги статті 5, чи було при цьому забезпечено достатні процесуальні гарантії для захисту заявників від будь-якого свавілля (див. нижче — пункт 413 і наступні після нього).

**b) Тримання під вартою п. Хашиєва (Еліхаджієва, Мулкоєва)
і п. Баймурзаєва (Альханова) після їхнього зникнення**

409. Суд передусім зазначає, що, коли стало відомо про факт зникнення цих заявників 16 лютого 2004 року, ухвалу щодо прийнятності заяви уже було прийнято і що ця ухвала визначає межі розгляду поданої справи (див. рішення у справах «Гуццарді проти Італії» (*Guzzardi v. Italy*) від 6 листопада 1980 року, серія А, № 39, с. 39–40, п. 106, і «W. проти Сполученого Королівства» (*W. v. the United Kingdom*) від 8 липня 1987 року, серія А, № 121, с. 26, п. 57). Тому Суд не має юрисдикції розглядати чи коментувати законність арешту і тримання під вартою п. Хашиєва і п. Баймурзаєва органами влади Росії.

410. Однак у межах всієї тієї юрисдикції, яку Суд отримує після належного подання справи (див. рішення у справі «Де Вільде, Оомс і Версип проти Бель-

гії» (*De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*) від 18 червня 1971 року, серія А, № 12, с. 29, п. 49), Суд визнав за необхідне звернутися до відповідних Урядів з проханням надати пояснення стосовно самого факту зникнення цих осіб та їхньої долі після взяття під варту в Росії (див. пункти 45 і 100–103 вище).

411. Погоджуючись із тим, що про задоволення необхідного критерію доведеності може свідчити сукупність досить вагомих, чітких і узгоджених висновків або неспростовних презумпцій факту (див. рішення у справі «Кая проти Туреччини» (*Kaya v. Turkey*) від 19 лютого 1998 року, *Reports* 1998-I, с. 322, п. 77), та беручи до уваги інформацію, надану урядами-відповідачами в цій справі, і аргументи, висунуті представниками заявників, Суд не бачить достатніх доказів того, що це зникнення було результатом свавільної операції з екстрадиції цих осіб, проведеної таємно органами влади відповідних держав. Проте Суд хотів би внести ясність у те, що правдоподібність тверджень Урядів применшується тим фактом, що Суд позбавили можливості виконати свої завдання в Росії і допитати цих двох заявників (див. пункт 504 нижче).

412. У будь-якому разі Суд доходить висновку, що в контексті цієї заяви він не має юрисдикції розглядати скаргу на незаконність взяття п. Хашиєва (Еліхаджієва, Мулкєєва) і п. Баймурзаєва (Альханова) під варту після їхнього арешту в Росії 19 лютого 2004 року.

с) Стверджуване порушення пунктів 2 і 4 статті 5 Конвенції

413. Суд повторює, що пункт 2 статті 5 містить елементарну гарантію, згідно з якою кожен, кого заарештовано, має знати, чому його позбавлено свободи (див. згадане вище рішення у справі Чонки, п. 50). Це положення служить мінімальною гарантією проти свавільного поводження і є невід'ємною частиною системи гарантій захисту, яку передбачає стаття 5: згідно з пунктом 2, кожного заарештованого слід поінформувати простою, не технічною і зрозумілою для нього мовою про основні юридичні й фактичні підстави для його арешту, щоб він мав можливість звернутися, якщо вважатиме це за необхідне, до суду для оскарження законності такого заходу, як це передбачено пунктом 4. Хоча така інформація має бути повідомлена «негайно», особа, яка здійснює арешт, не зобов'язана повідомляти всю цю інформацію в її повному обсязі саме в момент арешту. Оцінка того, чи була така інформація повідомлена в достатньому обсязі й достатньо оперативно, має здійснюватися в кожній справі з урахуванням її особливостей (див. рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (*Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom*) від 30 серпня 1990 року, серія А, № 182, с. 19, п. 40). Кожен, хто має право ініціювати провадження для того, щоб суд без зволікання визначив, чи є законним його затримання, не зможе ефективно скористатися цим правом, якщо його негайно й достатнім чином не поінформують про підстави, на яких його позбавили свободи (див. рішення у справі «Ван дер Леєр проти Нідерландів» (*Van der Leer v. the Netherlands*) від 21 лютого 1990 року, серія А, № 170-A, с. 13, п. 28).

414. У справі, що розглядається, Суд вважає, що не можна позбавляти заявників процесуальних переваг, передбачених пунктом 2, оскільки пункт 4 не визначає ніякої різниці між особами, яких позбавили свободи шляхом затримання, і тими, яких позбавили свободи шляхом взяття під варту (див. там само).

415. Отже, пункт 2 статті 5 застосовний у цій справі, і Суд зазначає, що заявників затримали у період з 3 по 7 серпня 2002 року (див. пункти 57–59 вище). Уже встановлено, що тримання їх під вартою з метою екстрадиції розпочалося 19 серпня 2002 року (див. пункт 405 вище). Отже, Суд має з'ясувати, чи інформували заявників, починаючи з цієї дати, про таке тримання під вартою, як цього вимагає пункт 2 статті 5 Конвенції.

416. З матеріалів, які є в розпорядженні Суду, з'ясовується, що першу спробу поінформувати заявників про порушене провадження у зв'язку з їхньою екстрадицією, було зроблено 23 серпня 2002 року (див. пункти 162, 171 і 392 вище). До зазначеного дня до заявників надходила інформація про тримання їх під вартою з метою екстрадиції лише завдяки чуткам і журналістам, оскільки справа набула широкого резонансу в ЗМІ (див. пункти 136, 145, 176 і 183 вище). Навіть припускаючи, що 23 серпня 2002 року п. Дарбаїдзе і пані Надарейшвілі надали заявникам достатню інформацію стосовно підстав тримання їх під вартою з 19 серпня 2002 року, у конкретному контексті цієї справи чотириденний проміжок слід вважати несумісним із часовими обмеженнями, які встановлює вимога негайності, викладена в пункті 2 статті 5 (див. згадане вище рішення у справі Фокса, Кемпбелла і Гартлі, с. 19–20, п. 41–43; та рішення у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» (*Murray v. the United Kingdom*) від 28 жовтня 1994 року, серія А, № 300-А, с. 33, п. 78).

417. Суд не вбачає необхідності з'ясовувати, чи були п. Дарбаїдзе та його колеги, з огляду на свій статус прокурорів-стажерів, повноважними діяти в контексті цієї справи про екстрадицію. Суд лише зауважує, що відповідне доручення їм дала компетентна інстанція при Генеральній прокуратурі, а саме — прибути до в'язниці і поінформувати в'язнів про порушене провадження у зв'язку з їхньою екстрадицією (див. пункти 162 і 176 вище). У Генеральній прокуратурі ці прокурори-стажери також виконували різні завдання, пов'язані зі справою про екстрадицію заявників (див. пункти 162 і 171 вище). Яким би не був їхній статус у системі державної служби в Грузії, Суд, ураховуючи функції, покладені на цих прокурорів-стажерів, вважає, що їхні дії породжують питання про відповідальність держави за Конвенцією (див. «Асанідзе проти Грузії» (*Assanidze v. Georgia*) [GC], № 71503/01, п. 146, ECHR 2004-II).

418. На відміну від представників заявників, Суд не має сумнівів у тому, що п. Дарбаїдзе та його колеги відвідували в'язницю 23 серпня і 13 вересня 2002 року. Факт їхнього перебування там підтвердили кілька свідків (див. пункти 162, 171 і 176 вище), і передусім про це свідчать витяги з поданого Урядом Грузії «журналу запитів на припровадження в'язня до слідчої кімнати» (див. пункт 392

вище). Отже, Суд має визначити, чи була інформація, яку одержали заявники під час кожного з цих відвідувань, достатньою з погляду вимог пункту 2 статті 5 Конвенції.

419. Передовсім Суд зазначає, що подання Уряду і витяги із згаданих вище журналів суперечать одне одному щодо імен і кількості осіб, з якими зустрічалися прокурори-стажери 23 серпня і 13 вересня 2002 року (див. пункт 392 вище). Суд вважає за доцільне спиратися на інформацію, яка міститься у витягах із зазначеного журналу (документ, до якого у в'язниці щоденно вносяться нові записи), достовірність інформації в якому, своєю чергою, підтверджують показання п. Бакашвілі і п. Саїдаєва (див. пункти 187, 190 і 192 вище). Спираючись на цю інформацію, Суд доходить висновку, що 23 серпня 2002 року прокурори-стажери зустрічалися з п. Ісаєвим, п. Ханчукаєвим, п. Азієвим, п. Шамаєвим і п. Хаджієвим. 13 вересня 2002 року — з п. Гелогаєвим, п. Адаєвим, п. Ханчукаєвим, п. Магомадовим, п. Хашиєвим і п. Баймурзаєвим.

420. Таким чином, п. Маргошвілі, п. Куштанаєвілі і п. Вісітов не були присутніми на цих двох зустрічах, метою яких було поінформувати заявників про порушене провадження у зв'язку з їхньою екстрадицією.

421. Що стосується заявників, які зустрічалися з прокурорами-стажерами 23 серпня 2002 року, лише п. Ханчукаєв мав індивідуальну зустріч з п. Дарбаїдзе (див. пункт 163 вище), на якій ані адвокат, ані перекладач присутніми не були (див. пункти 162 і 171 вище). Як свідчить протокол тієї зустрічі, підписаний лише п. Дарбаїдзе і Надарейшвілі, вони відвідали заявника, щоб «домогтися від нього пояснювального показання стосовно своєї екстрадиції». Однак у цьому показанні, яке склала російською мовою пані Надарейшвілі і яке підписав п. Дарбаїдзе, провадження щодо екстрадиції не згадується. Воно містить інформацію стосовно особи п. Ханчукаєва, який на той момент був відомий як Ханоев (див. там само). Заявник відмовився підписати показання і протокол зустрічі, після чого оголосив, що даватиме пояснення лише в разі, якщо буде присутній його адвокат (і, за словами п. Дарбаїдзе, якщо буде присутній перекладач). З огляду на цю відмову, яку згодом у слідчій кімнаті повторили інші заявники (п. Шамаєв, п. Хаджієв, п. Ісаєв та п. Азієв), п. Дарбаїдзе та його колега покинули в'язницю (див. пункт 165 вище).

422. Беручи до уваги ці обставини, Суд доходить висновку, що 23 серпня 2002 року п. Ханчукаєв, п. Шамаєв, п. Хаджієв, п. Ісаєв і п. Азієв одержали недостатню інформацію як стосовно свого перебування під вартою в контексті провадження щодо екстрадиції, так і стосовно обвинувачень, висунутих проти них органами влади Росії.

423. 13 вересня 2002 року відбувся другий візит п. Дарбаїдзе, у супроводі пані Херіанової та в присутності п. Саїдаєва, приватного перекладача, якого найняло Міністерство безпеки у зв'язку з провадженням у кримінальній справі проти заявників (див. пункти 166, 189 і 192 вище). Присутність цього перекладача

в слідчій кімнаті у в'язниці була результатом збігу обставин (див. там само) або результатом відповідної домовленості між Мсхладзе і п. Бакашвілі (див. пункт 165 вище). Пан Саїдаєв погодився допомогти п. Дарбаїдзе в усному перекладі, надавши йому таку одноразову послугу.

424. Перебуваючи в Тбілісі, делегація Суду встановила, що, коли п. Дарбаїдзе відрекомендовувався п. Саїдаєву, він повідомив його про свої обов'язки і про той факт, що він прибув для того, щоб зустрітися із заявниками «у зв'язку з провадженням щодо їхньої екстрадиції» (див. пункти 166 і 192 вище). Коли перекладач запитав, що саме необхідно перекласти заявникам, п. Дарбаїдзе попросив, щоб заявники повідомили йому свої особисті дані. Оскільки заявники відмовилися зробити це, п. Дарбаїдзе покинув приміщення. Він не давав заявникам ніяких документів (див. пункт 192 вище). Згодом, оскільки йому було необхідно довести своєму начальству той факт, що він відвідував заявників у зазначений вище день, п. Дарбаїдзе зв'язався з п. Саїдаєвим (див. пункти 170 і 195 вище) і попросив його скласти нотаріально засвідчене письмове підтвердження. Пан Дарбаїдзе домігся засвідчення перекладачем того факту, що п. Дарбаїдзе поінформував заявників про провадження у зв'язку з їхньою екстрадицією. Під час заслуховування Судом у Тбілісі п. Саїдаєв підтвердив присутність п. Дарбаїдзе у в'язниці 13 вересня 2002 року, але категорично заперечив, що останній поінформував заявників про зазначене провадження. Зважаючи на всі наявні факти, Суд визнає, що пояснення п. Саїдаєва стосовно його помилкового посилання в нотаріально засвідченому документі на той факт, що заявників поінформували про провадження щодо їхньої екстрадиції, є правдоподібними (див. пункти 195–198 вище).

425. Суд має визначити не те, чи дійшли заявники або чи могли вони дійти — завдяки різним частинам інформації — висновку, що їх очікувала екстрадиція, і не те, чи мав п. Саїдаєв виявити старанність у контексті послуги, яку він надавав у неформальному порядку представникові державної влади. Питання у тому, чи виконав сам цей посадовець конкретне завдання, яке доручило йому його начальство — чи поінформував він належним чином заявників про той факт, що їх тримають під вартою у зв'язку із запитом про їхню екстрадицію до Росії. Суд не може знехтувати той факт, що п. Дарбаїдзе був не в змозі оцінити правильність перекладу чеченською мовою; але, з огляду на те відповідальне завдання, яке йому доручили, та на серйозні заперечення, які могло викликати питання екстрадиції серед заявників, він повинен був сформулювати своє прохання щодо перекладу з ретельністю і точністю, чого, на думку Суду, він не зробив.

426. Враховуючи викладене вище, Суд доходить висновку, що під час відвідування в'язниці 23 серпня і 13 вересня 2002 року прокурори-стажери з Генеральної прокуратури Грузії зустрілися лише з десятьма заявниками (див. пункти 418–420 вище) і що ці заявники не одержали достатньої інформації стосовно

тримання їх під вартою в очікуванні на екстрадицію, як цього вимагає пункт 2 статті 5 Конвенції.

427. Уряд не оспорує того факту, що адвокатам заявників відмовили в доступі до матеріалів провадження щодо екстрадиції. Беручи до уваги аргумент, на який у цьому зв'язку посилався п. Мсхладзе (див. пункт 177 вище), Суд не має сумніву в тому, що співробітникам Генеральної прокуратури самим необхідно було детально вивчити документи, подані органами влади Росії. Проте ця обставина сама по собі не могла служити підставою для відмови всім заявникам у доступі до документів, які мали безпосередні наслідки для їхніх прав і від яких залежали їхні можливості скористатися засобом юридичного захисту, передбаченим пунктом 4 статті 5 Конвенції. Суд не погоджується з аргументом Уряду про те, що Генеральна прокуратура не була зобов'язана забезпечувати заявникам доступ до матеріалів справи стосовно їхньої екстрадиції, оскільки Конвенція не гарантує особі права на заборону застосування до неї процедури екстрадиції (див. пункт 395 вище). Суд наголошує, що, хоч пункт 2 статті 5 і не вимагає ознайомлення відповідної особи з усіма документами в матеріалах її справи, вона все-таки має одержати достатню інформацію, щоб мати змогу оскаржити в суді законність позбавлення її свободи, як це передбачається пунктом 4 статті 5 (див. згадані вище рішення у справах Фокса, Кемпбелла і Гартлі, п. 40, та Чонки, п. 50).

428. Беручи до уваги викладене вище, Суд доходить висновку, що було допущено порушення прав заявників, гарантованих пунктом 2 статті 5 Конвенції.

429. З огляду на цей висновок, Суд не вважає за необхідне розглядати скаргу п. Хаджієва, подану з посиланням на пункт 2 статті 5 Конвенції, у світлі пункту 3 статті 6 (див. пункт 388 вище).

430. Щодо скарги п. Хаджієва на ненадання йому допомоги перекладача під час допиту в цивільній лікарні в Грузії та відсутність інформації стосовно обвинувачень, висунутих проти нього органами влади Грузії, Суд зазначає: ухвала про прийнятність, яка визначає межі розгляду цієї справи (див. згадане вище рішення у справі Гуццарді, с. 39–40, п. 106), не передбачає можливості розгляду такої скарги. Отже, Суд не має юрисдикції розглядати її.

431. Щодо скарги, поданої з посиланням на пункт 4 статті 5 Конвенції, Суд передусім зауважує, що в цій справі судовий контроль законності позбавлення свободи, який передбачає це положення, не передбачався постановами про взяття заявників під варту, винесеними російським судом (див. підпункт 3 пункту 64 вище). Адже йдеться про постанови про тримання заявників під вартою в контексті кримінального провадження, порушеного стосовно них у Росії; оскільки в Грузії ці постанови визнавалися такими, що забезпечені правовою санкцією, вони, разом із запитом про екстрадицію, служили правовою підставою для тримання заявників під вартою в очікуванні на екстрадицію (див. пункти 404–405 вище). Оскільки, згідно з процесуальною вимогою пункту 4

статті 5, певній особі необхідно забезпечити відповідні гарантії у зв'язку з позбавленням її свободи (див. згадане вище рішення у справі Де Вільде, Оомса і Версипа, с. 40–41, п. 76), постанови російського суду, видані для цілей пункту 1 (с) статті 5, не можна розглядати як такі, що включають гарантію судового контролю, здійснюваного відповідно до грузинського закону стосовно законності тримання заявників під вартою в очікуванні на екстрадицію.

432. Суд уже зробив висновок, що заявників не поінформували про те, що їх тримають під вартою у зв'язку з підготовкою їхньої екстрадиції і що їх позбавили доступу до матеріалів відповідної справи. Самі ці факти свідчать про те, що право заявників на оскарження рішень про взяття їх під варту було позбавлене усякого сенсу.

433. Зважаючи на ці обставини, Суд не вважає за необхідне визначати, чи засоби юридичного захисту, передбачені грузинським законодавством, надавали заявникам достатні гарантії для цілей пункту 4 статті 5 Конвенції.

434. У підсумку Суд визнає, що було допущено порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ГРУЗІЄЮ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ, УЗЯТОЇ В ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЯМИ 2 І 3 КОНВЕНЦІЇ

435. Суд зазначає, що 5 листопада 2002 року він з власної ініціативи вирішив розглянути у світлі пунктів 1, 2 і 4 статті 5 Конвенції — які виступають положеннями *lex specialis* щодо питань затримання/тримання під вартою — скарги стосовно екстрадиції, подані заявниками з посиланням на статті 6 і 13 (див. пункт 16 вище). 16 вересня 2003 року всі ці скарги було оголошено прийнятними. У поданні щодо суті справи пані Мухашаврія повторила, що скарги заявників ґрунтуються на положеннях не лише статті 5, а й статті 13 Конвенції.

436. Суд наголошує, що при виконанні своїх завдань конвенційні органи цілком вільні надавати фактам справи, які вони визнають встановленими з огляду на наявні у них докази, правову характеристику, відмінну від тієї, яку їм дає заявник, або, у разі необхідності, розглядати ці факти в іншому ракурсі (див. рішення у справі «Каменцинд проти Швейцарії» (*Camenzind v. Switzerland*) від 16 грудня 1997 року, *Reports* 1997-VIII, с. 2895–2896, п. 50). Враховуючи заходи, здійснені в Тбілісі з метою встановлення фактів, та зважаючи на наявну інформацію, Суд вважає доцільним розглянути прийнятні скарги і з погляду вимог статті 13 Конвенції, яка проголошує:

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

1. Подання сторін

437. Представники заявників стверджували, що екстрадовані заявники дізналися про очікувану екстрадицію перед перевезенням їх до аеропорту. Оскільки тексти розпоряджень від 2 жовтня 2002 року про екстрадицію заявникам не вручали, вони виявилися позбавленими можливості звернутися до суду зі скаргами з посиланням на статті 2 і 3 Конвенції. До того ж тексти цих розпоряджень не вручили й адвокатам, які представляли заявників у національних судах. Про очікувану екстрадицію останні дізналися випадково 3 жовтня 2002 року.

438. Представники заявників додали при цьому, що положення грузинського законодавства, яке регулює питання, пов'язані з екстрадицією, розпливчасті і не забезпечують гарантій від свавільності. Законодавство не передбачало засобу юридичного захисту стосовно розпоряджень про екстрадицію, які видав Генеральний прокурор, діючи на засадах повної автономії.

439. У формулярі заяви п. Хаджієва також містилася скарга (див. пункт 235 вище) на те, що рішення про його екстрадицію було прийнято без втручання суду. Він посилався на пункт 1 статті 2 та статтю 4 Протоколу № 4.

440. На слуханні щодо прийнятності заяви Уряд Грузії заявив, що сам лише той факт, що заявників не поінформували про розпорядження стосовно їхньої екстрадиції, не означає порушення їхніх прав за Конвенцією. Згодом Уряд відкоригував цю позицію і заявив, що, хоча КПК Грузії не покладає на Генеральну прокуратуру обов'язок вручати відповідній особі розпорядження про її екстрадицію, 23 серпня і 13 вересня 2002 року заявників поінформували про провадження щодо їхньої екстрадиції п. Дарбаїдзе, а 2 жовтня 2002 року п. Мсхіладзе повідомив їх про відповідне розпорядження. Цю версію подій п. Дарбаїдзе і п. Мсхіладзе підтвердили під час заслуховування у Тбілісі.

441. Заявники, поінформовані належним чином, не заявляли скаргу на підставі статей 2 і 3 Конвенції, коли посілалися на пункт 1 статті 42 Конституції та пункт 4 статті 259 КПК, звертаючись до Генеральної прокуратури або до суду. На думку Уряду, згадані вище положення гарантували право на засіб юридичного захисту щодо розпорядження про екстрадицію. Таким чином, троє заявників, стосовно яких 28 листопада 2002 року було видано розпорядження про екстрадицію, скористалися цим правом і домоглися призупинення процедури виконання цих розпоряджень (див. вище — пункт 84 і наступні після нього). Крім того, Уряд привернув увагу Суду до рішення Верховного суду Грузії у справі Алієва, стверджуючи, що, якби заявники захотіли, вони, як це зробив п. Алієв, могли б звернутися до національних судів, щоб відстояти свої права.

442. Уряд Грузії подав текст проекту нового Кримінально-процесуального кодексу, який перебуває у процесі підготовки і який передбачає більш суттєві гарантії особі у разі триваючого провадження щодо її екстрадиції.

2. Оцінка Суду

443. При розгляді справи у світлі пункту 2 статті 5 Суд уже дійшов висновку, що до 2 жовтня 2002 року заявники залишалися непоінформованими про провадження щодо екстрадиції і що їм відмовили в доступі до матеріалів справи, порушеної стосовно них органами влади Росії (див. пункт 428 вище). Отже, слід з'ясувати, чи було вручено розпорядження про екстрадицію, видані 2 жовтня 2002 року стосовно п'яťох із заявників, що дало б їм змогу звернутися до «національного органу» зі своїми скаргами на підставі статей 2 і 3 Конвенції.

444. Суд повторює, що, незважаючи на буквальне розуміння положень статті 13, наявність фактичного порушення іншого положення Конвенції («матеріально-правової» норми) не може становити передумову застосування цієї статті (див. рішення у справі «Класс та інші проти Німеччини» (*Klass and Others v. Germany*) від 6 вересня 1978 року, серія А, № 28, с. 29, п. 64). Ця стаття гарантує наявність на національному рівні засобу юридичного захисту, спроможного забезпечувати дотримання — і, отже, звертатися зі скаргою на недотримання — прав і свобод згідно з їхнім змістом у Конвенції, в якій би формі вони не були закріплені (див. рішення у справі «Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (*Lithgow and Others v. the United Kingdom*) від 8 липня 1986 року, серія А, № 102, с. 74, п. 205). Однак статтю 13 не можна тлумачити як таку, що вимагає наявності в національному законодавстві засобу юридичного захисту стосовно будь-якої підстави для скарги, з якою, як це може здатися особі, вона може звернутися з посиланням на Конвенцію, незалежно від того, наскільки вагомими є такі підстави: скарга має бути обґрунтованою (*arguable*) з точки зору Конвенції (див. рішення у справі «Леандер проти Швеції» (*Leander v. Sweden*) від 26 березня 1987 року, серія А, № 116, с. 29, п. 77 (а)).

445. У справі, що розглядається, з огляду на правомірність побоювань, які відчували заявники (див. пункт 340 вище), та оцінку Судом обставин, за яких відбувалася їхня екстрадиція, скарги з посиланням на статті 2 і 3 Конвенції не можна вважати необґрунтованими за своєю суттю (див. рішення у справі «Бойл і Райс проти Сполученого Королівства» (*Boyle and Rice v. the United Kingdom*) від 27 квітня 1988 року, серія А, № 131, с. 23, п. 52). Отже, стаття 13 застосовна в цій справі. Слід зазначити, що сторони в Суді цього не заперечували.

446. Стаття 13 вимагає забезпечення національного засобу юридичного захисту, який дає змогу компетентному «національному органу» і розглянути суть відповідної скарги, поданої з посиланням на Конвенцією, і призначити відповідне відшкодування (див. згадані вище рішення у справах Сьорінга, с. 47, п. 120, і Вільвараджі та інших, с. 39, п. 122). Проте гарантії цієї статті не конкретизуються настільки, щоб вимагати наявності якоїсь конкретної форми засобу юридичного захисту, і, отже, договірним державам надається поле розсуду в тому, як забезпечити виконання своїх зобов'язань за цим положенням. Ефективність засобу юридичного захисту, для цілей статті 13, також не залежить від

того, скільки шансів має заявник, щоб домогтися сприятливого для нього результату (див. рішення у справі «Шведська спілка машиністів проти Швеції» (*Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden*) від 6 лютого 1976 року, серія А, № 20, с. 18, п. 50). За певних обставин вимоги статті 13 може задовольняти сукупність засобів юридичного захисту, передбачених національним законодавством (див. згадане вище рішення у справі Джабарі, п. 48).

447. Засіб юридичного захисту, наявності якого вимагає стаття 13, має бути «ефективним» і на практиці, і за законом; зокрема, це означає заборону органам влади держави-відповідача безпідставно своїми діями або бездіяльністю перешкоджати його застосуванню (див. рішення у справі «Аксої проти Туреччини» (*Aksoy v. Turkey*) від 18 грудня 1996 року, *Reports* 1996-VI, с. 2286, п. 95).

448. Суд вважає необхідним зазначити, що скарга, в якій заявник стверджує про можливі негативні наслідки своєї екстрадиції, несумісні з гарантіями статей 2 і 3 Конвенції, має неодмінно підлягати ретельному розгляду з боку «національного органу» (див., *mutatis mutandis*, згадані вище рішення у справах Чагала, с. 1855, п. 79, і с. 1859, п. 96, та Джабарі, п. 39).

449. У справі, що розглядається, Суд зауважує, що після подання цієї заяви Уряд Грузії вичікував понад рік, перш ніж заявити, що розпорядження від 2 жовтня 2002 року відправлені адвокатам заявників. Лист, якого нібито надіслав їм п. Мсхіладзе 2 жовтня 2002 року, до Суду подано не було, доки саму цю особу не заслухали в Тбілісі (див. пункт 178 вище). Суд не визнав аргумент Уряду переконливим, оскільки він не підкріплювався ніякими іншими наявними фактами й матеріалами.

450. Найперше Суд зазначає: під час розгляду питання прийнятності Уряд Грузії заявив, начебто той факт, що заявникам не вручили розпоряджень про їхню екстрадицію, не означає порушення Конвенції. Пізніше Уряд погодився з твердженням п. Мсхіладзе про те, що адвокатів заявників своєчасно попередили по телефону і листом. Під час заслуховування в Суді п. Мсхіладзе стверджував, що він дав лист-попередження п. Дарбаїдзе, який передав його до адвокатського офісу (див. пункт 178 вище). Самому п. Дарбаїдзе здавалося, що він пам'ятає, як з цією метою він приїжджав до адвокатського офісу (див. пункт 168 вище).

451. Той факт, що Уряд змінив свою попередню позицію і зайняв діаметрально протилежну, а також те, що п. Дарбаїдзе не виявив готовності підтвердити показання п. Мсхіладзе без будь-яких вагань, породжує серйозні сумніви у правдоподібності аргументу, на який почав спиратися Уряд після слухання щодо прийнятності заяви.

452. Суд також зазначає, що підпис, яким засвідчено факт одержання згаданого листа-попередження, практично нерозбірливий і що всі троє адвокатів заявників не визнали, що це міг бути підпис, зроблений котримсь із працівників їхнього офісу (див. пункт 213 вище). Вони одностайно заперечили подання

Уряду і заявили, що їх ніколи не інформували про розпорядження щодо екстрадиції їхніх клієнтів (див. там само). Обставини, за яких п. Габаїдзе дізнався про очікувану екстрадицію (див. пункт 214 вище), та його марні спроби домогтися додаткової інформації від Генеральної прокуратури підтверджуються випуском теленовин, який вийшов в ефір о 23 год. на телеканалі «Руставі-2» (див. пункт 216 вище). Усупереч тому, що, як видається, хотів довести Уряд, запис цієї передачі підтверджує інше: адвокат не знав точної кількості і прізвищ заявників, які, можливо, підлягали екстрадиції, не знав, коли таке рішення було прийнято, і йому не було відомо про заходи, пов'язані з цією екстрадицією. Як свідчить його телевізійне інтерв'ю, він прибув до телестудії «Руставі-2» з наміром публічно засудити прихований і таємний характер цих заходів.

453. Крім того, Суд надає ваги показанням в'язничних наглядачів, яких заслухала делегація Суду в Тбілісі і які, як виявилось, не були заздалегідь поінформовані про очікувану екстрадицію в'язнів і тому не могли зрозуміти, чому в камері № 88 виник бунт (див. пункти 145, 147 (наприкінці), а також пункти 154 і 156 вище). Навіть п. Далакішвілі, який зазвичай займався підготовкою перевезень в'язнів і інформував їх про її перебіг, не знав про заплановані заходи з переміщення заявників (див. пункт 154 вище). Із показань свідків стає зрозумілим, що про підготовку згаданої операції знали тільки начальник в'язниці і ще троє осіб з адміністрації в'язниці (див. пункти 145 і 148 вище).

454. На думку Суду, таку процедуру виконання розпоряджень не можна вважати прозорою, і вона навряд чи свідчить про те, що компетентні органи влади дбали про захист права заявників бути поінформованими про заходи з їхньої екстрадиції.

455. Зважаючи на наявні докази, Суд визнає доведеним той факт, що заявники, які перебували під вартою у в'язниці № 5, дізналися про ймовірність очікуваної екстрадиції декого з них лише тоді, коли побачили телевізійне інтерв'ю з п. Габаїдзе увечері 3 жовтня 2002 року (див. пункти 98, 124, 152 і 216 вище). Адвокат стверджував, що про підготовку цієї операції з екстрадиції він дізнався від свого приятеля, який працював у Міністерстві безпеки. Заявники упевнилися в достовірності того, про що вони дізналися, за кілька годин після передачі — коли в'язнична адміністрація зажадала від них, під вигаданим приводом, вийти з камери (див. пункт 378 вище).

456. Що стосується п. Адаєва, п'ятого в'язня, який підлягав екстрадиції, він на той момент перебував під вартою у в'язничній лікарні і, на відміну від інших заявників, не мав доступу навіть до поверхової інформації, повідомленої в телевізійній передачі.

457. Беручи до уваги згадані вище обставини, Суд не може погодитися з твердженням Уряду Грузії про те, що 2 жовтня 2002 року адвокатам заявників телефонував п. Мсхіладзе і що їм вручали розпорядження щодо екстрадиції їхніх клієнтів. Той факт, що самі заявники не були поінформовані про ці рішення, сторони у справі не оспорюють.

458. З огляду на ці обставини, навряд чи видається необхідним повторювати: для того щоб оскаржити розпорядження про екстрадицію, посилаючись на пункт 1 статті 42 Конституції та пункт 4 статті 259 КПК (див. подання Уряду), заявники або їхні адвокати повинні були мати достатню інформацію, яку їм повинні були офіційно і вчасно надати компетентні органи влади (див. згадане вище рішення у справі Боцано, с. 25–26, п. 59). Отже, Уряд не має підстав критикувати адвокатів заявників за те, що вони не оскаржили згадане розпорядження, про існування якого вони дізналися лише завдяки витоку інформації з державного органу.

459. Крім того, навіть припускаючи, що, попри надзвичайну обмеженість у часі, заявники, які перебували у в'язниці № 5, змогли — принаймні, теоретично — звернутися до суду після перегляду ними 3 жовтня 2002 року о 23 год. теленовин, Суд все-таки вважає це нездійсненим, оскільки в умовах ізоляції вони були позбавлені такої можливості, враховуючи ще й той факт, що їхню вимогу викликати адвокатів було відхилено (див. пункти 124 і 135 вище).

460. Суд не зобов'язаний визначати *in abstracto*, який має бути проміжок часу між прийняттям рішення про екстрадицію та його виконанням. Однак у випадку, коли йдеться про здійснювані органами влади прискорені заходи з видачі особи іншій державі, що має відбутися через два дні після того, як видано відповідне розпорядження, ці органи зобов'язані діяти ще оперативніше і швидше в тому, щоб надати такій особі можливість домогтися незалежного й ретельного розгляду своєї скарги з посиланням на статті 2 і 3 та призупинення процедури виконання такого розпорядження (див. згадане вище рішення у справі Джабарі, п. 50). Суд вважає неприйнятною ситуацію, коли особа дізнається про свою екстрадицію за лічені хвилини до того, як її відправляють до аеропорту, тимчасом як причиною її втечі з країни, органам влади якої її видають, був страх перед поведінням, несумісним з гарантіями статей 2 і 3 Конвенції.

461. Отже, Суд доходить висновку, що ані заявників, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії, ані їхніх адвокатів не поінформували про відповідні розпорядження, видані 2 жовтня 2002 року стосовно цих заявників, і що компетентні органи влади безпідставно перешкоджали здійсненню ними права на оскарження, яке вони, очевидно, мали — принаймні теоретично.

462. Беручи до уваги цей висновок, Суд не вважає за необхідне розглядати питання ефективності засобу юридичного захисту, який, за твердженням Уряду, міг забезпечити для заявників суд, як це передбачає пункт 1 статті 42 Конституції та пункт 4 статті 259 КПК. Суд лише зазначає, що ці положення (див. пункти 253 і 254 вище) — а це були єдині положення, на яких заявники могли ґрунтувати своє оскарження, — сформульовані в надто загальних словах, не визначають якогось конкретного порядку застосування цього засобу юридичного захисту і не вказують, до якого саме суду і впродовж якого строку має бути подана така апеляція. Крім того, національне законодавство не містить жодного іншого положення, яке б регулювало порядок видання та виконання розпорядження Генерального прокурора про екстрадицію.

463. Цю ситуацію Верховний суд Грузії, розглядаючи справу Алієва — на яку послася Уряд, — охарактеризував як «недолік» (див. пункт 258 вище). Під час заслуховування в Суді п. Габричідзе, п. Мсхладзе і п. Дарбаїдзе також погодилися, що, окрім рішення у справі Алієва, вони не знають інших справ, у яких було застосовано положення національного законодавства, що передбачають можливість оскарження розпорядження про екстрадицію (див. пункти 169, 176 і 185 вище). Колишній Генеральний прокурор Грузії рішуче наголосив на необхідності реформувати національне законодавство, яке регулює питання екстрадиції.

464. Суд не поділяє думки Уряду, що в разі, якби екстрадовані заявники захопили, вони могли б звернутися до національних судів, щоб відстояти свої права, як це зробив п. Алієв. Суд зазначає, що рішення у справі Алієва, винесене 28 жовтня 2002 року Верховним судом Грузії, з'явилося вже після того, як про заяву, за якою розпочато справу, було повідомлено Уряд, і в цьому рішенні не визнається наявності стверджуваних порушень прав осіб, про яких йдеться (див., *mutatis mutandis*, «Бурдов проти Росії» (*Burdov v. Russia*), № 59498/00, п. 31, ECHR 2002-III). Зазначений прецедент, яким на практиці запроваджується засіб судового захисту стосовно рішень про екстрадицію, виданих Генеральним прокурором, надавав п. Гелогаєву, п. Хашиєву і п. Баймурзаєву можливість оскаржити рішення про видачу їх органам влади Росії, прийняте 28 листопада 2002 року (див. пункт 84 вище). Але це жодним чином не змінює висновку про те, що заявники, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії (п. Шамаєв, п. Адаєв, п. Азієв, п. Хаджієв і п. Вісітов), мали можливість звернутися до національного органу зі своїми скаргами з посиланням на статті 2 і 3 Конвенції.

465. Що стосується положень нового Кримінально-процесуального кодексу, їх ще не введено в дію і в будь-якому разі вони не можуть забезпечити достатньої сатисфакції тим заявникам, яких було піддано екстрадиції.

466. Таким чином, вимоги статті 13 Конвенції було порушено стосовно п'ятиох заявників, екстрадованих 4 жовтня 2002 року.

467. З огляду на цей висновок, Суд не вважає за необхідне розглядати таку саму скаргу п. Хаджієва у світлі пункту 1 статті 2 Конвенції та у світлі статті 4 Протоколу № 4.

V. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 34 КОНВЕНЦІЇ ГРУЗІЄЮ

468. Беручи до уваги послідовність подій, про які йдеться в пунктах 5–12 вище, Суд вирішив порушити з власної ініціативи питання щодо дотримання Грузією свого зобов'язання за статтею 34 Конвенції, яка передбачає:

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Висо-

ких Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права».

469. У правилі 39 Регламенту Суду зазначено:

«Палата або, коли це доцільно, її голова може — на прохання сторони чи будь-якої іншої заінтересованої особи або з власної ініціативи — вказати сторонам, який тимчасовий захід, на її думку, слід вжити в інтересах сторін або в інтересах належного провадження у справі.

2. Повідомлення про ці заходи негайно передається до Комітету міністрів.

3. Палата може вимагати від сторін надання інформації стосовно будь-якого питання, пов'язаного зі здійсненням будь-якого тимчасового заходу, визначеного нею».

470. Викладене у статті 34 зобов'язання не перешкоджати ефективному здійсненню відповідною особою свого права звернутися до Суду зі скаргою і підтримувати її в Суді наділяє заявника правом процесуального характеру — яке заявник може відстоювати в конвенційних органах — і це право відмінне від матеріальних прав, викладених у розділі I Конвенції та в протоколах до неї (див. згадане вище рішення у справі «Круз Варас та інші проти Швеції», с. 35–36, п. 99; та рішення у справі «Акдивар та інші проти Туреччини» (*Akdivar and Others v. Turkey*) від 16 вересня 1996 року, *Reports* 1996-IV, с. 12–18, п. 103).

471. Надзвичайно важлива умова ефективного функціонування механізму індивідуальної заяви, запровадженого статтею 34, полягає в забезпеченні для заявників або потенційних заявників можливості вільно спілкуватися із Судом без будь-якого тиску з боку органів влади, спрямованого на те, щоб змусити їх відкликати свої скарги або змінити свої скарги. Під словосполученням «будь-якого тиску» слід мати на увазі не лише безпосередній примус і акти неприхованого залякування заявників або потенційних заявників і членів їхніх сімей, або їхніх юридичних представників, а й будь-які інші неправомірні опосередковані дії чи контакти, спрямовані на те, щоб знеохотити заявників або перешкодити їм у спробах скористатися засобом юридичного захисту, передбаченим Конвенцією (див., зокрема, *mutatis mutandis*, рішення у справі «Курт проти Туреччини» (*Kurt v. Turkey*) від 25 травня 1998 року, *Reports* 1998-III, с. 1192–1192, п. 159–160; та справу «Сарлі проти Туреччини» (*Sarli v. Turkey*), № 24490/94, п. 85–86, 22 травня 2001 року).

472. Здійснення права на заяву, що гарантується статтею 34 Конвенції, не має суспензивної дії в національному праві, і зокрема щодо виконання адміністративного чи судового рішення. Питання про те, чи можна вважати той факт, що держава не виконала тимчасового заходу, який їй вказав Суд, керуючись правилом 39, порушенням цією державою своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції, слід вирішувати з урахуванням конкретних обставин справи.

473. Суд нещодавно знову наголосив, що у випадку існування правдоподібних заяв про наявність ризику спричинення неоправної шкоди реалізації заявником одного зі своїх основних прав, гарантованих Конвенцією, слід вжити тимчасовий захід, мета якого полягає в підтриманні існуючого статус-кво доти, доки Суд не ухвалить рішення щодо виправданості відповідного заходу. Тимчасовий захід, який сам по собі має забезпечувати подальше існування предмета спору як предмета даної заяви до Суду, стосується самої суті скарги, поданої з посиланням на Конвенцію. Щодо особи, яка подала таку заяву, результат, якого вона бажає досягти через своє звернення, полягає в збереженні конвенційного права, яке вона відстоює, і в недопущенні спричинення їй неоправної шкоди. Отже, тимчасового заходу домагається заявник, і Суд приймає рішення про його застосування, щоб сприяти «ефективному здійсненню» гарантованого статтею 34 Конвенції права на індивідуальну заяву шляхом збереження предмета заяви у випадку, коли є підстави вважати, що дії або бездіяльність держави-відповідача можуть завдати йому неоправної шкоди. Під «ефективним здійсненням права на заяву» мається на увазі, що протягом провадження у Страсбурзі Суд має змогу розглянути дану заяву у звичайному порядку (див. згадане вище рішення у справі Маматкулова і Аскарлова, п. 108). Визначені Судом тимчасові заходи — такі, які було визначено в цій справі, — дають йому можливість не лише провести ефективний розгляд відповідної заяви, а й забезпечити ефективність захисту, гарантованого заявникові Конвенцією; крім того, надалі такі заходи дають Комітетові міністрів можливість проконтролювати виконання остаточного судового рішення. Отже, такі заходи дають відповідній державі змогу виконати своє зобов'язання з дотримання остаточного рішення суду, яке, з огляду на статтю 46 Конвенції, є юридично обов'язковим для виконання (див. там само, п. 125). Так, у згадуваному рішенні у справі Маматкулова і Аскарлова Суд підсумував, що невиконання договірною державою тимчасових заходів слід вважати перешкодою, яка заважає Суду ефективно розглядати скаргу, а заявникові — ефективно здійснювати своє право, а отже, становить порушення статті 34 (див. там само, п. 128).

474. Застосовуючи ці принципи у даній справі, Суд зважає на той факт, що 4 жовтня 2002 року приблизно о четвертій годині ранку чотирьох заявників, яких стосувалося розпорядження про екстрадицію, вивели з камери з метою виконання цього розпорядження. Приблизно у той самий час із в'язничної лікарні забрали п. Адаєва, п'ятого заявника, якого стосувалася екстрадиція. Клопотання про застосування правила 39, подане від імені одинадцяти заявників (п. Адаєв і п. Ханчукаєв не згадуються), надійшло до Суду того ж дня у проміжок з 15 год. 35 хв. до 16 год. 20 хв., у вигляді кількох факсів.

475. Того самого дня о 18 год. Уряд Грузії було поінформовано через Генерального уповноваженого Уряду Грузії в Суді про рішення заступника Голови другої секції застосувати правило 39. Через кілька хвилин помічників Генерального уповноваженого Уряду було продиктовано імена осіб, які звернулися

до Суду. З огляду на проблеми зв'язку (див. пункти 9 і 10 вище) та безуспішні спроби канцелярії Суду допроситися їхнього розв'язання, зазначене рішення Суду знову було доведено до відома грузинської сторони о 17 год. 45 хв. (за страсбурзьким часом) — цього разу про нього офіційно повідомили телефоном заступника міністра юстиції (див. там само). Підтвердити це повідомлення факсом виявилось можливим лише о 19 год. 59 хв. (за страсбурзьким часом). Органи влади Грузії видали заявників органам влади Росії того ж дня о 19:10 (за страсбурзьким часом).

476. Після екстрадиції заявників помістили в умови ізоляції. Щоб отримати інформацію про адресу місця їхнього ув'язнення, треба було надати гарантії забезпечення конфіденційності — таку умову поставили навіть Суду. Заявники не мали можливості підтримувати контакти зі своїми представниками в Суді, і органи влади Росії, незважаючи на відповідну конкретну рекомендацію Суду, не дозволяли їхнім представникам відвідати своїх клієнтів (див. пункти 228, 229 і 310 вище). Разом з тим Уряд Росії запевняв, що екстрадовані особи ніколи не мали наміру звертатися до Суду, принаймні подавати заяву проти Росії, і що розгляд цієї заяви по суті навряд чи взагалі можливий з процесуальної точки зору. Таким чином, відбулося неприпустиме порушення принципу рівності процесуальних засобів, який є неодмінною умовою ефективного здійснення особою права на звернення із заявою до Суду (див. пункт 518 нижче).

477. Крім того, сам Суд виявився не в змозі здійснити для встановлення фактів у справі своє відрядження до Росії, яке він запланував, керуючись положеннями пункту 1 (а) статті 38 Конвенції (хоча Грузії не можна ставити цю обставину за провину; див. пункт 504 нижче), і, маючи у своєму розпорядженні лише кілька письмових повідомлень від екстрадованих заявників (див. пункти 235 і 238 вище), не зміг завершити розгляд по суті їхніх скарг стосовно Росії (див. пункт 491 нижче). Таким чином, зібрати докази не вдалося.

478. На думку Суду, труднощі, з якими зіткнулися п. Шамаєв, п. Азієв, п. Хаджієв і п. Вісітов після своєї екстрадиції до Росії, були настільки серйозними, що перешкодили ефективному здійсненню заявниками свого права, гарантованого статтею 34 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі Маматкулова і Аскарова, п. 128). Той факт, що Суд зміг завершити розгляд по суті їхніх заяв, спрямованих проти Грузії, не означає, що перешкоджання здійсненню цього права не становить порушення статті 34 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі Акдівара та інших, с. 1219, п. 105).

479. Отже, не виконавши рекомендації Суду (передбаченої правилом 39 Регламенту) призупинити процес екстрадиції п. Шамаєва, п. Азієва, п. Хаджієва і п. Вісітова, Грузія не виконала своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції.

VI. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 2, 3 ТА ПУНКТІВ 1, 2 І 3 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ РОСІЄЮ

1. Подання сторін

480. Посилаючись на статтю 2 Конвенції, представники заявників стверджували, що п. Азієв помер у Росії. Своє подання вони ґрунтували на аргументах, викладених у пункті 318 вище.

481. Крім того, адвокати вважали, що 4 жовтня 2002 року під час здійснення екстрадиції заявники зазнали поводження, несумісного з гарантіями статті 3 Конвенції, з боку органів влади Росії. Вони посилалися головним чином на спосіб, у який заявників виводили з літака по прибутті до Росії: зігнувши їх у дугу і з пов'язками на очах (див. пункт 74 вище). Подальше тримання їх під вартою в умовах суворої конфіденційності (див. пункти 15, 17 і 246 вище) посилювало обґрунтовану підозру, що ці заявники зазнали й надалі зазнають жорстокого поводження у в'язниці.

482. За словами адвокатів, після прибуття до Росії екстрадовані заявники не мали доступу до вільно обраних ними адвокатів. Ці заявники отримали формальну допомогу від офіційно призначених адвокатів, але, з огляду на те, що вони перебували в повній ізоляції і одержати будь-яку інформацію про них взагалі було неможливим, цю допомогу не можна вважати ефективним захистом з погляду вимог пунктів 1 і 3 статті 6 Конвенції. Перед розглядом питання щодо прийнятності заяви адвокати повідомили, що навіть близькі родичі заявників не знали місцезнаходження установи, в якій тримали заявників.

483. Представники заявників також скаржилися на те, що при посиланні на заявників Уповноважений Російської Федерації в Суді та органи прокуратури у листах від 8 і 16 жовтня і 5 грудня 2002 року вживали терміни «терористи» і «міжнародні терористи» (див. пункти 76, 77 і 227 вище). Такі заяви становлять порушення пункту 2 статті 6 Конвенції і підривають право заявників на справедливий судовий розгляд.

484. У формулярі своєї заяви (див. пункт 235 вище) п. Хаджієв стверджував, що органи влади Росії незаконно обвинувачували його в різних злочинах; що Ставропольський крайовий суд не мав юрисдикції розглядати його справу; що тримання його під вартою в Росії у період з 5 жовтня по 2 грудня 2002 року було незаконним; і що не було вжито жодних заходів, аби поінформувати його матір про те, що його заарештували, чим було порушено вимоги Кримінально-процесуального кодексу Росії.

485. Уряд Росії подав до Суду кілька комплектів фотографій екстрадованих заявників, а також фотографії та відеозаписи умов, у яких їх тримають під вартою (див. пункти 20, 109 і 242 вище). Суд зазначає чотири випадки, коли Уряд подавав медичні документи стосовно заявників, підготовлені не лише в'яз-

ничними лікарями, а й лікарями цивільної лікарні в містечку Б (див. вище — пункт 246 і наступні після нього).

486. Уряд Росії доводив, що екстрадовані заявники отримували допомогу адвокатів, починаючи з дати прибуття заявників до Росії, і що імена та адреси цих адвокатів було повідомлено Суду (див. вище — пункт 218 і наступні після нього). Уряд також надав документи, в яких зафіксовано кількість і тривалість зустрічей адвокатів із кожним з екстрадованих заявників. Ці зустрічі відбувалися під контролем в'язничних наглядачів, які могли спостерігати, але не могли чути саму розмову.

2. Оцінка Суду

487. Суд уже дійшов висновку, що порушення права п. Азієва на життя допущено не було (див. пункти 320–323 вище). Отже, Суд вважає зайвим знову розглядати це питання.

488. Суд зазначає, що скаргу з посиланням на статтю 3 стосовно способу, в який було доправлено до Росії переданих за процедурою екстрадиції осіб, представники заявників виклали вперше 8 серпня 2004 року — у контексті подання остаточних зауважень щодо суті справи. Отже, прийнята 16 вересня 2003 року ухвала про прийнятність, яка визначає межі розгляду Судом цієї справи по суті, не передбачає можливості розгляду такої скарги (див. згадане вище рішення у справі Асанідзе, п. 162). Це означає, що Суд не має юрисдикції розглядати її.

489. Що стосується твердження про порушення презумпції невинуватості стосовно заявників, Суд передусім зважає на те, що слова, вжиті Уповноваженим Російської Федерації в Суді у листі від 5 грудня 2002 року, зазнали критики з боку адвокатів заявників під час слухання щодо прийнятності заяви, яке відбувалося 16 вересня 2003 року. Використання таких термінів та інших виразів органами прокуратури Росії критикувалося 8 серпня 2004 року в зауваженнях, поданих стосовно суті справи. Беручи до уваги аргументи й доводи, висунуті у цьому зв'язку в зазначених зауваженнях (див. пункт 483 вище), Суд визнає, що цю скаргу не можна вважати суто розвитком правової аргументації за згаданими вище положеннями — її слід вважати окремою скаргою на підставі пункту 2 статті 6 Конвенції. Але, з огляду на те, що ухвала про прийнятність заяви не передбачає можливості розгляду такої скарги (див. пункт 488 вище), Суд не має юрисдикції розглядати її.

490. Те саме стосується скарг, які висунув п. Хаджієв стосовно Росії 27 жовтня 2003 року (див. пункт 484 вище).

491. Що стосується твердження про те, що екстрадовані заявники, перебуваючи під вартою в російській в'язниці в умовах ізоляції, зазнали і надалі зазнають поводження, несумісного з гарантіями статті 3 Конвенції, а також про те, що після своєї екстрадиції вони не мають змоги здійснити своє право на ефек-

тивний захист, Суд повторює, що він виявився позбавленим можливості встановити в Росії ці факти у справі (див. вище — пункт 27 і наступні після нього). Матеріали, які є в розпорядженні Суду, не дають йому змоги розв'язати спір між сторонами стосовно стверджуваного порушення Росією статті 3 та пунктів 1 і 3 статті 6 Конвенції. Отже, далі Суд має визначити, чи свідчать дії Росії зі створення для Суду такої ситуації, про те, що ця держава не виконала своїх зобов'язань за статтею 34 та пунктом 1 (а) статті 38 Конвенції.

VII. СТВЕРДЖУВАНЕ НЕВИКОНАННЯ РОСІЄЮ СВОЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ПУНКТОМ 1 СТАТТІ 38 КОНВЕНЦІЇ

492. Відповідні положення пункту 1 статті 38 Конвенції передбачають:

«1. Якщо Суд визнає заяву прийнятною, він:

а) розглядає справу разом з представниками сторін і, в разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані держави створюють усі необхідні умови;

...»

493. Суд наголошує на фундаментальній важливості принципу, проголошеного наприкінці пункту 1 (а), який покладає на договірну державу зобов'язок співробітництва із Судом (див. згадане вище рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства», с. 59–60, п. 148).

494. Суд також повторює, що, на додаток до цього зобов'язання, Уряд Росії в цій справі повинен був виконати конкретні зобов'язання, які він узяв на себе перед Судом 19 листопада 2002 року (див. пункт 18 вище), а саме — забезпечити Суду цілком безперешкодний доступ до екстрадованих заявників, зокрема створити можливості для візиту делегації Суду з метою встановлення фактів. Суд відкидає подані пізніше Урядом Росії аргументи (див. пункт 38 вище) і вважає, що лист від 19 листопада 2002 року не обмежує ці зобов'язання Росії певним етапом провадження і є однозначною заявою таких зобов'язань. Суд вважав за необхідне отримати такі зобов'язання з огляду на специфіку провадження щодо тієї частини заяви, яка стосується Росії (див. пункти 15–17 вище).

495. Враховуючи ці зобов'язання, Суд 26 листопада 2002 року вирішив скасувати тимчасовий захід, який було визначено для Грузії 4 жовтня 2002 року (див. пункт 21 вище). 16 вересня 2003 року Суд вирішив організувати проведення розслідування на місці подій у Грузії і в Росії. Однак відрядження делегації Суду з цією метою виявилось можливим лише до Грузії (див. пункти 43–49 вище).

496. Суд знову наголошує, що договірна держава має забезпечити «усі необхідні умови» для ефективного проведення такого розслідування і що під такими «умовами» слід передовсім розуміти забезпечення доступу до країни, до тих заявників, яких Суд вирішив допитати, а також до приміщень, у яких він

вважає за необхідне побувати. У справі, що розглядається, Суду неодноразово відмовили в доступі до заявників, у зв'язку з чим Суд наполягав на тому, щоб Уряд Росії дозволив йому встановити факти і тим самим виконав свої зобов'язання за пунктом 1 (а) статті 38 Конвенції. Проте Уряд Росії не дав позитивної відповіді на ці запити (див. вище — пункт 27 і наступні після нього).

497. Від жовтня 2003 року, посилаючись на відмову Ставропольського крайового суду (див. пункти 29, 30 і 47 вище) і на положення національного законодавства (див. пункти 31 і 34 вище), Уряд Росії намагався із жовтня 2003 року переконати Суд у неможливості проведення розслідування Судом на місці подій у Росії. Окрім другорядних причин (президентські вибори, можливі терористичні акти в північнокавказькому регіоні, погодні умови або національні свята), головною причиною цієї відмови було посилення на те, що, з огляду на триваючий розгляд справи заявників у російських судах, контакти між делегацією Суду і заявниками, яких тримають під вартою в Росії, суперечитимуть нормам національного кримінально-процесуального законодавства і принципів субсидіарності, закладеному в систему Конвенції. Також висувався аргумент, що заявники не подавали скарги до Суду стосовно Росії (див. пункт 29 вище). Передаючи мотивування Ставропольського крайового суду, Уряд Росії заявив, що як виконавча влада він не може втручатися в необмежене повноваження, яким цей судовий орган наділений в оцінці відповідних фактів. Уряд порекомендував Суду звернутися безпосередньо до цього крайового суду з проханням переглянути рішення від 14 жовтня 2003 року (див. пункт 35 вище).

498. У цьому зв'язку Суд хотів би якомога чіткіше повторити, що він не може здійснювати спілкування одразу з кількома національними органами або судами і що предметом спору є відповідальність лише Російської держави як такої, а не відповідальність того чи іншого національного органу чи установи (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі Асанідзе, п. 149). Отже, Суд не зобов'язаний оцінювати суть відмови Ставропольського крайового суду, на яку прагне посперитися Уряд Росії. Він розглядатиме лише аргументи, подані Уповноваженим Російської Федерації, а також питання, чи виконала ця держава, як Висока Договірна Сторона Конвенції, свої зобов'язання за цими положеннями зазначеного міжнародного договору.

499. Суд не визнає подані аргументи переконливими.

500. Найперше Суд зауважує, що, всупереч твердженням Уряду Росії, Конституція Російської Федерації і Кримінально-процесуальний кодекс визнають верховенство норм міжнародного права над нормами внутрішнього законодавства, і зокрема над нормами, які регулюють порядок здійснення кримінального провадження (див. пункти 259 і 264 вище). У будь-якому разі, проведення візиту з метою розслідування, рішення про який Суд прийняв на підставі пункту 1 (а) статті 38 Конвенції, не залежить від перебігу провадження в національних судах. Усупереч доводам Уряду (див. пункти 34 і 35 вище), такий візит Суду

не підриває принципу субсидіарності, який закладено в конвенційну систему. Фактично відрядження делегації Судом для встановлення фактів на місці подій не означає підміну національного нагляду європейським наглядом, який запроваджено Конвенцією, а становить захід процесуального характеру, здійснюваний у контексті такого нагляду. Через встановлення своєї системи колективного забезпечення прав Конвенція зміцнює, згідно з принципом субсидіарності, гарантії захисту, передбачені на національному рівні (див. рішення у справі «Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (*United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*) від 30 січня 1998 року, *Reports* 1998-I, с. 17, п. 28), але ніколи не обмежує їх (стаття 53 Конвенції).

501. Отже, Суд не погоджується з головним доводом (див. пункт 497 вище), яким Уряд Росії неодноразово обґрунтовував відмову надати делегатам Суду доступ до заявників, ув'язнених у Росії. Крім того, Суд вважає зайвим розглядати інші другорядні обставини, на які посилався Уряд (президентські вибори тощо), особливо з огляду на те, що свого часу Суд брав усі ці причини до уваги і відстрочував візит своєї делегації на відповідний термін, пропонуючи, у свою чергу, інші можливі дати візиту. Такі пропозиції висувалися тричі — у жовтні 2003 року, у лютому 2004 року й у червні 2004 року (див. вище — пункт 27 і наступні після нього). Що стосується твердження про те, що екстрадовані заявники не зверталися до Суду, Суд посилається на свою оцінку, наведену в пунктах 292–297 вище.

502. На думку Суду, жоден з аргументів, висунутих Урядом, не спроможний звільнити Російську державу, яка виступає у справі державою-відповідачем, від обов'язку співробітництва з Судом у встановленні істини (див. рішення у справі «Артико проти Італії» (*Artico v. Italy*) від 13 травня 1980 року, серія А, № 37, с. 14–15, п. 30). Крім того, Суд вважає, що спроби Уряду послатися на відмови регіонального суду означають визнання того факту, що такі відмови перешкоджають функціонуванню конвенційної системи колективного забезпечення прав. Навпаки, для ефективної роботи цієї системи потребується співробітництво кожної договірної держави із Судом (див. справу «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*), № 8007/77, доповідь Комісії від 4 жовтня 1983 року, *Decisions and Reports* 72, с. 73, п. 49).

503. Беручи до уваги викладене вище, Суд вважає, що має підстави сформулювати відповідні висновки з поведінки Уряду Росії в цій справі (див. «Тепе проти Туреччини» (*Tepe v. Turkey*), № 27244/95, п. 135, 9 травня 2003 року).

504. Суд вважає, що, перешкодивши Суду в проведенні візиту для розслідування фактів на місці подій та відмовивши йому в доступі до заявників, ув'язнених у Росії, Уряд Росії тим самим неприпустимо завадив Суду встановити деякі факти у цій справі і, отже, не виконав свої зобов'язання за пунктом 1 (а) статті 38 Конвенції.

VIII. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 34 РОСІЄЮ

505. У своїх зауваженнях щодо суті справи (див. пункт 50 вище), представники заявників висунули проти Російської Федерації скаргу з посиланням на статтю 34 Конвенції, яка передбачає:

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права».

506. Представники заявників привертали увагу, зокрема, до того факту, що протягом місяця після екстрадиції заявників тримали в умовах ізоляції і що згодом органи влади Росії відмовилися надати їхнім адвокатам дозвіл на відвідування своїх клієнтів. У такий спосіб заявників позбавили можливості обґрунтувати свою заяву і взяти участь у провадженні, здійснюваному Судом.

507. Суд передусім зазначає, що дата, на яку заявники подали свою скаргу з посиланням на статтю 34, не породжує жодного питання прийнятності за Конвенцією (див. згадане вище рішення у справі Ерґі, с. 1784, п. 105).

508. На додаток до принципів, наведених у пунктах 470–473 вище, Суд вважає за необхідне наголосити — і це він робить не вперше, — що конвенційне провадження не завжди вимагає суворого застосування принципу, згідно з яким той, хто щось стверджує, повинен довести це твердження, і що надзвичайно важливою умовою ефективного функціонування системи індивідуальних заяв, яку встановлює стаття 34, є забезпечення державою всіх необхідних умов, що уможливлюють належний та ефективний розгляд заяв (див. згадане вище рішення у справі Танрікулу, п. 70, та рішення у справі «Тахсін Акар проти Туреччини» (*Tahsin Acar v. Turkey*) [GC], № 26307/95, п. 253, ECHR 2004-III).

509. Це зобов'язання вимагає від договірної держави забезпечити всі необхідні умови для того, щоб Суд міг провести розслідування на місці подій або виконати загальні завдання, покладені на нього у зв'язку з розглядом відповідної заяви. Те, що Уряд — як мало місце в цій справі — не забезпечив для Суду можливості заслухати свідків і встановити факти, не надавши при цьому задовільного пояснення, може служити підставою для сумніву щодо дотримання державою-відповідачем своїх обов'язків за статтею 34 і пунктом 1 (а) статті 38 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, «Іпек проти Туреччини» (*Ipek v. Turkey*), № 25760/94, п. 112, ECHR 2004-II; «Текдаг проти Туреччини» (*Tekdag v. Turkey*), № 27699/95, п. 57, 15 січня 2004 року; та згадане вище рішення у справі «Тахсін Акар проти Туреччини», п. 254).

510. У справі, що розглядається, Суд зазначає передусім, що, на додаток до своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції, Уряд Росії повинен був виконати свої конкретні зобов'язання, обіцяні Суду 19 листопада 2002 року. Зокрема,

Уряд Росії зобов'язався забезпечити для всіх заявників без винятку абсолютно безперешкодний доступ до Суду (див. пункт 18 вище). З огляду на ці недвозначні обіцянки з боку Уряду Росії, Суд скасував 26 листопада 2002 року тимчасовий захід, який він визначив для Грузії 4 жовтня 2002 року (див. пункти 18 і 21 вище).

511. 17 червня 2003 року Суд, застосовуючи правило 39, вирішив вказати Уряду Росії на необхідність забезпечення для пані Мухашавріа і пані Дзамукашвілі безперешкодного доступу до екстрадованих заявників у зв'язку з триваючою підготовкою до слухання щодо прийнятності заяви (див. пункт 228 вище). 4 серпня 2003 року пані Мухашавріа зв'язалася безпосередньо з Уповноваженим Російської Федерації в Суді і попрохала вжити необхідних заходів, щоб допомогти в отриманні віз і в забезпеченні доступу до заявників. 21 серпня 2003 року Уповноважений Російської Федерації поінформував Суд, що він не може вступати в перемови з пані Мухашавріа і що питання доступу до заявників вирішується виключно в межах компетенції Ставропольського крайового суду, безпосередньо до якого і має звернутися адвокат.

512. Попри зазначену ухвалу Суду, пані Мухашавріа і пані Дзамукашвілі так і не отримали доступу до екстрадованих заявників. Сам Суд також виявився позбавленим можливості заслухати цих заявників. Контакти через пошту були нерегулярні й недостатні для того, щоб забезпечити ефективний розгляд значної частини їхньої справи (див. згадане вище рішення у справі Акдівара та інших, с. 1218, п. 103). При цьому Уряд Росії також неодноразово висловлював сумніви щодо наявності у екстрадованих заявників наміру звернутися до Суду, а також щодо автентичності їхніх заяв і доручень, які вони дали своїм адвокатам (див. вище — пункт 290 і наступні після нього).

513. Оскільки оцінка автентичності заяви належить до виключної компетенції Суду, а не Уряду (див. згадане вище рішення у справі Орхана, п. 409), Суд сам намагався вийти на контакт з екстрадованими заявниками через їхніх російських адвокатів. У відповідь на листа від 20 листопада 2002 року, який Суд адресував цим адвокатам, Суд одержав листа від Уряду Росії, в якому стверджувалося, що адвокати заперечують проти спроб Суду встановити зв'язок з ними (див. пункт 232 вище). Втім, у серпні 2003 року відповідь надійшла від двох із зазначених адвокатів, які заявили, що їхні клієнти ніколи не мали бажання звертатися до Суду (див. пункт 241 вище).

514. Листи, які Суд адресував безпосередньо екстрадованим заявникам у в'язниці, були одержані в'язничною адміністрацією 24 грудня 2002 року. Але Уряд Росії спочатку стверджував, що ці листи не надходили (див. пункт 233 вище). У своїх ухвалях від 14 жовтня 2003 року і 21 квітня 2004 року Ставропольський крайовий суд навіть заявив, що ці особи ніколи не зверталися до Суду із заявою стосовно Росії. Проте згодом четверо з екстрадованих заявників однозначно підтвердили той факт, що вони зверталися до Суду із заявою з Грузії (див. пункти 238 і 240 вище).

515. Зважаючи на ці обставини, Суд визнає, що існують підстави для серйозних сумнівів у тому, що екстрадовані заявники мали можливість вільно й безперешкодно листуватися з Судом і докладніше викласти свої скарги — вони не змогли зробити це через ту поспішність, з якою здійснювалася їхня екстрадиція (див. пункт 479 вище).

516. Пан Баймурзаєв і п. Хашиєв не з'явилися на засіданні Суду в Тбілісі, оскільки 16 лютого 2004 року вони зникли. Жодна з держав-відповідачів досі не надала переконливого пояснення стосовно зникнення цих двох заявників за кілька днів до прибуття делегації Суду в Тбілісі та стосовно їхнього арешту органами влади Росії через три дні після цього зникнення. Як і екстрадованих заявників, Суд не має можливості допитати їх в Росії (див. пункти 46–49 вище). Вони не виходили на контакт із Судом з моменту взяття їх під варту в Росії.

517. Попри ці обставини, Суд спромігся, спираючись на документи, надані Урядом Грузії, та докази, зібрані під час розслідування, проведеного делегацією Суду в Тбілісі, завершити розгляд по суті тієї частини заяви, яка стосується Грузії. Це не заважає порушити питання за статтею 34 стосовно всієї заяви в цілому (див. згадане вище рішення у справі Орхана, п. 406). Поведінка Уряду Росії перешкоджала ефективному розгляду скарг заявників стосовно Грузії, а розгляд прийнятної частини заяви стосовно Росії виявився неможливим (див. пункт 491 вище).

518. Беручи до уваги викладене вище, Суд визнає, що заходи, вжиті Урядом Росії, завадили ефективному здійсненню п. Шамаєвим, п. Азієвим, п. Вісітовим, п. Хаджієвим, п. Адаєвим, п. Хашиєвим (Еліхаджієвим, Мулкоєвим) і п. Баймурзаєвим (Альхановим) їхнього права на звернення до Суду, яке гарантує їм стаття 34 Конвенції. Отже, мало місце порушення цього положення.

IX. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

519. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

A. Шкода

1. Подання сторін

520. 17 листопада 2003 року і 29 січня 2004 року пані Мухашаврія і пані Кінцурашвілі звернулися з вимогою виплатити кожному з п'яти заявників, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії, по 500 000 євро, а кожному із

семи заявників, яких не було піддано екстрадиції, — по 100 000 євро, а також 68 455,84 євро — п. Маргошвілі, якого звільнили з-під варті 8 квітня 2003 року. Адвокати, зокрема, стверджували, що заявники, перебуваючи в стані тривоги, страху і постійної невизначеності протягом двох місяців після арешту в серпні 2002 року — оскільки вони перебували під вартою в очікуванні на можливу екстрадицію, про яку їх належним чином не поінформували, — зазнали значної моральної шкоди. Крім того, примусову екстрадицію п'яťох заявників здійснили в насильницький і принизливий спосіб. На їхню думку, шкода, спричинена цим заявникам, видається ще більш серйозною, якщо враховувати те, що протягом другої чеченської війни понад 4 000 чеченців отримали статус біженця в Грузії, оскільки органам влади Грузії було добре відомо про ризик, на який наражаються ці особи.

521. Уряд Грузії вважав, що ці компенсаційні вимоги ґрунтуються на упереджених оцінках і тому вони безпідставні і мають бути відхилені. До того ж між стверджуваними порушеннями і шкодою, якої нібито зазнали заявники, причинного зв'язку немає, а суми компенсацій, заявлені адвокатами, «надто перебільшені». З іншого боку, якщо Суд визнає, що у справі допущено порушення Конвенції, тоді, на думку Уряду Грузії, такий висновок сам по собі становитиме справедливую сатисфакцію за моральну шкоду.

522. Уряд Росії, зі свого боку, стверджував, що екстрадовані заявники (за винятком п. Хаджієва) із заявою до Суду ніколи не зверталися. Уряд відмовився коментувати вимоги справедливої сатисфакції, сформульовані, за твердженням Уряду, особами, які «нібито є представниками».

2. Оцінка Суду

523. Суд повторює свої висновки про те, що під час спроби здійснити екстрадицію п'яťох із заявників одинадцять заявників зазнали нелюдського поводження і що органи влади Грузії порушили права всіх заявників, гарантовані пунктами 2 і 4 статті 5. Крім того, п'яťеро заявників, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії, виявилися позбавленими найменшої можливості звернутися до національного органу зі скаргами з посиланням на статті 2 і 3 Конвенції. Обставини, за яких здійснювалося все провадження щодо екстрадиції, та поспішність, з якою було проведено екстрадицію п'яťох заявників, Суд визнав неприйнятними.

524. Суд також визнав наявність у справі порушення статті 34 Конвенції як Грузією, так і Росією.

525. Суд не має сумніву в тому, що заявники, найімовірніше, зазнали моральної шкоди, яку неможливо відшкодувати самим лише висновком про допущені у справі порушення. Беручи до уваги серйозність цих порушень і виходячи з міркувань справедливості, Суд призначає заявникам, разом з компенсацією будь-якого можливого податку, такі суми компенсації:

- а) п. Шамаєву, п. Азієву, п. Хаджієву і п. Вісітову, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії: по 8 000 євро кожному — за моральну шкоду, якої вони зазнали внаслідок порушення статті 3, пунктів 2 і 4 статті 5 та статті 13, узятій в поєднанні зі статтями 2 і 3 Конвенції (див. пункти 386, 428, 434 і 466 вище);
- б) п. Адаєву, якого 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії: 6 000 євро — за моральну шкоду, якої він зазнав внаслідок порушення пунктів 2 і 4 статті 5 та статті 13, узятій в поєднанні зі статтями 2 і 3 Конвенції (див. пункти 428, 434 і 466 вище);
- с) п. Ісаєву, п. Куштанаєву, п. Ханчукаєву, п. Магомаєву, п. Гелогаєву, п. Хашиєву (Еліхаджієву, Мулкоєву) і п. Баймурзаєву (Альханову): по 4 000 євро кожному — за моральну шкоду, якої вони зазнали внаслідок порушення статті 3 та пунктів 2 і 4 статті 5 Конвенції (див. пункти 386, 428 і 434 вище);
- д) п. Маргошвілі: 2 500 євро — за моральну шкоду, якої він зазнав внаслідок порушення пунктів 2 і 4 статті 5 Конвенції (див. пункти 428 і 434 вище);
- е) п. Шамаєву, п. Азієву, п. Хаджієву і п. Вісітову, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії: по 3 000 євро кожному — за моральну шкоду, якої вони зазнали внаслідок порушення статті 34 Грузією (див. пункт 479 вище);
- ф) п. Шамаєву, п. Азієву, п. Хаджієву, п. Адаєву і п. Вісітову, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії, а також п. Хашиєву (Еліхаджієву, Мулкоєву) і п. Баймурзаєву (Альханову), яких 9 лютого 2004 року заарештували в Росії: по 6 000 євро кожному — за моральну шкоду, якої вони зазнали внаслідок порушення статті 34 Росією (див. пункт 518 вище).

526. Що стосується екстрадиції п. Гелогаєва, порушення статті 3 поки що допущено не було. Але Суд уже дійшов висновку, що виконання розпорядження від 28 листопада 2002 року про його екстрадицію становитиме таке порушення (див. пункт 368 вище). Отже, стосовно нього статтю 41 слід вважати застосовною (див. згадане вище рішення у справі Ахмеда, п. 49). Суд вважає, що цей заявник, найімовірніше, зазнав моральної шкоди, і справедливою сатисфакцією у цьому зв'язку може бути сам висновок Суду.

В. Судові та інші витрати

527. 29 січня 2004 року пані Мухашавріа звернулася з вимогою виплатити заявникам 34 080,70 євро як компенсацію за судові та інші витрати. Вона не подала ніякого документа на підтвердження цієї вимоги. Суд зазначає, що ця сума точно дорівнює розрахованій сумі правової допомоги, з клопотанням про надання якої вона звернулася 21 серпня 2003 року.

528. Уряд Грузії назвав цю суму надмірною і зазначив, що такі витрати не були фактичними. Разом з тим Уряд висловив готовність виплатити заявникам обґрунтовану компенсацію судових та інших витрат, які вони справді понесли і які не покриваються сумою правової допомоги, наданою Судом.

529. Уряд Росії не подав жодних коментарів стосовно цього питання.

530. Компенсаційна вимога, з якою представники заявників звернулися 29 січня 2004 року, не підкріплюється ніякими документами. Навіть припускаючи, що адвокати збиралися обґрунтувати свою вимогу, пославшись на розрахунки, які вони подавали 21 серпня 2003 року в клопотанні про надання правової допомоги, Суд зауважує, що і тоді вони не надали жодних документів на підтвердження своєї вимоги. Втім, у рішенні від 28 серпня 2003 року Суд визнав за доцільне призначити сімом із заявників 2 546,54 євро як компенсацію витрат, пов'язаних з оплатою послуг пані Мухашаврія, та 1 126,54 євро — стосовно послуг пані Кінцурашвілі.

531. Оскільки згадана сума правової допомоги призначалася лише для етапу розгляду питання щодо прийнятності заяви, після чого в провадженні відбулися кілька раундів письмового провадження та засідання протягом трьох днів у Тбілісі, на яких заслуховувалися свідки (див. пункт 43 вище), Суд визнає, що, незважаючи на відсутність конкретних підтверджень заявленої компенсаційної вимоги, суму, яку заявникам надала Рада Європи як правову допомогу, не можна вважати достатньою для відшкодування всіх судових та інших витрат, пов'язаних із провадженням Суду у Страсбурзі та візитом до Тбілісі з метою розслідування.

532. Отже, керуючись принципом справедливості і враховуючи суми, які заявники одержали як правову допомогу, Суд призначає їм 3 000 євро як компенсацію витрат, пов'язаних з оплатою послуг пані Мухашаврія, 1 500 євро — стосовно послуг, які надавала пані Кінцурашвілі, та 1 500 євро — стосовно послуг пані Дзамукашвілі, передбачаючи при цьому компенсацію будь-якого можливого податку на додану вартість. Ураховуючи частки відповідальності за різні порушення Конвенції, виявлені Судом у цій справі, Суд вважає, що Російська Федерація має виплатити третину зазначених сум компенсації, а решту має виплатити Грузія.

С. Відсотки у разі несвоечасної сплати

533. Суд вважає, що в разі несвоечасної сплати мають нараховуватися відсотки у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткові пункти.

Х. ВИТРАТИ, ПОНЕСЕНІ СУДОМ

534. Суд зазначає, що підготовка візиту до Росії з метою встановлення фактів, запланованого на 27 жовтня 2003 року, здійснювалася вчасно і що заздалегідь були сплановані всі необхідні витрати. Однак проведення самого візиту виявилось неможливим у зв'язку з повідомленням, яке Уряд Росії надіслав 20 жовтня 2003 року (див. пункти 28 і 29 вище).

535. Хоча більшу частину проїзних витрат було застраховано, Суд усе ж таки зазнав витрат, пов'язаних з відмовою від авіаквитків, які було заброньовано для всіх членів делегації Суду (561,13 євро), та з оплатою послуг двох перекладачів, яких він наймав у Росії (1 019,57 євро).

536. Оскільки неможливість провести цей візит у запланований день пояснюється відповідною позицією органів влади Російської Федерації (див. вище — пункти 499 і наступні після нього), Суд вважає, що ця держава має відшкодувати зазначені вище суми витрат, які поніс Суд, і, у зв'язку з цим, платити до бюджету Ради Європи в загальному підсумку 1 580,70 євро.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

1. *Відхиляє одноголосно* попереднє заперечення, яке Уряд Росії висунув з посиланням на неможливість розгляду цієї заяви по суті, а також клопотання Уряду про анулювання провадження, здійсненого в цій справі (див. пункт 289 вище).

2. *Відхиляє*, шістьма голосами проти одного, попереднє заперечення, яке Уряд Росії висунув з посиланням на те, що п'ятеро екстрадованих заявників не зверталися до Суду (див. пункт 297 вище).

3. *Відхиляє*, шістьма голосами проти одного, попереднє заперечення, яке Уряд Росії висунув з посиланням на те, що заявники не мають належного представництва в Суді (див. пункт 315 вище).

4. *Постановляє одноголосно*, що порушення гарантованого статтею 2 Конвенції права п. Азієва на життя допущено не було (див. пункт 323 вище).

5. *Постановляє одноголосно*, що порушення Грузією статті 3 Конвенції стосовно п'яти екстрадованих заявників допущено не було (див. пункт 353 вище).

6. *Постановляє одноголосно*, що скарги, подані п. Ісаєвим, п. Ханчукаєвим, п. Магомадовим, п. Куштанашвілі та п. Маргошвілі стосовно їхньої екстрадиції до Росії з посиланням на статті 2 і 3, є несумісними — з огляду на принцип *ratione personae* — з положеннями Конвенції (див. пункт 355 вище).

7. *Постановляє одноголосно*, що немає необхідності у подальшому розгляді скарг, поданих з посиланням на статті 2 і 3 Конвенції, у частині, що стосується екстрадиції до Росії п. Хашиєва і п. Баймурзаєва (див. пункт 357 вище).

8. *Постановляє*, шістьма голосами проти одного, що в разі виконання рішення від 28 листопада 2002 року про екстрадицію п. Гелогаєва до Росії Грузія допустила б порушення статті 3 Конвенції (див. пункт 368 вище).

9. *Постановляє одноголосно*, що порушення Грузією статті 2 Конвенції стосовно п'ятих екстрадованих заявників допущено не було (див. пункт 372 вище).

10. *Постановляє*, шістьма голосами проти одного, що Грузія допустила порушення статті 3 Конвенції стосовно п. Шамаєва, п. Азієва, п. Хаджієва, п. Вісітова, п. Баймурзаєва, п. Хашиєва, п. Гелогаєва, п. Магомадова, п. Куштанаєвілі, п. Ісаєва і п. Ханчукаєва у зв'язку з поводженням, якого вони зазнали в ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року (див. пункт 386 вище).

11. *Постановляє одноголосно*, що порушення Грузією пункту 1 статті 5 Конвенції (див. пункт 407 вище) допущено не було.

12. *Постановляє одноголосно*, що — у контексті цієї заяви — Суд не має юрисдикції розглядати скаргу, подану з посиланням на пункт 1 статті 5 Конвенції, у частині, що стосується взяття п. Хашиєва і п. Баймурзаєва під варту після їхнього арешту в Росії 19 лютого 2004 року (див. пункт 412 вище).

13. *Постановляє одноголосно*, що Грузія допустила порушення пункту 2 статті 5 Конвенції стосовно всіх заявників (див. пункт 428 вище).

14. *Постановляє одноголосно*, що немає необхідності розглядати скаргу п. Хаджієва, подану з посиланням на пункт 2 статті 5 Конвенції, у світлі пункту 3 статті 6 (див. пункт 429 вище).

15. *Постановляє одноголосно*, що Суд не має юрисдикції розглядати скаргу п. Хаджієва на ненадання йому допомоги перекладача під час допиту в цивільній лікарні в Грузії та на ненадання інформації стосовно обвинувачень, висунутих проти нього органами влади Грузії (див. пункт 430 вище).

16. *Постановляє одноголосно*, що Грузія допустила порушення пункту 4 статті 5 Конвенції стосовно всіх заявників (див. пункт 434 вище).

17. *Постановляє*, шістьма голосами проти одного, що Грузія допустила порушення статті 13, узятій в поєднанні зі статтями 2 і 3 Конвенції стосовно п. Шамаєва, п. Адаєва, п. Азієва, п. Хаджієва і п. Вісітова (див. пункт 466 вище).

18. *Постановляє одноголосно*, що немає необхідності розглядати у світлі пункту 1 статті 2 Конвенції та статті 4 Протоколу № 4 скаргу п. Хаджієва на те, що його видали органам влади Росії без відповідного судового рішення (див. пункт 467 вище).

19. *Постановляє*, шістьма голосами проти одного, що Грузія допустила порушення статті 34 Конвенції стосовно п. Шамаєва, п. Азієва, п. Хаджієва та п. Вісітова (див. пункт 479 вище).

20. *Постановляє одноголосно*, що Суд не має юрисдикції розглядати скаргу, подану з посиланням на статтю 3 Конвенції, у частині, що стосується способу, в який органи влади Росії доправляли екстрадованих заявників до Росії (див. пункт 488 вище).

21. *Постановляє одноголосно*, що Суд не має юрисдикції розглядати скаргу, подану з посиланням на пункт 2 статті 6 Конвенції стосовно Російської Федерації (див. пункт 489 вище).

22. *Постановляє одноголосно*, що Суд не має юрисдикції розглядати скарги, заявлені 27 жовтня 2003 року п. Хаджиевим стосовно Російської Федерації (див. пункт 490 вище).

23. *Постановляє одноголосно*, що Російська Федерація не виконала своїх зобов'язань за пунктом 1 (а) статті 38 Конвенції (див. пункт 504 вище).

24. *Постановляє*, шістьма голосами проти одного, що Російська Федерація порушила статтю 34 Конвенції стосовно п'яťох заявників, яких 4 жовтня 2002 року було видано органам влади цієї держави, і стосовно двох заявників, яких органи влади Росії заарештували 19 лютого 2004 року (див. пункт 518 вище).

25. *Постановляє*, шістьма голосами проти одного, що висновок про наявність потенційного порушення статті 3 сам по собі становить справедливу сатисфакцію за моральну шкоду, якої, можливо, зазнав п. Гелогаєв (див. пункт 526 вище).

26. *Постановляє*, шістьма голосами проти одного:

а) що упродовж трьох місяців з дня, коли це рішення стає остаточним згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, Грузія має виплатити заявникам такі суми, які мають бути конвертовані в грузинські ларі за курсом на день розрахунку:

(i) п. Шамаєву, п. Азієву, п. Хаджиеву і п. Вісітову, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії: по 8 000 (вісім тисяч) євро кожному — за моральну шкоду, якої вони зазнали внаслідок порушення статті 3, пунктів 2 і 4 статті 5 та статті 13, узятій в поєднанні зі статтями 2 і 3 Конвенції;

(ii) п. Адаєву, якого 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії: 6 000 (шість тисяч) євро — за моральну шкоду, якої він зазнав унаслідок порушення пунктів 2 і 4 статті 5 та статті 13, узятій в поєднанні зі статтями 2 і 3 Конвенції;

(iii) п. Ісаєву, п. Куштанашвілі, п. Ханчукаєву, п. Магомадову, п. Гелогаєву, п. Хашиєву (Еліхаджиеву, Мулкоєву) і п. Баймурзаєву (Альханову): по 4 000 (чотири тисячі) євро кожному — за моральну шкоду, якої вони зазнали внаслідок порушення статті 3 та пунктів 2 і 4 статті 5 Конвенції;

(iv) п. Шамаєву, п. Азієву, п. Хаджиеву і п. Вісітову, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії: по 3 000 (три тисячі) євро кожному — за моральну шкоду, якої вони зазнали внаслідок порушення статті 34 Конвенції;

(v) будь-який податок у разі стягнення такого із зазначених вище сум;

одноголосно:

- b) що упродовж трьох місяців з дня, коли це рішення стає остаточним згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, Грузія повинна виплатити п. Маргошвілі 2 500 (дві тисячі п'ятсот) євро як компенсацію за моральну шкоду, якої він зазнав унаслідок порушення пунктів 2 і 4 статті 5 Конвенції; ця сума має бути конвертована в грузинські ларі за курсом на день розрахунку плюс будь-який податок у разі стягнення такого із зазначеної вище суми;

шістьма голосами проти одного:

- c) що упродовж трьох місяців з дня, коли це рішення стає остаточним згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, Грузія повинна виплатити заявникам 4 000 (чотири тисячі) євро як компенсацію за судові та інші витрати плюс будь-який податок у разі стягнення такого із зазначеної суми; ця сума має бути конвертована в грузинські ларі за курсом на день розрахунку;
- d) що зі спливом згаданих вище трьох місяців і до розрахунку на названі суми нараховуватимуться відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, чинної у відповідний період невиконання цих платежів, плюс три відсоткові пункти.

27. *Постановляє*, шістьма голосами проти одного:

- a) що упродовж трьох місяців з дня, коли це рішення стає остаточним згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, Російська Федерація повинна виплатити такі суми компенсації, які мають бути конвертовані в російські рублі за курсом на день розрахунку:
 - (i) п. Шамаєву, п. Азієву, п. Хаджієву, п. Адаєву і п. Вісітову, яких 4 жовтня 2002 року видали органам влади Росії, а також п. Хашиєву (Еліхаджієву, Мулкєєву) і п. Баймурзаєву (Альханову), яких 9 лютого 2004 року заарештували в Росії: по 6 000 (шість тисяч) євро кожному — за моральну шкоду, якої вони зазнали внаслідок порушення статті 34 Конвенції;
 - (ii) цим самим заявникам — 2 000 (дві тисячі) євро компенсації за судові витрати;
 - (iii) будь-який податок у разі стягнення такого із зазначених вище сум;
- b) що зі спливом згаданих вище трьох місяців і до розрахунку на названі суми нараховуватимуться відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, чинної у відповідний період невиконання цих платежів, плюс три відсоткові пункти.

28. *Відхиляє одноголосно* решту вимог стосовно справедливої сатисфакції.

29. *Постановляє одноголосно*, що упродовж трьох місяців з дня, коли це рішення стає остаточним згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, Російська Федерація повинна сплатити до бюджету Ради Європи 1 580,70 (одну тисячу п'ятсот вісімдесят) євро 70 центів як компенсацію операційних витрат Суду (див. пункт 536 вище).

Учинено французькою мовою і повідомлено письмово 12 квітня 2005 року, відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Підпис: Ж.-П. Коста,
Голова Суду

Підпис: С. Долле,
Секретар Суду

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції і пункту 2 правила 74 Регламенту Суду, до цього рішення додано окрему думку судді Ковлера, яка не збігається з позицією більшості.

Парафовано: Ж.-П. К.

Парафовано С. Д.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ КОВЛЕРА, ЯКА НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

На жаль, я не можу погодитися з деякими висновками, яких дійшла більшість палати у цьому рішенні і які я вважаю досить двозначними.

Від самого початку розгляду цієї справи, зокрема з моменту застосування правила 39 Регламенту Суду («тимчасові заходи») 4 жовтня 2002 року, провадження характеризувалося рядом порушень: представники заявників свідомо назвали фіктивні імена заявників, громадянство декого з них не було з'ясовано, у дорученнях на представництво заявників у Суді, поданих 22 листопада 2002 року від імені п'яти екстрадованих заявників, як держава-відповідач згадувалася лише Грузія тощо.

Насправді, як свідчать зізнання адвокатів, про які повідомлялося в грузинських і російських ЗМІ і які були повторені в подальших заявах, включаючи показання в Суді, їхні клієнти ввели в оману слідчих у Грузії і Росії: щоб уникнути екстрадиції, вони вдалися до «стратегії фіктивних імен» (див. стенограму зізнань Габаїдзе в ухвалі про прийнятність), вигаданих прізвищ, адрес і дат народження, що заважало встановити їхні особи в нашому Суді. Тим часом у пункті 2 статті 35 Конвенції зазначено: «Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона: а) є анонімною...». У цьому зв'язку я хотів би процитувати англійського баристера Філіпа Ліча, який, зокрема, подав до Суду перші так звані чеченські справи без будь-яких процесуальних порушень: «У кожній заяві до Європейського суду має бути зазначена

особа заявника (пункт 2 (а) статті 35). Всяка заява, в якій цього не зроблено, може бути оголошена неприйнятною на самій лише цій підставі» (Філіп Ліч, «Подання справи до Європейського суду з прав людини» (*Philip Leach, «Taking a Case to the European Court of Human Rights»*, Лондон, 2001, с. 85). Для обох Урядів ми встановили досить суворі правила щодо дотримання процесуальних формальностей. Ретельність процедури і принцип рівності процесуальних засобів вимагали такого самого ставлення до представників заявників. Проте я не вважаю переконливими аргументи, якими в рішенні виправдовується виявлена поблажливість. Унаслідок цього, навіть у момент ухвалення цього рішення, Суд мусив час від часу наводити два прізвиська стосовно тієї самої особи і всіляко намагався уникнути посилання на громадянство того чи іншого заявника.

Питання стосовно доручень, прийнятих адвокатами як представниками заявників, здається в рішенні ще більш таємничим. Візьмімо пункт 14 рішення: «22 жовтня 2002 року представники тринадцяти заявників подали від їхнього імені заяву проти Грузії і Росії, відповідно до правила 47». Тоді як лише через місяць по тому ці адвокати «факсом надіслали... доручення, які уповноважують їх представляти екстрадованих заявників у Суді. Ці документи, у яких Грузію названо державою-відповідачем, були підписані членами сімей заявників та їхніми друзями, які живуть у Росії (див. пункт 225). Хоча Суд виправдовує цю затримку «надзвичайно невідкладною ситуацією, яка виникла не з вини заявників» (див. пункт 312), це створює враження, що Суд виправдовує процесуальні порушення з боку професійних адвокатів, аби сформулювати висновок про те, що «можна вважати (саме так записано в рішенні) юридично дійсним представництво їх у Суді». Так само юридично дійсними можна вважати і «суперечливі» (м'яко кажучи) заяви адвокатів стосовно підписів. Ухвала про прийнятність містить фразу, гідну детективного роману: «Стверджується, що підписи на дорученнях представляти заявників були додані самими заявниками [N. В. — їхню екстрадицію вже здійснили] 22 листопада 2002 року і з'явилися завдяки допомозі осіб чеченського походження, які живуть у Росії, або в деяких випадках — додані членами сімей цих заявників, які живуть у Росії». Лише після того, як висновок графологічної експертизи засвідчив, що згадані доручення екстрадовані заявники не підписували, одна з адвокатів нарешті зізналася, що «звернулася до родичів і друзів заявників, і тому саме їхні підписи з'явилися на дорученнях» (див. пункт 231). Мені шкода, що палата не врахувала практику Суду стосовно неприйнятності заяв, оформлених неналежним чином (див., *mutatis mutandis*, «Стамулакатос проти Сполученого Королівства» (*Stamoulakatos v. the United Kingdom*) (ухв.), № 27567/95, 9 квітня 1997 року), включаючи ті, що подані з метою «умисного введення в оману», як пише про них Карен Рейд (*Karen Reid*) у «Практичному путівнику Європейською конвенцією з прав людини» (*A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*), Лондон, 1998).

Я нагадую про ці сумні факти для того, щоб наголосити, що кожен заявник або його представник підписує формуляр заяви, який містить таку декларацію:

«Я свідомо заявляю, що усі наведені тут відомості є точними». Таким чином, вони підтверджують, що наведена інформація є правдивою, усвідомлюючи можливість виникнення питання за статтею 35 Конвенції і те, що Суд має право на будь-якому етапі провадження оголосити будь-яку заяву неприйнятною, якщо має місце зловживання правом на подання заяви (пункти 3 і 4 статті 35 Конвенції) або якщо Суд із самого початку спонукають до проведення слідчих заходів, передбачених правилом 42 Регламенту Суду.

Не бажаючи, щоб мене вважали за повчальника, я все-таки хочу чітко пояснити свій підхід: скрупульозне дотримання Судом як суворим арбітром усіх елементів процедури — саме це гарантує якість його рішення. Якщо під час змагання рефері йде на поступки одній стороні, тоді інша сторона вважає, що вона вільна маневрувати як заманеться. Факти цієї справи надають чимало свідчень такої ситуації.

Незважаючи на тверде переконання, що ця заява неприйнятна з огляду на анонімність і зловживання правом на її подання, я мушу висловити свою думку стосовно суті справи і хочу стисло викласти власну позицію.

Хоча я погоджуюсь з висновками моїх колег, що Грузія не допустила порушення статті 3 стосовно п'яти екстрадованих заявників і що немає необхідності надалі розглядати скарги, подані з посиланням на статті 2 і 3, у частині, що стосується екстрадиції п. Хашиєва і п. Баймурзаєва до Росії, я не можу погодитися з тим, що статтю 3 було б порушено, якби було виконано рішення про екстрадицію п. Гелогоєва до Росії. На мою думку, такий висновок — що спирається на фактичні припущення (пов'язані із «загальною ситуацією в Чечні», про яку йдеться в пунктах 364 і 366) та юридичну спекуляцію (досить поверхове тлумачення юридичної дії рішення Конституційного суду Росії від 2 лютого 1999 року) — ґрунтується ще й на оцінному судженні про погіршення ситуації в цьому регіоні (див. пункт 367) і не має обґрунтування в практиці Суду. В рішенні, ухваленому у справі Мегемі (№ 1), Суд визнав наявність потенційного порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) у разі екстрадиції заявника (який мав сімейні зв'язки у Франції) (див. рішення у справі «Мегемі проти Франції» (№ 1) (*Mehemi v. France (no. 1)*) від 26 вересня 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-IV); але у справі Шамаєва та інших немає таких обставин. Наскільки мені відомо, єдиним прикладом висновку про наявність потенційного порушення статті 3 у разі екстрадиції є екстрадиція до держави, яка не є стороною, що підписала Конвенцію (див. рішення у справах «Сьорінг проти Сполученого Королівства» (*Soering v. the United Kingdom*) від 7 липня 1989 року, серія А, № 161, і «Круз Варас та інші проти Швеції» (*Cruz Varas and Others v. Sweden*) від 20 березня 1991 року, серія А, № 201).

На мою думку, Суд не має достатніх підстав визнавати «доведеним», що в разі екстрадиції п. Гелогоєва до держави, яка підписала Конвенцію і яка надала Уряду Грузії і Суду всі необхідні гарантії дотримання Конвенції стосовно заявників, включаючи цього заявника, буде порушено статтю 3 Конвенції.

Що стосується подій у ніч з 3 на 4 жовтня 2002 року (бунту в'язнів та його придушення грузинським спецпідрозділом), Суд, на мою думку, зайняв досить дивну позицію, спекулюючи на «уразливому становищі заявників» (які були озброєні, слід зазначити, цеглинами і металевими предметами) і на «законних побоюваннях», які у них, можливо, викликала думка про екстрадицію. Навіть незважаючи на те, що Суд «не міг не звернути увагу на той факт, що в'язничні наглядачі та бійці спецпідрозділу також зазнали тілесних ушкоджень у «рукопашній сутичці» із заявниками» і що 25 листопада 2004 року четверо із семи заявників були засуджені грузинським судом до двох років і п'яти місяців ув'язнення, він все-таки визнає наявність «таких фізичних і психічних страждань, які свідчать про нелюдське поводження». Відтак заходи з придушення в'язничного бунту можуть бути засуджені як непропорційні...».

Я також мушу визнати, що не розумію логіки, на якій побудовано висновок про порушення статті 34 Грузією: чи винна Грузія в тому, що дозволила відправити літак у рейс з екстрадованими особами о 19 год. 10 хв. (за страсбурзьким часом), коли вона одержала формальне попередження про застосування правила 39 Регламенту Суду лише через півгодини після цього? Чи вона також несе відповідальність за те, що не відбувся візит делегації Суду до Росії (див. пункти 477–478)? До того ж я хотів би послатися у зв'язку з цим на спільну окрему думку, яку висловили п. Кафліш, п. Тюрмен і я в рішенні, ухваленому Судом у справі «Маматкулов і Аскарів проти Туреччини» ((*Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], № 46827/99 і 46951/99, ECHR 2005-I), у якому ми ставимо під сумнів обов'язковий характер визначених Судом тимчасових заходів з огляду на те, яким чином сформульоване чинне на сьогодні правило 39 Регламенту Суду, і зокрема його пункт 3, у французькій версії якого йдеться про «*mesures provisoires recommandées*» («рекомендовані тимчасові заходи»).

На мою думку, висновок про порушення статті 34 Конвенції Росією з'явився через взаємну непримиренність позицій, які зайняли Суд і Уряд Росії. Суд посилається на принцип, застосований у рішенні у справі Орхана, згідно з яким «оцінка автентичності заяви належить до виключної компетенції Суду, а не Уряду» (див. «Орхан проти Туреччини» (*Orhan v. Turkey*), № 25656/94, 18 червня 2002 року, і пункт 513 цього рішення Суду). Уряд, зі свого боку, не визнав доручення на представництво, прийняті «особами, які видають себе» за представників заявників, і позбавив їх можливості доступу до заявників. На жаль, незабезпечення ретельності процедури (про що вже було зазначено вище) у Суді отруїло решту частину розгляду справи. Кожна сторона має власну гідність, яка заслуговує на повагу, навіть у випадку, коли йдеться про державу-відповідача.

Разом з тим я погоджуюся з кількома висновками Суду стосовно певних фактів невиконання Урядом Росії, як Урядом держави-відповідача, свого обов'язку сприяти організації візиту делегації Суду з метою розслідування на місці подій; водночас я не поділяю аргументу, викладеного в пункті 500, — що «про-

ведення візиту з метою розслідування... не залежить від перебігу провадження в національних судах». Мені важко уявити реакцію національного суду, якби делегація Європейського суду прибула до містечка і почала допитувати підсудних у той час, коли цей суд розглядає справу...

Нарешті, що стосується сум, призначених заявникам у зв'язку зі стверджуваною моральною шкодою, хотів би привернути увагу до того, що обидва уряди-відповідачі діяли відповідно до положень Європейської конвенції про протидію тероризму (1977 р.) і положень Європейської конвенції про взаємодопомогу щодо кримінальних справ (1959 р.), не кажучи вже про Мінську конвенцію (1933 р.), посилення на яку міститься в цьому рішенні. Названі документи вимагають від договірних держав виконувати відповідні положення міжнародних договорів. Я маю великі сумніви в тому, що обов'язки, які покладають ці договори на сторони, слід тлумачити як такі, що спричиняють моральну шкоду тим, хто потрапляє у сферу застосування згаданих вище конвенцій. Саме тому — як і в рішенні у справі Маматкулова і Оskarова — я вважаю, що висновок про наявність порушення (якщо таке допущено) може служити достатньою справедливою сатисфакцією у справі такого характеру.